

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele.

Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

**Lolland-Falsters Stiftsbog
1988**

Stiftsbog og landemode-akt

for Lolland-Falsters stift

1988

Redaktionsudvalg:

THORKILD GRÆSHOLT . HOLGER JEPSEN . TORBEN JØRGENSEN .
NILS C. ROLAND . TOVE MEYER HÆGSTAD (redaktion)

Det særlige landemodestof er redigeret af stiftskontorchef
Helle Samson Heller

Stiftsbogens for- og bagside

Til for- og bagside af Lolland-Falsters Stiftsbog 1988 er som i 1987 valgt motiver i kunstnerisk udførelse. I år har billedhuggeren Sigrid Lütken fået opgaven overdraget. Om sig selv, sin kunst og sit motivvalg fortæller kunstnerinden på side 57.

Sigrid Lütken er uddannet på Kunstakademiet. Medlem af Koloristerne. Har solgt til bl.a. Statens Museum for Kunst. Løst opgaver til en lang række provinsbyer. Har en årrække været medlem af Akadimirådets Kirkeudvalg.

TMH

Indhold

Journalist Tove Meyer Hægstad: Præsentation af Stiftsbogens for- og bagside	2
Adresser og oversigter	4
Sognepræst Ebbe Blockmann: Der var ikke plads til <i>dem</i> i herberget	7
Sognepræst Margareta Brandby Cöster: Underet i Selma Lagerlöfs forfatterskab	9
Arkitekt Jens Chr. Varming: Toreby kirke	18
Fhv. landsarkivar Jens Holmgaard: Kirkegangen i 1700-tallet	32
Konservator Kirsten Trampedach: Vindeby kirkes kalkmalerier	44
Billedhuggeren Sigrid Lütken: Et tilskud af glæde over livets rigdom	57
Sognepræst Ulla Vester Therkildsen: »Da jorden bævede og solen formørkedes	58
Sognepræst Holger Villadsen: Revision af dansk højmesse	70
Provst Nils C. Roland: »Jeres kirker« 15 år	80
Sognepræst Finn Edvardsen: »Om de faktiske forhold i jernindustrien« eller om kirkebladsproduktion i den ny tid	87
Sognepræst Anne Birgitte Villadsen: Hatten af for kirken!	90
Provst Nils C. Roland: Tove Meyer Hægstad	92
Biskop Thorkild Græsholt: Året i stiftet og kirken	93
Af- og tilgang i stiftets gejstlighed	98
Stiftsudvalget vedrørende økonomi	100
Landemodet	101
Love, bekendtgørelser og cirkulærer m.v.	103
Uddrag af kirkeministeriets skrivelser til biskopperne	106
Uddrag af kirkeministeriets skrivelser til stiftsøvrighederne	108
Uddrag af skrivelser fra biskop, stiftsøvrighed eller andre myndigheder	111
Kommunens landskirkeskat for regnskabsåret 1989	114
Kapitelstakst	114
Legat til fordel for enker og børn af præster i Lolland-Falsters Stift	115
Regnskab for Lolland-Falsters Stiftsfond	116
Regnskab for Lolland-Falsters kirkelige Legatfond	120
Bevilget lån til kirkekontor	122
Bevilgede lån til kirker	123
Bevilgede lån til præstegårde	124
Bevilgede lån til kirkegårde	124
Bevilget lån til parkeringsplads	124

Adresser og oversigter

Stiftskontor og bispekontor, Østre Allé 2, 4800 Nykøbing F., er åbent hver søgnedag fra kl. 10 til kl. 15, undtagen lørdag. Tlf. 03 85 02 11. Biskoppen træffes efter aftale.

Ansatte på kontorerne:

Stiftskontorchef Helle Samson Heller, stiftskasserer Rita Nielsen, kontorfuldmægtig Betty Mørch, assistent Birgit Matzen, bogholder Lone Billeschou Hansen og assistent Anne Braad.

Konsulenterne:

Nationalmuseet, Frederiksholms Kanal 12, 1220 København K.,
tlf. 01 13 88 60.

Kgl. bygningsinspektør Karsten Rønnow, Holbækvej 69, 4420 Regstrup,
tlf. 03 48 94 12

Kirkegårdskonsulent Charlotte Skibsted, Løjesøvej 13, 3670 Veksø,
tlf. 02 17 02 16

Bygningskonsulent Mette Jensen, Ugledigevej 4, 4734 Allerslev,
tlf. 03 79 64 03

Præstegårdsconsulent Poul Erik Jørgensen, Maribovej 144, Våbensted,
4990 Saksøbing, tlf. 03 89 52 67

Klokkekonsulent Bendt Gammeltoft-Hansen, Strandvej 13,
5700 Svendborg, tlf. 09 21 39 67

Orgelkonsulent H. Hildebrandt-Nielsen, Frederiksdal Allé 15, 7800 Skive,
tlf. 07 52 15 14

Varmekonsulent Vagn Korsgaard, Donsevej 3, 2970 Hørsholm,
tlf. 02 18 01 04.

Konsulent vedr. højtaleranlæg Dan Popescu, Skodsborgparken 38,
2942 Skodsborg.

Statens tilsynsførende med private skove:

Statsskovrider Ib Lunding, Egehus, Tingsted, 4800 Nykøbing F.,
tlf. 03 83 90 13

Stiftets provster:

Provst H. V. Krohn, Rosningevej 2A, 4953 Vesterborg, tlf. 03 93 93 45

Provst Kurt Johansson, Tårsvej 5, Sandby, 4912 Harpelunde, tlf. 03 93 12 59

Domprovst Holger Jepsen, Domprovstegården, 4930 Maribo,
tlf. 03 88 06 86

Provst Nils C. Roland, Alleen 11, Radsted, 4990 Saksøbing,
tlf. 03 89 54 08

Provst Poul Konge-Hansen, Langgade 79, 4840 Nørre Alslev,
tlf. 03 83 42 05

Provst Allan Pedersen, Bønnetvej 6, 4871 Horbelev, tlf. 03 84 51 24

Provstiudvalgsmedlemmer:

Lolland søndre provsti:

Uddeler Erik Bech, Almindevej 5, 4920 Søllested, tlf. 03 91 62 60

Lærer Jørgen Kristensen, Vestenskovvej 57, 4900 Nakskov, tlf. 03 94 80 84

Lolland nørre provsti:

Gdr. Aage Dichow, Keldsløkkevej 56, 4913 Horslunde, tlf. 03 93 51 16

Ingeniør Ernst Hansen, Ringvejen 9, 4900 Nakskov, tlf. 03 92 21 30

Lærer H. Bitsch Johansen, Nylandsvej 15, 4913 Horslunde,
tlf. 03 93 51 41

Gdr. Jens Bjarup, Oddevej 111, Købelev, 4900 Nakskov,
tlf. 03 93 20 44

Maribo domprovsti:

Overass. H. Hasle, Bukkehavevej 15, 4970 Rødby, tlf. 03 90 81 21

Bogtrykker Bjørn Karbo, Lilleøvej 3, Askø, 4930 Maribo, tlf. 03 91 00 35

Gdr. H. Rasmussen, Tjennemarkevej 17, 4952 Stokkemarke, tlf. 03 91 10 73

Bestyrer Ib Walther, Strandagervej 86, 4970 Rødbyhavn,
tlf. 03 90 55 33

Gdr. Gert Skau Mikkelsen, Egelundvej 9, 4895 Errindlev,
tlf. 03 90 03 15

Lolland østre provsti:

Gdr. Poul E. Jørgensen, Maribovej 144, Våbensted, 4990 Saksøbing,
tlf. 03 89 52 67

Gdr. Verner Jørgensen, Granhækken 2, Bregninge, 4892 Kettinge,
tlf. 03 87 32 33

Socialinsp. Erik Larsen, Kølle Allé 11, 4894 Øster Ulslev, tlf. 03 86 51 02

CF-leder Per Ringsing Pedersen, Tømmervænget 6, 4990 Saksøbing,
tlf. 03 89 55 40

Falster vestre provsti:

Gdr. Herman Lollike, Hullebækvej 21, 4800 Nykøbing F., tlf. 03 86 82 33

Dir. Erik Møller Nielsen, Orupgårdsvej 36, 4800 Nykøbing F., tlf. 03 85 11 90

Gdr. Poul Stub, Vålse Vesterskovvej 11, 4840 Nørre Alslev, tlf. 03 83 10 02

Smed Ove H. Venøbo, Parkvej 32, 4863 Eskilstrup, tlf. 03 83 65 76

Falster østre provsti:

Gdr. Johan Due, Krangetvej 5, 4872 Idestrup, tlf. 03 84 80 84

Gdr. Mogens Larsen, Listrupvej 13, 4800 Nykøbing F., tlf. 03 86 80 11

Lærer Henning Nielsen, Strandvænget 4, 4850 Stubbekøbing, tlf. 03 84 15 83

Kriminalass. N. Kr. Sølund, E. Schiødtsgade 9, 4874 Gedser, tlf. 03 87 91 84

Provstirevisorer:

Revisionsfirmaet Bøjtrup & Olsen, Algade 107, 4760 Vordingborg

tlf. 03 77 08 71, ansat for Lolland østre provsti, Falster vestre provsti og
Falster østre provsti.

Kommunernes Revisionsafdeling, Jernbanegade 43, 4800 Nykøbing F., tlf. 03 85 80 55, ansat for Lolland søndre provsti, Lolland nørre provsti og Maribo domprovsti.

Stiftsudvalget:

Lolland søndre provsti:

Befragter Knud Stærke, Ternevej 12, Langø, 4900 Nakskov, tlf. 03 94 82 33

Lolland nørre provsti:

Gdr. Jens Bjarup, Oddevej 111, Købelev, 4900 Nakskov, tlf. 03 93 20 44

Maribo domprovsti:

Gdr. Henning Rasmussen, Tjennemarkevej 17, 4952 Stokkemærke, tlf. 03 91 10 73

Lolland østre provsti:

Gdr. Verner Jørgensen, Granhækken 2, Bregninge, 4892 Kettinge, tlf. 03 87 32 33

Falster vestre provsti:

Direktør Erik Møller Nielsen, Orupgårdsvej 36, 4800 Nykøbing F., tlf. 03 85 11 90

Falster østre provsti:

Gdr. Knud Larsen, Engdalen 4, Tunnerup, 4800 Nykøbing F., tlf. 03 84 70 03

Lolland-Falsters stiftsfond og legatfonds bestyrelse:

Stiftsøvrigheden bestående af stiftamtmand W. Willerslev-Olsen og biskop T. Græsholt, samt domprovst Holger Jepsen, Maribo, provst Allan Pedersen, Horbelev, proprietær Ejner Jørgensen, Dansted, gdr. Henning Rasmussen, Tjennemarke og gdr. Poul Stub, Vålse.

Kirkeministeriet, Frederiksholms Kanal 21, 1220 København K., tlf. 01 92 33 90

Der var ikke plads til *dem* i herberget

Af sognepræst *Ebbe Blockmann*, Bandholm — Askø

»Og dette skal være jer et tegn: I skal finde et barn svøbt og liggende i en krybbe.« Og senere en mand, der omgås dem, man ikke skulle omgås.

Det er pantet på Guds kærlighed til mennesket. Den tillid, der så at sige bryder ind hos os uden at sikre sig, om det nu går an. Der er noget næsten dumdrigtigt over julen, ligesom over den ægte kærlighed. Noget som snusfornuft og forsigtighed gyser tilbage for. Der er noget trodsigt over den første jul. Fuldstændig ligesom rosen, der bryder frem af den frose jord. Trodsigt bryder lyset fra Bethlehem gennem et menneskes historie og bliver til den store påskemorgen. Det vover ikke alene at trodse al den nederdrægtighed — indpakket som åbenlys — der findes i mennesket, men det trodser også dødens iskolde majestæt.

Den svenske forfatter Lars Ahlin skrev for nogle år siden en meget læseværdig bog »Nat i markedstellet«. Den handler om et forhutlet menneske Grise-Lasse, der har slået sig ned på en losseplads. Han er det, vi ville kalde en bum, men alligevel et menneske, der har tænkt mere end de fleste over livet og dets dybe gåde. For Grise-Lasse er mennesket en Noahs Art. Hvad bor der ikke i et menneske? Et menneske huser en mangfoldighed af større og mindre væsener, rene og urene, bevingede, krybende eller firbenede. Vi kender udmærket godt den indre svinehund. Et menneske er en bolig, hvis indre omskabes af de skiftende gæster, og det er kristendommens budskab, at Gud vil gæste vort hjerte og bo dér side om side med alt det, som er os: det urene som det rene, bo dér sammen med krybet.

Men dette glædelige budskab kan ikke komme til orde blandt de såkaldte »frelste«, for hvem lossepladsen rummer de andre, vragene, hvis største angst er angsten for de magter, de bærer inde i sig selv. Kun ved juletid kan disse såkaldte frelste finde på at bøje sig ned til eksistenser som Grise-Lasse, fordi det nu engang hører julen til. Duften fra julebagningen får mennesker til at gøre det, der hører julen til, men resten af året kan de ikke tåle lugten fra bageriet, eller skal vi sige lugten fra lossepladsen.

Grise-Lasse finder på lossepladsen en lille hvid gipskirke, og hen over kirkens tag ligger en leddeløs kludedukke. De kloge spørger, hvad han vil med det skidt, og de får det svar, de har fortjent: »Hvorfor kalder

I kirken og dukken for skidt? Egentlig burde dukken sidde inde i kirken, men hun er for stor. Hun kan ikke få plads. Det er mærkeligt, men dukken er altså for stor og kirken er for lille.«

Og det er desværre sandt og yderst sørgeligt. Mennesket er for stort. Mennesket kan ikke få plads blandt menigheden. Ingen kirke er så stor, at den kan rumme mennesket, og det ved Grise-Lasse af erfaring. Sidste gang han var der, havde han ikke siddet ret længe på bænken, før de nærmeste begyndte at flytte uroligt på sig, og pludselig sad han alene. Men så var det, der lød en stemme inden i ham: »Du er for stor til at få plads her. Skynd dig ud. Her får ingen plads.« Hvem er du, Herre? spørger Grise-Lasse. Og igen lyder stemmen: »Jeg er manden, der gik bort for at give plads. Du er døbt i mit navn, du er indskrevet i livets bog, og der er dit navn levende.«

Og Grise-Lasse skyndte sig hjem til lossepladsen, hjem til mødet med den Herre, der kommer til den svage og værgeløse på livets kant, ham, der ikke er plads til, skønt der er plads nok.

Det er jo juleevangeliets inderste budskab, og i lyset af denne beretning om Grise-Lasse kan man godt læse de kendte ord således: »Og hun fødte sin søn, den førstefødte, og svøbte ham og lagde ham i en krybbe, for der var ikke plads til *dem* i herberget.«

Der var åbenbart plads til dem, der var noget, dem der tæller ud i egen indbildning, men skellet mellem mennesker går nu engang *ikke* mellem de såkaldte »troende« og de såkaldte »ugudelige«, mellem dem udenfor og dem indenfor, men kun mellem hvad der kan gro i et menneskehjerte, hvadenten mennesket sidder i slot eller på losseplads. For man kan godt sidde til højbords og være et menneske, i hvis hjerte meget er fortabt, ligesom man kan friste tilværelsen på en losseplads og have et hjerte, der er som den gode jord, hvor Guds sæd kan gro.

Ebbe Blockmann

Underet i Selma Lagerlöfs forfatterskab

— en vej til virkeligheden

Af sognepræst
Margareta Brandby Cöster
Göteborg

For mange år siden skete det oppe i Värmlands-skovene, at en bondekone gik ud til folden for at malke køerne. Hun fandt dem imidlertid ikke, hvor de plejede at være, så hun gik længere ind i skoven for at lede efter dem — og så for hun vild.

Hun havde været i dårligt humør allerede fra morgenstunden. Nu går hun så her og finder ud af, at hun egentlig lever et slidsomt liv, og at hun næppe nogensinde vil få det anderledes. Ægtemanden holder hun nok af, men han begynder jo rigtignok at blive gammel og udslidt, præcis som hun selv. Netop den morgen havde hun sagt til ham, at de burde sælge gården og få en ejendom nærmere bygden, hvor de lettere kunne tjene til føden, men manden vil ikke høre på hende, selvom hun ved, at hun har ret. Deres små fjeldkøer giver alt for lidt mælk, jorden er mager og skoven så fuld af småkrat, at man let kan gå vild i den. I det samme ser hun op og pludselig står det klart for hende, at netop det, hun altid har frygtet, er sket: Mens hun har været optaget af disse misfornøjede tanker, er hun gået vild!

Hun sætter sig på en sten og forsøger at berolige sig selv, men det hjælper ikke. Hjertet hamrer, og hun tænker på alle dem, hun har hørt om, der er gået vild netop i denne skov, og som siden bare er fundet døde.

Det varer ikke længe, så kan hun ikke længere holde sig i ro. Hun må videre. Køerne har hun glemt. Nu gælder det bare om at finde vej. Da hun har gået godt og længe, åbner skoven sig pludselig og foran hende ligger en stor, smuk gård. Da bliver hun for alvor bange, for hun ved alt for vel, at det kun er deres egen gård, der ligger her i området. Nu står det klart for hende, at en trolldom har forhekset hendes syn. Hun forsøger at lade være med at se i den retning, men øjnene drages derhen og aldrig har hun set prægtigere gård. Husene er så solide og gode, græsset er

slået og hun ser folk gå og arbejde mellem husene, men hun drister sig ikke til at gå hen og tale med dem.

Atter går hun ind i skoven, hun slæber sig op ad klipper og ned over stenblokke. Hun går og går, men finder ikke vej. Da sker det mærkelige, at hun igen står ved lysningen og har den dejlige gård foran sig. Nu ser hun også, at der hænger hvide gardiner i vinduerne, at der vokser æbletræer ved husgavlen og at redskaber og vogne står hver på deres plads. Alt er meget velordnet, og hun forstår, at det må være husbonden selv, der nu går henover gårdspladsen. Aldrig i sit liv har hun set så flot et mandfolk. Mest begejstret bliver hun dog over de prægtigt fede køer, som kommer ud fra skoven og går henimod gården. Da tænker hun: »Gid det havde været min gård! Da skulle jeg altid befinde mig vel, så smuk den er!«.

Men hun forstår, at det er trollden, der har lokket hende og atter går hun modstræbende ind i skoven, og nu kan hun ikke lade være med at græde over sin egen forvirring og fortryllelse og over, at hun ikke kan finde vej i sin egen skov. Hun gør vold på sig selv for ikke at komme i nærheden af gården. Men det går, som hun ved det må gå, når man er i trolldens magt: for tredje gang står hun ved lysningen og ser på den herlige gård. Nu kan hun ikke længere modstå fristelsen til at gå hen at klappe køerne. Og da hun gør det, så »muh`er« de venligt til hende, og bjældekoen kommer hen og stikker mulen i hendes hånd for at mærke, om der skulle være en godbid. Da opdager hun, at dette er hendes egne køer. Hun kender navnet på hver eneste af dem. Netop da åbnes døren til 'troldegården' og ud kommer en lille pige med lyst hår og blåternet kjole. Hun springer frem og løfter pigen op på armen: »Du er jo min egen lille pige«, siger hun, »hvordan kommer du her?«. »Jeg er vel, hvor jeg skal være«, svarer pigen. Da bliver konen helt forvirret. Tørklædet, hun har haft på hovedet, er gledet ned og da pigen vil sætte det på hende igen, siger konen: »Vent lidt — vend vrangen ud på tørklædet, inden du binder det«. Og tænk, det hjalp mod forvirringen og nu ser den stakkels kone, hvor hun befinder sig. Hun står hjemme i sin egen gård, der hvor hun har været allerede to gange før, men øjnene var forheksede, så hun ikke kunne genkende den.

Tænk, at hendes gård var så dejlig, set med fremmede øjne! Hun går hen til manden for at fortælle ham alt, hvad der er sket og det er som om hun har fået både mand og barn tilbage efter en lang skilsmisse. Da siger manden til hende: »Det har i hvert tilfælde ikke været nogen ond trolldom, du har været udsat for. Det kunne sikkert være gavnligt for mange flere end dig at gøre den rejse. I forstår ikke værdien af det, I har. I må ud i verden og gå vild mange gange, før I kan få øjne til at se det værdifulde i det«. »Ja, det kan du nok have ret i«, sagde hustruen, »held den, som ikke har forvildet sig længere bort end man kan finde hjem igen«. (»En värmslands-sägen« fra »Skilda tider« I).

Den store forfatterinde, Selma Lagerlöf, ved arbejdsbordet.

Underets funktion

Dette er — kan man sige — en typisk måde for Selma Lagerlöf at benytte underet — fortryllelsen eller det underfulde, hvad man nu vil kalde det — på. Underet er det, der viser et menneske hjem, når han/hun er på vej bort fra sit liv. I den forstand er Selma Lagerlöf bibelsk og det på en måde, som gør, at man, når man hører fortællingen om bondekonen, let kommer til at tænke på en anden fortælling om en, som gik langt bort hjemmefra for siden — gennem nød og forvirring — at blive ført hjem igen. *Den fortabte søn* var også gået hjemmefra for at søge et anderledes liv. Det hjemlige var ikke tilstrækkeligt for ham. Men da han så søgte det, der gik ud over det sædvanlige, så havnede han uden for ethvert menneskeligt fællesskab. Da er det, man næsten kan sige om ham, at han blev fortryllet ligesom bondekonen. I fortryllelsen begynder han at tænke på hjemmet og faderen og på, at det som tidligere havde været utilstrækkeligt for ham, nu synes ham at være mere end nok. Så går han da hjem og bliver modtaget som søn i huset, og det under er sket med ham, som med Selma Lagerlöfs bondekone, at den virkelighed, som fra begyndelsen var hans, men som han vragede for at

blive anderledes og mere end et menneske, at den virkelighed nu lader ham være menneske, og det slår til og er nok.

Sådan falder de to fortællinger sammen og på en vis måde kunne bondekoniens ord også være faderens, da han modtager sin hjemvendte søn: »*Held den, som ikke har forvildet sig længere bort end man kan finde hjem igen*«.

I alle Selma Lagerlöfs fortællinger lyser dette underfulde stærkt frem, men det er ikke bundet til nogen bestemt form. Man kan nok sige, at hendes legender indgår som led i en større fortælletradition, en folkelig tradition, hvor eventyr, sagn og legende blot er navne på fortællinger af nogenlunde samme karakter. Hos Selma Lagerlöf selv, i hendes baggrund og væsen, fandtes ikke nogen dragning mod det overspændte eller ekstatiske, ej heller nogen religiøs overtro. Men på en eller anden måde fik såvel eventyrene som sagnene og legenderne hendes fantasi til at blomstre med heltedyrløse, mirakler og undere — skønt hun selv aldrig mistede fodfæstet i det jordiske. I stedet benyttede hun sådanne indslag i det virkeliges tjeneste. Og man må nok sige, at ud af det, der i de gamle legender er af virkelighedsflugt, har Selma Lagerlöf skabt noget underfuldt *midt i livet/virkeligheden*.

Legenden om fuglereden

Den første legende, Selma Lagerlöf udsendte, var 'Legenden om fuglereden' (1892 i bogen »Legender«). I en notesbog finder vi en meget kort notits, der giver baggrunden for den. Hun skriver: »En eremit bad og en svale lagde sine æg i hans hånd. Han stod stille, indtil de var udklækkede«. Det er altså temaet.

I denne legende kommer spændingen frem imellem på den ene side det overspændte: bønner om dommedag og verdensbrand med Guds dom, og på den anden side: den Guds indgriben, som ikke har noget synligt udtryk, men som blot viser sig deri, at en andens liv lægges i min hånd, sådan at jeg bliver tvunget til at tage livet alvorligt i omsorg for det hjælpeløse og forsvarsløse.

Legenden handler om Hatto, der har levet et hårdt liv. Mange har han pint og plaget, men selv er han også blevet plaget og i bitterhed har han nu trukket sig tilbage til ødemarken for at blive eremit. Derude beder han Gud om, at Han vil lade dommedag bryde frem og tilintetgøre denne onde verden og menneskene. Han trygler om domsengle, om at havet må forvandles til blod og at pest må bryde ud. Omkring ham er der en øde slette, men på sletten står et gammelt piletræ, hvor et vipstjærtepar hvert år bygger deres rede. Netop det år pisker stormen, da vipstjærterne ankommer, så de får ikke stråene til at blive liggende, da de skal bygge rede. Da får de øje på noget andet, som ligner et træ, ligeså vindblæst, frønnet og filtret som et hvilket som helst andet træ, og der, i

noget som viste sig at være eremitten Hatto's opstrakte hånd, begynder vipstjærterne at bygge deres rede. I begyndelsen går det dårligt, for stormen river og rusker, mens Hatto står og beder om Guds dom. Men ret som fuglene forsøger at få fæste for deres rede, er der en snavset tommelfinger, der lægger sig over stråene og fire fingre hvælver sig over hånden, så den bliver en beskyttet krog at bygge rede i. Men Hatto's vrede ophører ikke i og med dette. For sit indre ser han i syner Guds vrede og forskrækkelige dom. Samtidig begynder han imidlertid også at følge vipstjærteparrets anstrengelser med reden, og lidt efter lidt ser Hatto ikke flere dommedagssyner, men følger i stedet med øjnene fuglenes liv. Folk begynder at komme ud til ham med mad, og de siger om ham: »Se, hvor han elsker småfuglene!« Efterhånden fødes seks små fugleunger, og de små, nøgne kroppe, der næsten bare er seks gabende næb, er afskyeligt grimme. Men nu skriver Selma Lagerlöf: »Det var underligt, men han kunne lide dem, *netop som de var*. Deres far og mor havde han aldrig fritaget fra den store undergang, men når han sidenhen påkaldte Gud for at forlange verdens frelse gennem ødelæggelsen, gjorde han en stiltiende undtagelse for disse seks forsvarsløse«.

Ja, sådan beskytter Hatto nu de seks små nye liv og lidt efter lidt hjælper han dem med at lære at flyve. Men så begynder Hatto at gruble: »Måske holder Gud Fader, når alt kommer til alt, denne jord som en stor fuglerede i sin højre hånd og måske var Han kommet til at nære kærlighed til alle dem, der bor og bygger der, til alle jordens forsvarsløse børn. Måske ynkedes Han over dem, som Han havde lovet at tilintetgøre, ligsom han selv ynkedes over fugleungerne«.

Sålænge Hatto levede alene, kunne han gøre sig til herre over livet og nedbede Guds vrede over det, men da livet kom så tæt ind på ham, at han bogstaveligt talt havde det i sin hule hånd, blev han forsvarsløs. Da blev han tvunget til at værne om det liv, som alene afhang af ham. Så forholder det sig da således — hele vejen gennem Selma Lagerlöfs forfatterskab — at *det ubeskyttede i vor hånd giver os livet og omsorgen, hvad enten det gælder fugleunger i deres rede eller barnet i den hellige nat*.

Selv om Selma Lagerlöfs stil altså ofte ligner eventyrets — og det er jo i den folkelige fortælletradition, hun hører hjemme — så slipper hun aldrig jorden, hun fjerner sig ikke fra virkeligheden, men eventyrets form og eventyrets under bliver en magt i det jordiske for livets skyld. Dette forstår man nok bedre, hvis man foretager en sammenligning med en anden forfatter:

Selma Lagerlöf og Astrid Lindgren

I svenske biografer går for tiden filmen »Mio, min Mio« efter Astrid Lindgrens bog af samme navn. Det er en eventyrlig film og bog om den lille dreng Bo Vilhelm Olsson. Han er plejebarn, men længes altid efter

sin rigtige far. Mens han går og længes, kommer der bud fra kongen af 'Langt-bort-istan', og af en ånd hentes den lille dreng dertil. Da han har truffet kongen — som viser sig at være hans rigtige far — og har fået navnet Mio, drager han videre for at besejre den onde ridder Cato. Da denne heltedåd er udført, bliver han i 'Langt-bort-istan' og lever lykkeligt sammen med sin far, kongen.

Se, det var et rigtigt mirakel! Og sådan er det som oftest hos Astrid Lindgren. Små drenge og piger reddes fra sygdom og fattigdom, nød og død, til noget uden for dette liv, til 'Langt-bort-istan', 'Skumringslandet', 'Landet, som ikke er' eller hvad landene nu måtte hedde. Og livet der, eller den blotte tanke om det, gør det lettere at udholde elendigheden eller får den slet og ret til at forsvinde.

Sammenligner man nu med Selma Lagerlöf, så slås man unægtelig af, i hvor høj grad det underfulde har forskellige funktion hos de to. Begge er de eventyrlige, men Astrid Lindgren er mere præget af, hvad man måske kunne kalde en slags 'pilgrims-mytisk' tankegang, mens Selma Lagerlöf er langt mere bibelsk, når hun lader underet gøre virkeligheden udholdelig og lader det underfulde knytte os fast til det liv, vi er sat til at leve. Hos Astrid Lindgren får små, fattige og syge børn lov til at drømme sig bort, dø og komme til landet, hvor der ikke findes sygdom, fattigdom eller sult, til det land, hvor de grimme og svage bliver skønne og stærke.

Dette får mig til at tænke på en forunderlig historie af Selma Lagerlöf med en helt anden drejning. Den handler om en lille pige, der hedder Meli («Sagor och berättelser», 1984). Meli er pukkelrygget. Hun vokser ikke og ser ud som en 5-årig, skønt hun er i skolealderen. Hendes mor beskytter hende mod alt, men netop derved gør hun hende til et ensomt og ulykkeligt barn.

Meli får lov til at begynde i skolen, men det varer kun kort. Hun kan ikke følge med. Så begynder hun at spille klaver, men heller ikke det kan hendes syge ryg klare. I lange perioder er hun indlagt på sygehus — og *der* trives hun. Hun bliver god ven med sygeplejerskerne og følger med dem rundt til de andre patienter. Hun trives, for netop på sygehuset bliver hun klar over, at hun ikke er den mest syge, den svageste og mest isolerede. Tværtimod er hun ofte den, der er mest oppe, som bedst kan bevæge sig og som kan hjælpe de andre. Her er hun ikke som ellers bare den svage og modtagende. Nej, her får hun lov til også at være stærk og ydende. Og dog tror ingen, at hun lever sommeren over. Men sommeren kommer, og Meli lever. Hun holder til i et lille hus, som hendes far har bygget på en stump værdiløs jord, hvor ingenting kan gro og hvor alt er grimt og kedeligt. Meli kan ikke klare sig sammen med de andre børn og hun sidder bare og længes; længes efter noget bedre, måske et anderledes land, længes væk fra alt grimt og kedeligt, væk fra sin egen kraftsløshed og svaghed.

Da hører hun en lyd fra en telefontråd og får øje på en spurv, der falder lige ned imod hende. Den basker for at komme op igen, men den er kommet til skade og ligger bare og snurrer rundt. Meli får fat på fuglen. Hun mærker med hånden, at vingen er brækket, den hænger slapt ned. Der kommer liv i Melis øjne. Hun begiver sig over til det lille legehuse, hvor hun har mange nyttige ting og ved hjælp af nogle pinde og sejl garn lægger hun en skinne på fuglens vinge, pakker den ind i en stump tøj og lægger den hen blandt dukkerne. Så går sommeren og pludselig opdager Melis mor, at alle dukkerne er forsvundet fra legehuset. Det er blevet sygestue for alskens syge dyr, som Meli har taget sig af: der er en vipstjært, som har brækket benet, en trebenet mus og flere forladte kattekillinger, som man har bragt til Meli for at hun skulle tage sig af dem. Men det er ikke bare dyrene, der optager Melis tid og interesse. Også de børn og voksne, som nu kommer til hende med deres syge dyr, bliver hendes venner. Borte er hendes længsel efter 'det anderledes'. Nu har hun fuldt op at gøre med alle, som trænger til hendes hjælp.

En dag kommer oversygeplejersken fra sygehuset på besøg sammen med en sygeplejerske, som Meli holdt meget af. De bliver vist rundt og Meli fortæller om alle sine små plejebørn. »Når hun bliver stor, bliver hun en bedre sygeplejerske end nogen af os andre«, siger oversygeplejersken til Melis mor. — »Når hun bliver stor«, gentager moderen med bævende stemme. »Søster ved dog, hvad doktoren har sagt: hun kan ikke leve«. — »Nu kan hun nok«, svarer sygeplejersken, »hun er jo begyndt at vokse; man kan se, hun har fået noget at leve for«.

Så var det da hverken mere eller mindre end et under, der satte Meli på plads midt i gensidighedens verden: den, der består i både at modtage og at yde, af både svaghed og styrke — den verden, hun tidligere havde været lukket ude fra. Hun dør ikke, og bliver altså ikke på den måde befriet fra sin svaghed. Hun føres heller ikke til et eventyrligt, hvor alle er raske og lykkelige. Ej heller bliver hun ved et trylleslag smuk og rask; men hun bliver *menneske*, og det sker derved, at hun bliver sat ind i et fællesskab, der består i både at yde og at modtage. Når sygeplejersken konstaterer, at Meli er begyndt at vokse, tror jeg ikke, det nødvendigvis skal opfattes som en rent medicinsk konstatering. Jeg tror, det står der for at sige, at det at vokse og væksten altid har at gøre med et fællesskab, ligesom vintræet og grenene hører sammen.

Nils Holgerssons vidunderlige rejse

Hvor fantasirig Selma Lagerlöf end er, så bliver fantasien hos hende aldrig et panser mod livet eller et alibi for livet. At fantasien kan føre os ud østen for sol og vesten for måne, det er let at forstå, men at fantasien kan rummes i vor egen verden/hverdag, det er et under; hvordan dette

går til, får vi ikke at vide, men at Selma Lagerlöf ved, at det er muligt, viser hun klart med de sidste linier i 'Gösta Berlings Saga'. Her findes en meget kort historie om den lille Ruster. Han har været trommeslager i den svenske hær, da den i 1813 rykkede ind i Tyskland. Han kunne aldrig blive træt af at fortælle om det vidunderlige land der 'sønderpå': menneskene var høje som kirketårne, svalerne store som ørne og bierne som gæs. »Nå, men bikuberne da?« »Bikuberne — ja, de var som vores almindelige bikuber« — »hvordan kom bierne så ind i dem?« »Ja, det blev deres sag«, sagde den lille Ruster. Og så slutter Selma Lagerlöf: »Kære læser, må jeg ikke sige det samme? Her har fantasiens kæmpebier sværmet omkring os gennem år og dag, men hvordan de skal komme ind i virkelighedens kube — ja, det bliver deres sag«.

I fortællingen om Nils Holgerssons vidunderlige rejse gennem Sverige får vi endnu et eksempel på, hvorledes det kan lykkes for Selma Lagerlöf at lade fantasiens kæmpebier lande i virkelighedens kube og få plads der. Bogen begynder: »Der var engang en dreng. Han var omkring fjorten år gammel, lang og ranglet og med hørgult hår. Det var ikke stort, han duede til: mest af alt havde han lyst til at sove og spise, og dernæst holdt han af at lave galestreger«.

Da hans forældre går til kirke en søndag morgen i foråret, efter at de havde sat drengen til at læse en lang prædiken i Postillen, beskrives de således: »Hans far og mor gik og var temmeligt bedrøvede. De var fattige husmandsfolk og havde ikke stort mere jord end en plet have. I den første tid, de boede her, kunne de ikke føde mere end en gris og et par høns, men de var sjældent stræbsomme og dygtige folk og nu havde de både køer og gæs. Det var gået godt fremad for dem og de ville være gået glade og fornøjede til kirke denne smukke morgen, dersom de ikke havde haft sønnen at tænke på. Faderen klagede over, at han var langsom og doven, ingenting havde han bestilt i skolen og han var så udelig, at man kun med nød og næppe kunne sætte ham til at vogte gæs. Og moderen nægtede ikke, at dette var sandt, men hun var nok mest ked af, at han var vild og ondskabsfuld, hård imod dyr og vrangvillig over for mennesker. — »Bare Gud dog ville knække hans hårdhed og give ham et andet sind!« sagde hun. »Ellers bliver han til ulykke både for sig selv og for os«.

Heraf ser man, at det fra første begyndelse er klart, at Nils Holgersson ikke er nogen eventyrprins eller helteskikkelse. Tværtimod, han er doven og ondskabsfuld og rigtig uartig. Han er umenneskelig og uden følelse for andres behov. Kort og godt: han er asocial! Da han så sidder denne søndag formiddag og skal læse den lange, kedelige prædiken, forgriber han sig på husets nisse. Han fanger nissen i en ketcher, og da er bægeret fuldt. Nissen har set, hvor ondskabsfuld han altid har været, hvordan han altid har opført sig dårligt over for både dyr og mennesker, nu må han tage konsekvensen af, at han har været umenneskelig.

Nu bliver han reelt et umenneske, idet nissen forvandler ham til dværg. Af skam må han holde sig skjult for mennesker. Så lille han nu er, må han tage sin tilflugt til dyrene, men Nils forstår, at nu må han tage sig i agt for her er han, der altid har haft overtag over dyrene og behandlet dem ilde, pludselig kommet i deres vold.

Selma Lagerlöf skriver: »Det var forskrækkeligt, hvor han var uheldig. Ingen i hele verden var så uheldig som han«. Nils Holgerssons rejse var altså fra begyndelsen aldeles ikke 'vidunderlig'. Den var ingen belønning, men tværtimod en straf for hans umenneskelighed. Og da drengen omsider forstår, at han er lukket ude fra alt menneskeligt, så gør han, da han ser på forældrenes gård, samme opdagelse som bondekonen i fortællingen, jeg begyndte med — nemlig, at de små huse, de smalle, magre jordstykker, altsammen var det nu alt for godt til ham. Da så Morten Gase, som Nils skulle passe på, ville lette for at følge med vildgæssene, klammer Nils sig til den for at hindre den, men i stedet går det sådan, at drengen bliver løftet op og kommer med på rejsen. Og midt i ulykken rives han med af eventyret og får lov til at opleve et liv, han tidligere har stået udenfor. Han tvinges til at indse det, som omgang mennesker imellem ellers plejer at lære os, at vi lever i afhængighed af hinanden og bæres oppe i omsorg for hinanden. Uden dette bliver vi umennesker. Men nu tvinges han til at leve helt udleveret. Hans liv afhænger af dyrene, og han oplever for første gang, hvad det vil sige at være nænsom over for andet levende. Således tvinger det virkelige liv sig ind på ham og han kommer i besiddelse af den menneskelighed, som han ikke havde, da han var dreng og 'stor'.

Langt om længe og efter mange eventyr fuldendes så til slut rejsen gennem Sverige. Det eneste drengen længes efter, er trods alt at blive stor igen. Da Morten Gase så en dag kommer vandrende ind på gårdspladsen derhjemme i Vemmenhøg, hvor sult råder og alt er gået på tværs, kommer drengens mor med kniven hævet for at slagte gasen til Mortensaften. Men da kan selv skamfølelsen ikke holde Nils tilbage. For Morten Gases skyld må han overvinde skammen over at være dværg. Han farer frem og beder moderen skåne gasens liv. Fra det øjeblik er han stor igen. Da er han et rigtigt menneske. Ikke bare i bogstavelig forstand, men frem for alt sådan, at nu forstår han at leve på menneskelivets vilkår. Dermed var fortryllesen hævet og underet sket.

Og underet, det forunderlige var altså ikke, at en dreng blev forvandelt til nisse, og at nissen siden blev et dydsmønster. Nej, det forunderlige i hele rejsen er, at Nils Holgersson fra at have været et umenneske bliver menneske og dertil, at det er livet selv, der tvinger sig ind på ham og lærer ham dette. Så bliver underet da en vej til at leve i virkeligheden — den virkelighed, der så ofte kan forekomme os tarvelig og grå og altfor utilstrækkelig.

(Oversættelse: H.V. Krohn)

Toreby kirke

Af arkitekt
Jens Chr. Varming

Den omfattende restaurering af Toreby kirkes murværk er nu afsluttet. Under arbejdet, som har været forestået af arkitekten Jens Chr. Varming, København, er der gjort en række byggetekniske iagttagelser, der kaster nyt lys over kirkens mange tilbygninger og ombygninger gennem trekvart årtusinde. Herom fortæller arkitekten i denne artikel.

Toreby kirke

Toreby sogn, der af udstrækning er Lollands største, hører til de ældste sogne i denne landsdel, om hvilket det sædvanligvis berettes at her kom kirkebyggeriet og opbygningen af sogne senere igang end i andre danske landsdele. Den første kirke i Toreby skulle være bygget år 1011 eller der omkring, ifølge en udokumenteret oplysning i »Samlinger til de danske Øers Laalands og Falsters Historie« af P. Rhode, genudgivet i 1859 af I.J.F. Friis. Der må være tale om en forgænger til den nuværende kirke, som knytter sig stilmæssigt tæt til øernes øvrige, sirlige teglstenkirker fra midten af det 13. århundrede. Hele dette ganske særprægede kirkebyggeri har tydeligt sine rødder i nordtysk teglstensarkitektur.

Stenkirken

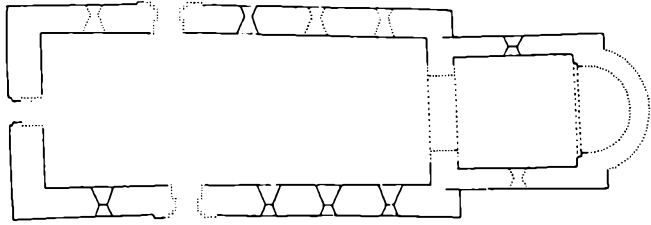
Ældst af den nuværende kirke er koret, som oprindeligt var udstyret med apsis. Det kan tænkes at have fungeret sammen med den gamle trækirkes skib i kortere tid. Spor af korets sammenbygning med dele af en ældre kirke er dog ikke påvist. Der findes ingen konkrete oplysninger om en stavkirke på den nuværende kirkes plads. Ud fra de sparsomt bevarede stiltræk, der kan skimtes på murene — foroven på sydturen en forhugget rundbuefrise, som ikke er gentaget på nordsi-

den, endvidere et tilmuret romansk vindue i nordmuren — tør man slutte, at koret er bygget engang i det 13. århundrede. Det må hurtigt være efterfulgt af det meget store skib, hvis smukt udførte murværk, dekoreret med en krydsende buefrise mod syd og en enkel buefrise mod nord, giver os ret gode holdepunkter for en datering til tiden omkring eller lige efter Valdemar Sejrs død i 1241.

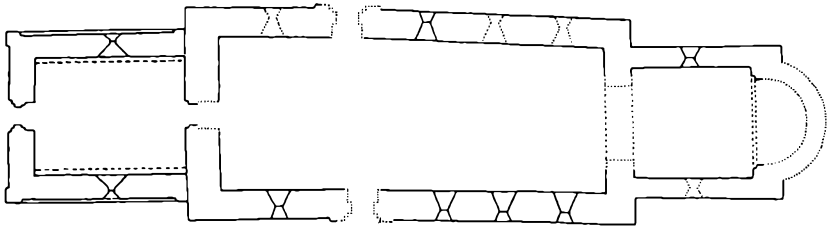
Den kullede kirke var usædvanlig stor og monumental. Den var i øst udstyret med en forlængst nedrevet apsis, koret havde bjælkeloft og et vindue mod nord og syd; det næsten 24 m lange skib havde ligeledes bjælkeloft. Der er svage spor efter en mandsdør i syd og over søndre sideskibs hvælv er der tydelige spor efter fire vinduer. Af kvindedøren i nord er der ligeledes levnet et enkelt spor, men nordsidens vinduer er helt udsløttet på nær et, som mærkeligt nok ikke sidder lige over for noget vindue på sydsiden.

Under istandsættelsesarbejderne er det blevet påvist, at vestgavlen var udstyret med noget så særpræget som en portal. Vestportaler hører til sjældenheder i landsbykirker, deres tilstedeværelse har processionser som baggrund. Hvilke processionser er udgået fra eller er gået til Toreby Kirke? Det ved vi ikke, men de har måske forbindelse med det krucifiks, som gådefuldt omtales i Sjællandske Krønike. Sammen med nogle korte notater om Valdemar Atterdags og de holstenske grevers krigshandlinger på Lolland i 1346 anføres pludselig uden nærmere forklaring: »Bemærk her om korset i Toreby«. Kirkens romanske krucifiks er ikke bevaret, tilbage er kun sidefigurerne Maria og Johannes, som antages at være fra omkring 1250. Den særlige kult omkring korset i Toreby kan have været knyttet til krucifikset i kirken, hvilket kan være baggrunden for skibets usædvanlige størrelse og for processionsportalen i vest.

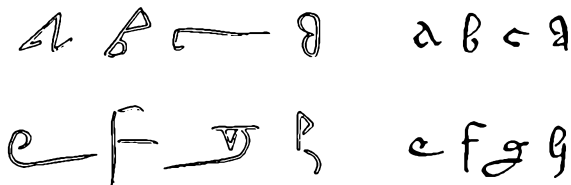
Af andet mærkeligt ved det ældste anlæg noterer man sig skibets meget tykke mure på ca. 1,6 m, langt kraftigere end korets mure, der har en mere vanlig tykkelse på omkring 1 m. Korets tagværk er muligvis stadig det oprindelige, ganske vist ombygget til et gotisk krydsbåndstagværk i forbindelse med korets overhvælving omkring år 1500, hvor væsentlige dele af de indtil da gennemgående bjælker blev bortskåret for at give plads til det højt kuplede hvælv. Det ældgamle egetagværk på 8 fag er mærket med nogle sære tegn, som ved nærmere undersøgelse viser sig at være alfabetets otte første bogstaver, A østligst og H vestligst, i middelalderlig skrift, i formen tillempet udskæring med et huljern i træ. Det er tanken at forsøge at få det ombyggede tagværks ældste dele dateret efter årringsmetoden, som har været anvendt på midtskibets tagværk med godt resultat. Såfremt de oversavede bjælker i det gamle tagværk er romanske og en datering af dem vil lykkes, kan opførelsetidspunktet for den ældste del af Toreby Kirke fastlægges ganske præcist.

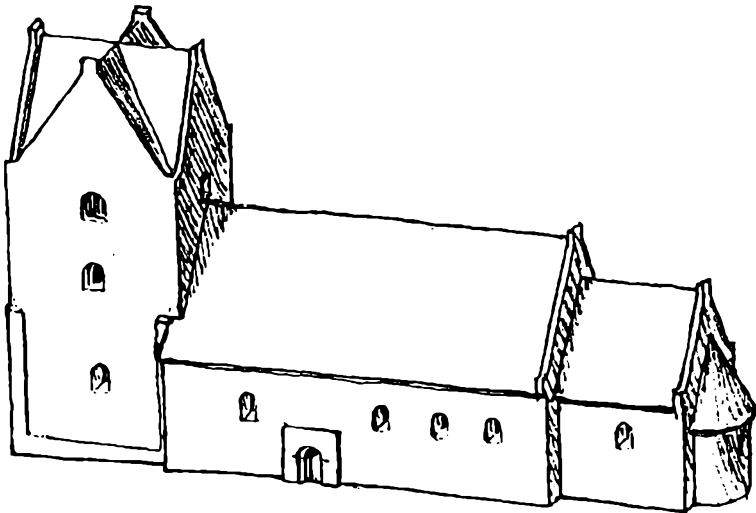
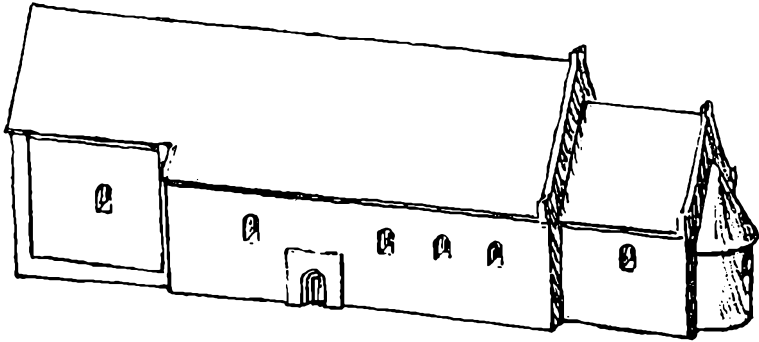
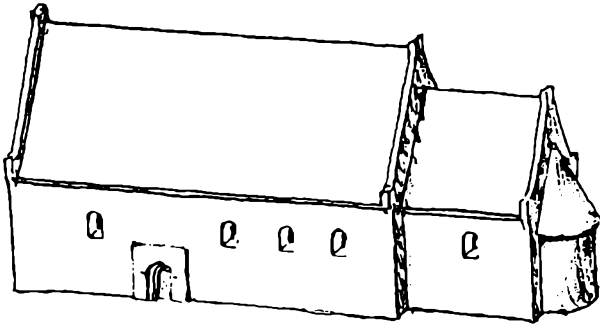
Toreby Kirke ca. 1250, plan 1:400. Det meget store kirkeskib har mandsdør i syd, kvindedør i nord og vestportal, som sjældent forekommer ved landsbykirker. Bemærk, at der ikke er symmetri i døres og vinduers anbringelse i syd- og nordside.

Toreby Kirke før 1300, inden tårnets forhøjelse og tårnspindeltrappens indbygning i tårnets nordvestlige hjørne, plan 1:400.

Tømmermærker fra korets tagværk og bogstaverne a-h fra et håndskrift ca. 1250. Tilsvarende tegn findes på Hunseby Kirkes tagværk over skibet.

Rumlig afbildning af Toreby Kirke i tre stadier. øverst ca. 1250, i midten ca. 1275 (?) efter tilbygning af tårnets nederste stokværk, nederst kort før 1300 efter tårnets fuldførelse.

Tårnet

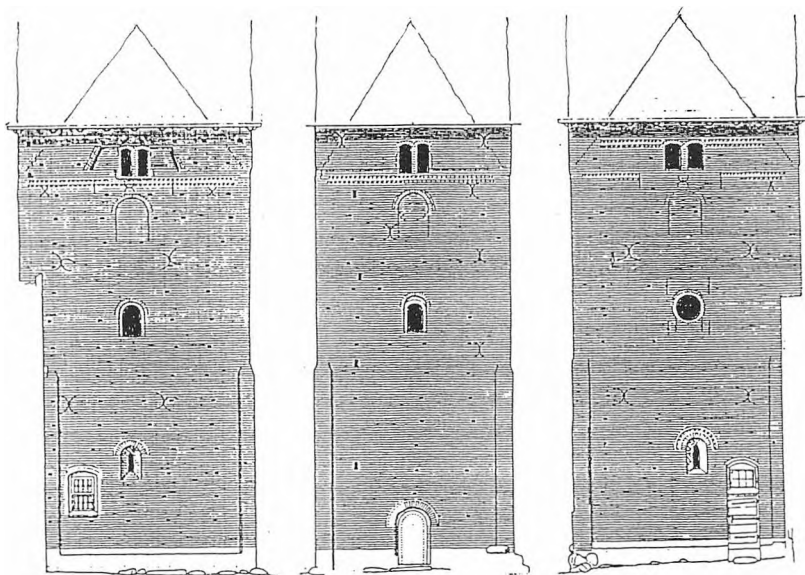
Toreby Kirkes bygningshistorie er en lang kæde af udvidelser og indgreb, som stort set kan placeres i sikker kronologi. Derimod kniber det med en blot nogenlunde nøjagtig datering af de enkelte led i udviklingen. Pauserne mellem de mange indgreb har imidlertid været korte, alene inden år 1300 kan man foruden opførelsen af kor og skib påvise mindst to, sandsynligvis tre efterfølgende byggeperioder. Den sidste vedrører sakristiet på korets nordside og vil blive omtalt senere.

Efter skibets færdiggørelse er der blot få år senere tilføjet en stor tilbygning mod vest, lidt smallere end vestgavlen og bygget med samme svære murtykkelse på de nederste 3 m, herover noget tyndere mure af en ikke særlig fremragende kvalitet, hvilket har vist sig tydeligt under restaureringen. Et ubrudt fællestag har dækket skibet og tilbygningen, hvis hjørner er fremhævet med lisener, som den dag i dag netop standser på det sted, hvor fællestagets tagfod har været.

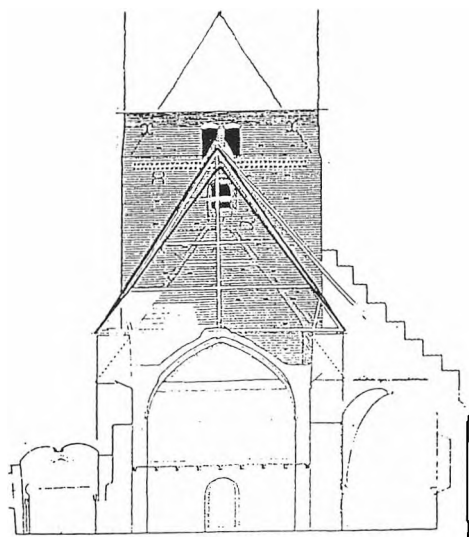
I den vestlige mur er bevaret en smuk, rundbuet, dobbeltfalset portal, der har korresponderet med skibets vestportal. Det underste rum bag portalen var kun 3 m højt, dækket af et bjælkeloft. Vinduer til dette rum findes ikke. Oven over har det været en meget højloftet sal med 6 m til bjælkeloftet, belyst gennem to pragtfulde romanske vinduer i syd og nord, begge velbevarede endnu i dag. Salens funktion kender vi ikke, og det er ikke så ligetil at regne ud, hvad meningen har været med dette rum. Rummet har været helt adskilt fra selve kirken og adgangen har været ad en indvendig trappe fra underetagen, næppe særlig bekvem. Den nuværende spindeltrappe i det nordvestlige hjørne er nemlig bygget ind i forbindelse med næste byggeperiode, hvor vestforlængelsen ændres til et markant tårn med en gavl mod hvert verdenshjørne.

Den fine, højloftede sal er tydeligvis blevet opgivet, da tårnets øvre stokværk bygges på. Salens gulv og bjælkelag er blevet fjernet. Sporene efter bjælkelaget er ganske tydelige på nord- og sydmuren, men på spindeltrappens murværk findes ingen spor efter et bjælkelag i denne højde, hvoraf man kan slutte, at det er blevet fjernet forud for spindeltrappens indbygning. Tårnets indre bestod nu af et nedre rum på ikke mindre end 9 m's højde, en fuldstændig gådefuld indretning. Herover var der et 5½ m højt rum, formodentlig benyttet som magasin, belyst af tre store åbninger af senromansk form med halvtstens false, oprindelig lukket med svære træluger. Spor efter bomme, hvormed lugerne kunne holdes forsvarligt lukkede, ses stadig. Øverst var klokkestokværket med fire enorme, rundbuede glamhuller, ganske enkelt udformede uden de sædvanlige halvtstensfalse. Over dette stokværk var tagværket åbent. Det har været en kompliceret konstruktion, som har båret det korsformede tag og muligvis endda et spir. Dette tårnbyggeri finder antagelig sted før sekelskiftet ved år 1300. Tårnet bliver dermed et af Lollands første kirketårne.

Opmålinger af Toreby Kirkes tårn, nord-, vest- og sydside, 1:400. Bemærk sporene i murværket efter de stående gavle, som for tydelighedens skyld er indtegnede på opstalterne. Døren på sydsiden og det korresponderende vindue på nordsiden er fra det 18. århundrede.

Måleblad af tårnets østside og snit i kirkens hovedskib og sideskibe, 1:400. Under det nuværende tag ses tydeligt tagsporet efter den romanske kirkes tag før hovedskibets forhøjelse i det 15. århundrede. Det gotiske tagværk fra 1500-1505 er optrukket med kraftig streg og under dette er med tilsvarende streg markeret, hvor det genbrugte romanske tagværk stod indtil det blev kasseret, da hovedskibet fik hvælv og nyt tagværk.

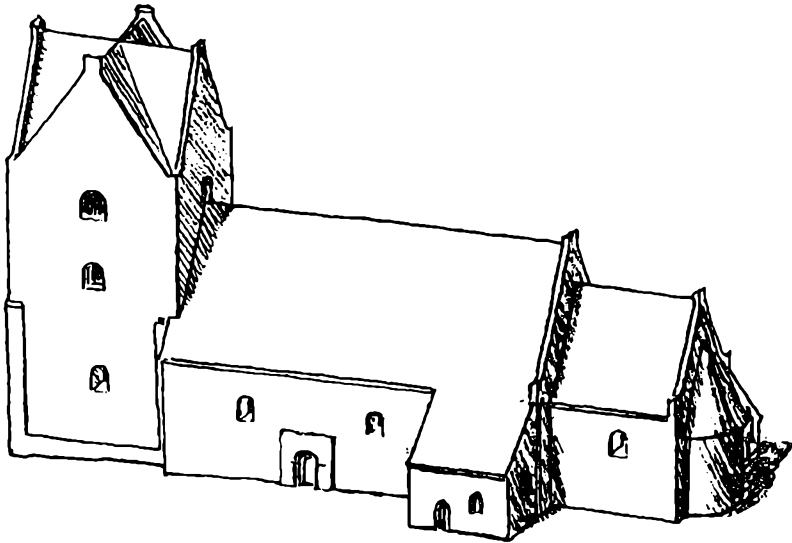
Kendskabet til tårnets to højmiddelalderlige byggeperioder blev erhvervet på drastisk vis under tårnmurværkets istandsættelse i 1987. Den 23. oktober faldt 12 tons murværk ned fra vestmuren, efterladende et krater på ca. 16 m² i indtil en halv meters dybde. Bruddet var sket netop ud for spindeltrappen, hvis murværk fremtrådte blottet og klart adskilt fra de endnu stående dele af det nordvestlige hjørne. Det var tydeligt, at spindeltrappen var hugget ind i den oprindelige mur, hvoraf der kun havde været levnet en relativt tynd skal. Sammenhæng mellem det ældre, forhuggede murværk og trappens murværk manglede aldeles, derfor var den store murmasse pludselig faldet ud. Der var tale om middelalderligt byggesjusk, det værste eksempel, men ikke det eneste, som blev fremdraget på dette tårn.

Kassemuren indeholdt store partier teglstensbrokker uden mørtel og desuden nogle grusagtige lag af bygningsaffald, alt sammen alvorlige svækkelser af murens indre sammenhængskraft. Trods disse mangler har tårnet klaret at stå i 700 år, udsat for vind og vejr og ikke mindst udsat for kraftige vibrationer fra ringning med store, tunge klokker. Det stod imidlertid også så galt til med murenes stabilitet, at der allerede inden murstyrtet indtraf, var projekteret omfattende nye forankringer af murværket, som var gennemrevnet af lange, tætliggende vertikale revner.

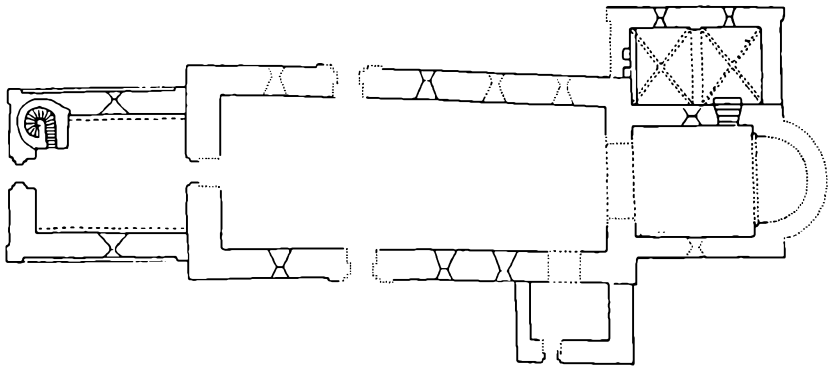
Efter uheldet, som lykkeligvis ikke medførte personskade, blev tårnets murværk betraget med den allerstørste skepsis. Der kunne jo være andre svagheder end dem, som vi umiddelbart kunne se. Der blev truffet omfattende og besværlige foranstaltninger for at undgå nedstyrtning af endnu mere murværk fra området over det opståede krater, til dels ganske overflødigt viste det sig. Præcis der, hvor bruddet var afgrænset for oven, lå nemlig skellet mellem de to byggeperioder for det romanske tårn, som den højeste sagkundskab hidtil havde ment var bygget i én omgang. Over denne grænse er spindeltrappens murværk i forbandt med tårnmurene, fordi det hele er bygget under ét, og den fornødne sammenhæng i murværket var derfor til stede. Hele tårnet er nu sikret med et system af ankre, der dels sammenholder tårnets mure i indbyrdes position og dels holder sammen på kassemurværkets ydre og indre skal på de steder, hvor de indhøstede erfaringer har dikteret forstærkning af murene.

Sakristiet

Det klart disponerede, næsten 44 m lange romanske anlæg omformes i perioden fra år 1300 indtil reformationen til det bredt udbyggede, komplicerede og uregelmæssige gotiske anlæg, som vi kender i dag. Begyndelsen bliver gjort med opførelsen af sakristiet ved korets nordside. Det har endnu rundbuede vinduer (rekonstruerede). Det er overhvalvet med to samtidige krydshvalv med kalkmalerier, hvis alder eksperter-

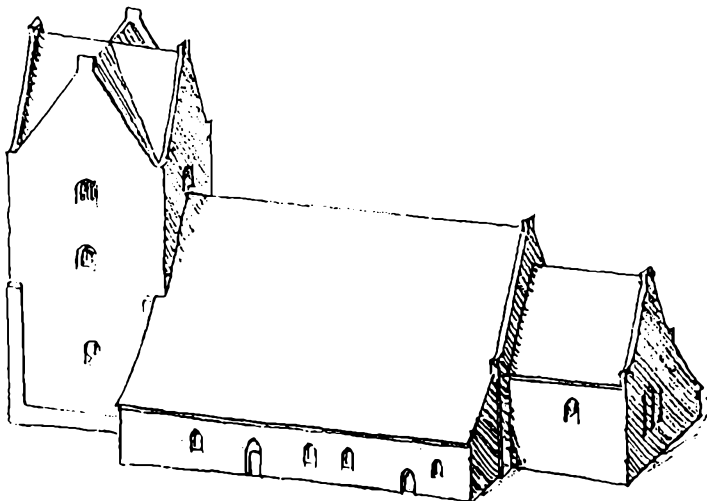
Rumlig afbildning af kirken efter 1300.

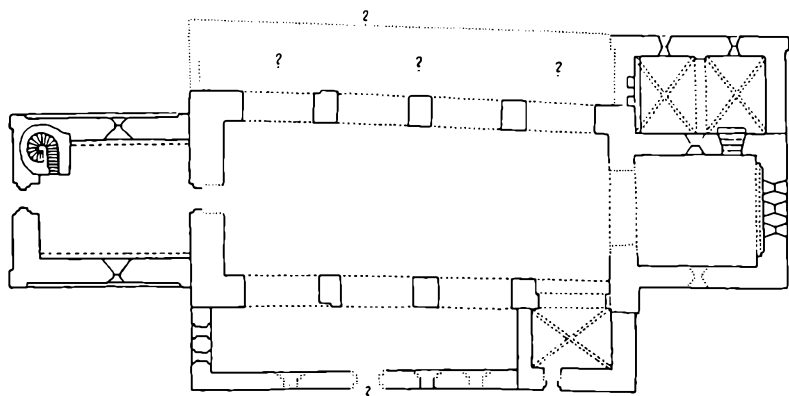
Toreby Kirke efter tilbygning af sakristi på korets nordside omkring år 1300 og kapel på sydsiden, plan 1:400. Bemærk tårmspindeltrappen.

ne er noget uenige om. I »Danmarks Kirker« anføres, at billederne skulle være fra begyndelsen af 1300-tallet, mens Niels M. Saxtorph daterer dem til omkring 1400. Bygningen har ingen hidtil vovet at datere. Mit forsigtige bud, med forbehold, lyder på omkring år 1300.

Sakristiet er med stor sandsynlighed bygget mens kirkens apsis endnu stod. Ellers er det ikke let at forstå, hvorfor sakristiets østgavl ændrer retning ganske mærkbart i forhold til korets østgavl, men med en apsisudbygning på denne gavl ville divergensen være praktisk taget usynlig og derfor ikke spor mærkelig. Særlig længe efter år 1300 har apsis næppe stået, idet triforievinduet med god sikkerhed kan dateres til omkring år 1300 eller måske tidligt i århundredet.

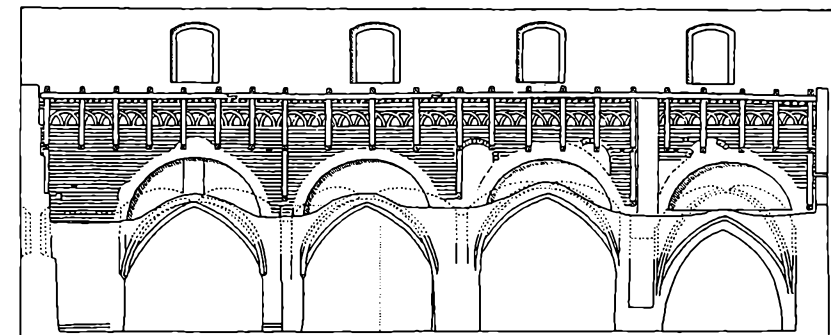
Rumlign afbildning af kirken ca. 1400. Søndre sideskib og hovedskibet var da under fællestag.

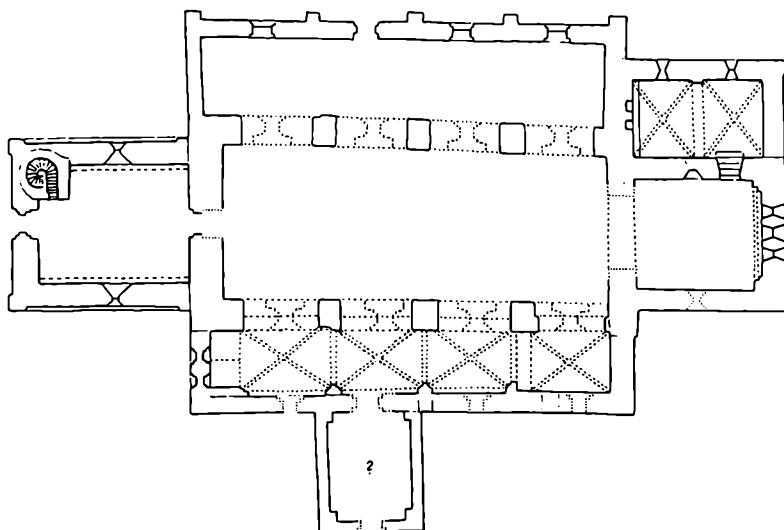
Toreby Kirke ca. 1400, plan 1:400.

Søndre sideskib

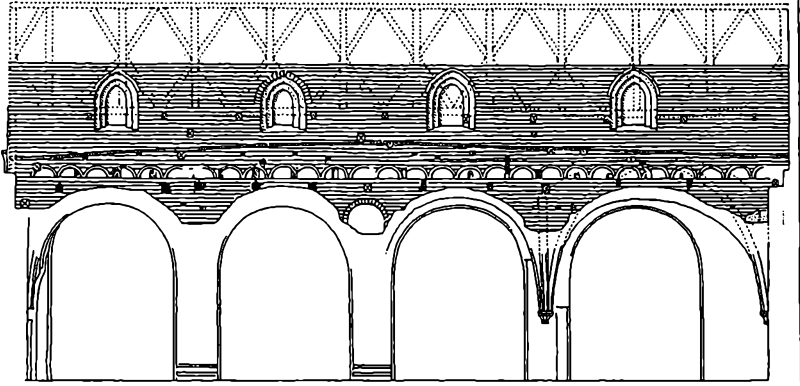
Ved skibets sydøstlige hjørne blev der opført et kapel, der nu udgør den østligste del af søndre sideskib. Nye holdepunkter for en datering af dette kapel er ikke fremkommet under restaureringen. Ved afrensning af murværket omkring sydsidens lille, spidsbuede niche er det blevet tydeligt, at nichen er en spidsbuet, falset og ganske smal døråbning, kun omkring 60 cm's fri bredde. Højden kan ikke afgøres med sikkerhed, da dørens tærskel ikke er fremdraget. Den må have ligget et stykke under det nuværende terrain. Meget tyder således på, at kapellets gulv har ligget en del lavere end nu, måske nær samme niveau som sakristiets gulv, der ligger ca. 80 cm under skibets gulv. Til højre for den smalle

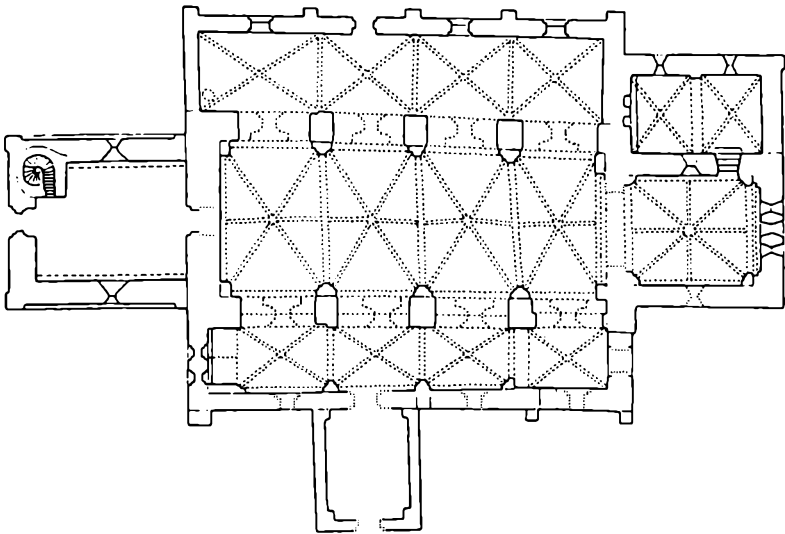
Hovedskibets sydside (søndre sideskib bortskåret), 1:200. Den romanske kirkes fire vinduer giver sig alle til kende og af mandsdørens murede fremspring anes den vestre kant. Bemærk de store rundbuede udhugninger i muren, nu delvis tilmurede, men oprindeligt, før der blev bygget hvælv i søndre sideskib, åbne mod hovedskibet. Den lave spidsbue til det ældre, søndre kapel ses tydeligt.

Toreby Kirke i sidste halvdel af det 15. århundrede, plan 1:400. Hovedskibet er blevet forhøjet omkring århundredets midte og siden er nordre sideskib bygget, men hvælvslagning er ikke udført i koret (ca. 1500) og i hovedskibet (1500-1505). Nordre sideskibs hvælv indbygges omkring Reformationen. Våbenhuset er antagelig bygget før 1500, men dateringen af denne bygning er højst usikker, da murværket er stærkt fornyet overalt.

Hovedskibets nordside (nordre sideskib bortskåret), 1:200. Kun et af de romanske vinduer kan stedfæstes. Af kvindedørens murede fremspring er en antydning bevaret nede i kirken på den vestligste frie murpille. Midt i vestgavlens murværk angiver en lodret streg sporet efter en muret konstruktion, antagelig gavlen af et ældre nordre sideskib. Det forhøjede hovedskibs vinduer og skotrenden langs nordmuren ses klart.

dør har håndværkerne set rester af et lille vindue. Rent undtagelsesvis er disse spor ikke blevet målt op. Andre middelalderlige muråbninger er ikke påvist.

Mod kirken åbner tilbygningen sig i dag gennem en lav spidsbue, så lav, at den næsten også synes at fordre et lavere liggende gulv. Denne buer er samtidig med overhvelvingen af kapellet og dækker delvis over en langt større rundbuet muråbning, som er udhugget i det gamle kirkeskibs sydmur. Denne store rundbue er gentaget i en fuldstændig række af næsten ens arkadebuer, som sætter både søndre og nordre sideskib i forbindelse med hovedskibet. Buerne ser ud til at være udhugget på én gang. Med skyldigt hensyn til deres ensartede udførelse kan de næppe være af forskellig alder, og de forudsætter derfor eksistensen af to jævnaldrende sideskibe. Kappellet, der klart er ældre end søndre sideskib, synes derfor oprindeligt at have haft en snævrere forbindelse med kirken. Kronologien, som dels kan aflæses direkte og som dels er et resultat af ovenstående overvejelse, bliver således, at først opføres resten af søndre sideskib (og et nordre) idet det hele, inklusive kappellet, forbindes med hovedskibet med de rundbuede arkader. Kappellet og det tilbyggede søndre sideskib var endnu adskilte. Dernæst overhvelves det lavtliggende kapel, der vel at mærke stadig ikke var sat i forbindelse med resten af søndre sideskib. Endelig overhvelves også dette med tre hvælv, og først efter at det er sket, gennembyrdes muren til kappellet, hvis gulv sikkert senest på dette tidspunkt hæves op i niveau med de omgivende rum. Alt dette har været etableret inden hovedskibet og koret overhvelves omkring år 1500, hvilket vil blive omtalt senere.

Under indtryk af landets politiske, økonomiske og demografiske tilstand i perioden efter Erik Menveds død i 1319, en tid med politisk opløsning, landbrugskrise, befolkningstilbagegang, stærkt accellereret af den sorte død omkring 1350, er der ikke meget grund til at tro, at Toreby Kirkes store udbygning finder sted i denne tid. Perioden er kendetegnet ved, at næsten ingen klostre grundlægges. Er først kappellet og senere det søndre sideskib og et ældre sideskib i nord bygget i dette urolige århundrede, er det nok tidligst sket i sidste fjerdedel. Altså kan kappellet være overhvelvet omkring år 1400, og resten af hvælvslagningen følger derpå inden år 1500. Da de tre grove hvælv indbygges i søndre sideskib, lukkes et af sydmurens oprindelige, spidsbuede vinduer af en gjordbue. Det sidder delvis gemt bag østmuren af det endnu senere våbenhus.

Hovedskibets forhøjelse, tårnets ændring

Efter at det søndre sideskib og et nu forsvundet nordre sideskib var tilføjet, var lysforholdene i hovedskibet utvivlsomt blevet dårlige. Selv ikke de store åbninger til sideskibene har kunnet gøre forholdene rime-

ligt gode, da i hvert fald det søndre sideskib må have været ret sparsomt forsynet med vinduer. Hovedskibets gamle tagværk bliver da nedtaget og murene bliver forhøjet med lidt over 2 m på nord- og sydsiden. I disse mure blev der plads til fire dobbeltfalsede, spidsbuede vinduer i hver side. Den store østgavl har fem blændinger med en meget fantasifuld blanding af forskellige grundmotiver, som gør det sandsynligt, at den er et sengotisk værk. Skibet har i nogen tid stået dækket med træloft, og de 8 højtsiddende vinduer ser ikke ud til at være placeret med tanke for en senere overhvelvning af kirken, dertil sidder de for tæt ved murkronen.

Efter al sandsynlighed genopsættes det romanske tagværk efter murens forhøjelse. Tårnets østvendte glamhul blev nu dækket helt af taget. Dette medførte, at tårnets top helt ændredes. Gavlene nedtoges delvis og et nyt klokkestokværk indrettedes på et dæk beliggende 2,5 m over det gamle. De fire senromanske glamhuller blev tilmuret og i stedet blev et sæt dobbelte glamhuller udhugget mod hvert verdenshjørne, det østvendte par netop således placeret, at de gik fri af det genbrugte tagværks kip. Dette forhold kan man måle sig frem til på den opmåling af tårnets østside med snit i kirkeskibene, som er udarbejdet af tegnestuen i forbindelse med tårnets istandsættelse. Det romanske tagværks højde er tydeligt markeret af et klart gavlspor, hvor det oprindeligt stod. Det kan derfor påvises, at det har målt 7,6 m fra spærsko til kip. Det nuværende tagværk måler 8,3 m. det er netop denne overhøjde på 0,7 m der medfører, at hovedskibets tagryg er kommet i svær konflikt med østsidens glamluger. Således kan det ikke have været fra starten, idet man selvfølgelig ville have hugget glamhullerne ud i så stor indbyrdes afstand, at der var plads til taget. Dette forhold placerer tidsmæssigt tårnets ombygning nogenlunde samtidigt med hovedskibets forhøjelse, måske lidt senere. Da det nuværende tagværk over hovedskibet er opsat tidligst år 1500, snarere ca. 5 år senere, kan hovedskibets og tårnets forhøjelse tidsfæstes til midten af det 15. århundrede, dvs. Christoffer af Bayerns og Christian I's tid, unionstiden. Blændingsgavlen mod vest må iøvrigt være ommuret samtidig med, at tagværket ændres omkring år 1500.

Nordre sideskibs fornyelse og senere ændringer

Det nu stående nordre sideskib er den sidste tilbygning, som føjes på kirken — måske bortset fra våbenhuset, som er en ret ordinær bygning og dertil meget fornyet. Det nordre sideskib er meget velbygget af gode, fuldbændte sten. Det er ret bredt, sikkert bredere end sin forgænger, som vi dog stort set ikke ved noget om. Det er bygget til indhvelving med fire hvælv, som ikke indbygges straks, men sideskibets fem oprindelige stræbepiller viser, at man har regnet med hvælv, da sideskibet

opføres engang kort før år 1500, oprindelig med bræddeloft eller åben tagstol.

Hvælvene kan på grundlag af nogle skjolde i topskiverne dateres til årene omkring reformationen. I det vestlige hvælvs ene kappe op mod vestgavlen er der dukket tydelige spor frem af en cirkelrund åbning, der har givet adgang til loftet over hvælvene. Dette loft var nemlig ikke som i dag tilgængeligt fra hovedskibets loft, da nordre sideskib havde selvstændigt saddeltag med en skotrende langs hovedskibets nordmur omkring en halv meter under de gotiske vinduer. Skotrenden har været en problematisk konstruktion, som man er blevet kvit i det 18. århundrede ved at fjerne sideskibets tagværk og opbygge et fællestag fra hovedskibets kip til sideskibets nordre tagfod.

Kirkens kalkede mure

Det er under arbejdet med kirkens mure blevet påvist, at alle mure oprindelig har stået blanke i det ydre, mens det indre har været tyndpudset og hvidkalket. Det blanke murværk ses i tagrummene, og på nordre sideskib gav det sig yderligere til kende ved to sirligt indmurede skifter af lyse, gule sten i alt det røde murværk. Toreby Kirke er altså først blevet kalket i det ydre efter Reformationen. Den har i generationer været rød, tidligere ganske lys rød, som det var skik på øerne. Den røde farve var, inden restaureringen påbegyndtes, absolut blevet for skarp, men lyserøde kalklag sås overalt ved afrensningen.

Hvor længe denne tradition med de lyserøde kirker på Lolland og Falster har eksisteret, ved jeg ikke. Det er dog nok mere end 250 år siden man begyndte på det. Der er f.eks. vidnesbyrd i kirkeregnskaber om, at Aastrup Kirke var kalket lyserød i 1720'erne. Nu er Toreby Kirke hvidkalket, hvilket ikke bør betragtes som det endelige resultat. Af rent tekniske årsager er en rødkalkning udeladt, da murværket forventes at ville udsvede mursalte det første år efter de store indgreb. Når disse børnesygdomme er overstået, skal kirken kalkes påny og der vil da blive taget stilling til farven. Desværre må det nok erkendes, at de gamle, vejrbidte tegltage stod smukkere til den gængse, lyserøde kalkfarve end de nye tage, der i en årrække vil være lidt for gulerodsfarvede. Det er noget af en kunst at blande og afstemme en lyserød kalkfarve til denne gulrøde kulør.

Jens Chr. Varming

Kirkegangen i 1700-tallet

Af
Jens Holmgaard

»Skulle nogen præst i dag i mismod over et svagt kirkebesøg misunde sine forgængere under enevælden en streng helligdagslov med kirkepligt og anden statslig tvang og beskyttelse, vil han/hun måske komme på bedre tanker ved at høre om, hvor lidt den for-måede...« sådan lyder erfarens mands (forf.) tale om et problem, der bestandig er aktuelt.

I lov af 8. juni 1983 findes det endnu bestående rudiment af den helligdagslovgivning, som i ældre tid skulle beskytte gudstjenesten og sikre søndagens (sabbattens) helligholdelse dels ved tvungen deltagelse i kirkegangen og dels ved forbud mod alt ikke strengt nødvendigt arbejde. Kun af kirkefredens håndhævelse er der svage spor tilbage. Foruden direkte forstyrrelse af gudstjenesten forbyder loven offentlige forlystelser på kirkens helligste dage: langfredag, påskedag, pinsedag, juleaften og juledag. Fra forbuddet mod offentlige forlystelser kan der endda under visse omstændigheder dispenseres.

Til denne lov er der unægteligt et stort spring fra Christian 6.s sabbatsforordning af 12. marts 1735, hvormed ældre tiders strenge helligdagsbestemmelser kulminerede, og som med enkelte ændringer gennem 110 år indtil 1845 var det formelle grundlag for det danske folks lovmæssige adfærd på søn- og helligdage. Med sine 10 omfattende paragraffer satte denne forordning hele den uindskrænkede kongelige enevælde ind bag Moselovens tredje bud: »*Kom hviledagen i hu, at du holder den hellig*«. Hovedelementerne var kirketvang, forbud mod arbejde (med uomgængelige undtagelser) på søn- og helligdage, navnlig i selve gudstjenestetiden, og forbud mod forlystelser, f.eks. julestuer og riden-sommer-i-by, krohold og drikkeri.

Det var pålagt alle kirkeejere at anskaffe en gabestok til at anbringe på kirkegården. (Tegning af Peter Holmgaard).

Gabestokken på kirkegården

For alle overtrædelser gjaldt der strenge straffe, afstemt efter de enkelte stænder. For »gemene bønder« kostede udeblivelse fra gudstjenesten uden lovligt forfald, udførelse af ikke strengt nødvendigt arbejde og drikkeri på søn- og helligdage bøder på 4 skilling første, 8 skilling anden og 16 skilling tredje gang. Som forvandlingsstraf var fastsat 1, 2 og 3 timer i *gabestokken på kirkegården*, som det blev pålagt alle kirkeejere at anskaffe. Efter anmeldelse fra præsten påhvilede det de verdslige myndigheder, det vil for fæstebønders vedkommende sige godsejeren, at eksekvere straffen.

Tør man tage de attester for pålydende, som præsterne i Århus stift for årene 1735 til 39 i henhold til 1735-forordningen afgav til amtsforvalteren, har forordningen tilsyneladende haft en ganske god umiddelbar virkning. Der er heri kun ganske få vidnesbyrd om overtrædelser.

Således indberetter hr. Jens Friis Galthen til Feldballe-Nødager den 30. december 1735: »Udi Feldballe og Nødager sogne er nogle få efter Deres kgl. Majestæts allergudeligste forordning antegnede til straf, i Feldballe sogn for kirkens forsømmelse på sabbatten og i Nødager sogn for arbejde på langfredrag og en månedsbededag under prædiken«. Men sådanne tilfælde synes rene undtagelser. Langt mere repræsentativ er følgende attest af 3. januar 1736 fra hr. Kjeld Bøgh til Karlby-Voldby: »I mine anfortroede menigheder er endnu ej nogen mig vitterlig, som til den allernådigst påbudne mulkt for sabbattens overtrædelse kan findes skyldige«. Eller som hans efterfølger hr. *Jeremias Müller* skriver for året 1739: »Udi Karlby og Voldby sogne er af mig ingen set, ej heller af andre for mig angivet, som for sabbattens vanhelligelse er befunden strafskyldig til helligrøde«.

Men som tiden gik, blev som så mange af enevældens forskrifter også sabbatsforordningen groft overtrådt af befolkningen, og efterhånden gik den rent i glemmebogen. Under Struensestyret slappedes endog regeringens holdning til religionen og til mange hævdvundne moralbegreber. Et af mange udtryk herfor var afskaffelsen i 1770 af 10 tidligere helligdage, bl.a. 3. jule-, påske- og pinsedag. Derfor fattede den nye regering fra 1772 med Ove Høegh-Guldberg som drivende kraft plan om at indskærpe, ja ligefrem stramme den gamle forordning, som trods alt var gældende lov.

Som forberedelse til en påtænkt ny forordning bad Danske Kancelli i 1773 biskopperne over Sjællands og Viborg stifter *Ludvig Harboe* og *Christian Michael Rottbøll* udtale sig dels om den bestående tilstand med hensyn til helligdagsforordningens efterlevelse, dels om egnede midler til at forbedre den. Begge biskopper sendte henvendelsen fra Kancelliet videre til udtalelse hos provsterne, Rottbøll yderligere med besked om, at også de menige præster skulle høres. Resultatet blev et stort antal indberetninger fra provster og præster i de to stifter, der sammenlagt tegner et meget konkret og levende billede af landbefolkningens hverdagsliv — og da især af dens søndagsliv — i 1773, på tærsklen til de store landboreformer. Af disse beretninger er de jyske vistnok de mest værdifulde, dels fordi flere menige præster i følge biskop Rottbølls udtrykkelige ordre har udtalt sig, og dels fordi han også udtrykkeligt pålagde dem at udtale sig om skoleforholdene. De jyske beretninger er derfor i 1986 udgivet i et samarbejde mellem Landbohistorisk Selskab og Historisk Samfund for Viborg Amt.

Forsømt kirkegang

Det ville være synd at sige, at den optimistiske tone fra 1730'erne med hensyn til sabbatforordningens efterlevelse genfindes i 1773. Som med én mund klager Viborg stifts præster tværtimod over deres menighe-

ders forsømmelse af kirkegangen og vanhelligelse af helligdagene ved ulovligt arbejde, drukkenskab og andre laster.

Hvis man tror, at »tomme« kirker er særligt kendetegnende for vore dage, tager man fejl. Skønt forsømmelse af kirkegangen var strafbar, fremgår det af indberetningerne klart, at udeblivelse fra gudstjenesten — i hvert fald i mange sogne — snarere var reglen end undtagelsen. Nogle præster forudsætter den almideligt bekendt og nøjes med at tale om årsagerne til den. Andre omtaler den i ubestemte vendinger, f.eks.: »En såre stor del af menighedens lemmer kommer sjældent i kirken« (Poul Winding, Vester- og Øster Balle). Men provsten i Middelsothverred *Jens von Haven* sætter ligefrem tal på kirkebesøget: 12 til 16 søn- og helligdage om året kommer der i hans to sogne, der hvert omfatter ca. 200 kommunikanter (altergæster, dvs. konfirmerede personer), 40 til 60 i kirke. Det svarer altså til 20-30%. Men det er også højden. Resten af året kommer der sjældent mere end 20-30 personer, endda når man regner ukonfirmerede børn fra 12 år med, altså højst ca. 10% af menighedens »kirkepligtige« medlemmer. Om disse tal gælder for hele Viborg stift, endsiges hele landet, kan vi naturligvis ikke vide med sikkerhed. Men skal vi tro *Jens von Haven*, gælder de i hvert fald hele Middelsothverred, hvad han ved fra sine provstevisitater. Og i Hindsted herred har det nok ikke stået bedre til. Provst *P.C. Rosenkilde* siger i hvert fald, at »ikkun få søger kirken imod de mange, som bliver hjemme«. Og om Hindborg og Rødding herreder i Salling siger provst *Anders Friis*, at både gamle og unge oftere savnes i kirken, end de findes der. Og *Jens Galthen* til Simsted-Hvam-Hvilsom siger ligeud, at »Guds hus står tomt«. Dette skal dog vel næppe tages mere bogstaveligt end talen i nutiden om »tomme« kirker. Enkelte steder synes det dog at stå lidt bedre til. I følge *Jens Anchersen* til Storvorde-Sejflod skal det kun være ganske få i hans sogne, der »overmåde« forsømmer gudstjenesten. Og *Jens Østengaard* til Lihme siger, at »forsømmelse i den offentlige gudstjeneste ikke har sted her«. Måske skal man dog heller ikke tage ham mere bogstaveligt end *Jens Galthen*.

Uheldig adfærd

Selv om forsømmelse af kirkegangen altså var en meget udbredt overtrædelse af sabbatforordningen, mødte dog trods alt hver søndag en del af menigheden op. Det var vel så de retfærdige i landet?

Nej, selv ikke til den opfattelse rakte præsternes optimisme. For der kunne jo også være andre motiver end rent kristelige til at søge kirken — ganske bortset fra, at det altså var strafbart, omend i praksis risikofrit, at blive borte. Det mener i hvert fald *Niels Hiersing* til Hem-Hindborg-Dølby, der udtrykker det således: »*Hvor stort er ikke deres tal, som kommer til kirken for at få et ærinde forrettet, for at høre om, hvor der er en*

stud eller en hest enten at købe eller sælge, for at sladre, nu om ét, nu om et andet«. Og Christen Holst til Oddense-Otting, der mener, at »de flestes kirkegang består kun i en udvortes skik, og at de kan få den tid af dagen bortdreven«. Med andre ord: kirken var også et sted for nyttige og fornøjelige kontakter og for tidsfordriv i mangel af bedre!

Og at det virkelig kunne gå meget muntert og selskabeligt til, ser man af samme Christen Holsts beskrivelse af menighedens adfærd ved ankomsten til kirken. »De forsamlers sig uden for kirken som på et torv, hvor den ene opholder den anden med snak og sladder, latter og råben, med fortælling af et og andet, med at røge tobak og videre. Og endskønt præsten ved sin indgang i kirken beder dem, at de nu vil følge med, bliver hans ord kuns med foragt anhørt, hvilket de og udviser, da de bliver ved deres forsamling og snak stående, indtil de hører, at præsten er gået på prædikestolen, da de i fuld march kommer løbende og trampende med deres jernbeslagne træsko på det stenpiggede gulv, der forårsager sådan bulder og alarm, at en lærer (præsten) næppe selv kan høre, hvad han taler, hans tanker mangen gang forvirres, og de andre tilhørere med *deres* tanker bliver adspredt dels af den bulder, dels for at give agt på den og den, der nu kom«.

Et er dog denne adfærd før gudstjenesten, og at det kunne være vanskeligt for hyrden (pastoren) at få fårene samlet. Et andet er menighedens opførsel inde i kirken. At der også lå et alvorligt problem hér, fremgår allerede af sabbatforordningen af 1735, hvis paragraf 5 forbyder at holde snak med en og anden under prædiken eller at spadsere op og ned i gangen. Man har altså været klar over, at *vel kunne man drive oxen til truget, men ikke tvinge den til at drikke*. Og at problemet ikke er overvundet i 1773 ses bl.a. af den skildring, provsten i Års herred *Hans David Celius* til Brorstrup-Ravnkilde-Haverslev giver af forholdene i Haverslev kirke under forgængeren Ulrich Sontum: »Næsten alle i samme menighed var så vanartige, at de, når de kom i kirken, lagde sig ned på bænken, snorkede og viste mange foragtelige gebærder både imod lærdom og lærer (præst)«. Til gengæld ville præsten ikke »prædike for Haverslev menighed anderledes end at gå op og over-skælde dem«. — Gad dog vidst, om nogen præst i nutidens Danmark har oplevet noget, der blot tangerer en sådan opførsel under gudstjenesten!

Og kunne det være vanskeligt at få folk til at indfinde sig rettidigt i kirken, var det ikke mindre svært at få dem til at blive der tiden ud. Som *Bonde Jahn* til Øls-Hørby-Døstrup fremhæver, er det problem, der først og fremmest burde rådes bod på, at folk »løber i flokketal ud af kirken, så snart præsten går af prædikestolen, eller de kommer fra alteret, som giver intet til kende uden foragt, ligegyldighed og kedsomhed af tjenesten. (Desuden) bliver de andre i kirken distraheret i deres andagt. Ja, ofte er tumlen af træsko, som de fleste går i kirken med, så lydelig, at

Kirkegangen kunne være præget af munterhed, som det her er beskrevet: »Stavnsbåndets bønder lystrede ikke loven særlig godt« hedder det i en illustration fra LANDET.

ingen kan høre, hvad der forrettes af præsten enten ved bønredåb eller altergang«.

Mange præster tænker sig dette problem løst ved, at man låser kirkedøren, til udgangsbønnen er læst. Men det er nu ikke helt ligetil, fremgår det af overvejelserne. Dels kan der jo være dem, der nødvendigvis må forlade kirken, inden den ofte 2-3 timer lange gudstjeneste var forbi, f.eks. »gamle folk og frugtsommelige kvinder med andre, som uformodentlige tilfælde kunne påkomme« (provst *Otto Mørch* i Hellingum herred), dels kunne degnen risikere, hvis han gik ud af kirken, at en eller anden (spasmager skal man vel underforstå?) lukkede ham ude (Christen Holst, Oddense-Otting). Provst Mørch foreslår — i fuldt alvor! — problemet løst ved, at præstens medhjælpere på skift tager plads på et stolestade ved udgangen med pligt til »at tage ved ærmet og anholde enhver, som uden nødvendighed ville echappere«.

... eller misbrug af kirketiden

En stærkt medvirkende årsag til flugten fra kirken, før gudstjenesten var forbi, var utvivlsomt, foruden dennes længde, den såkaldte *katekisation*, der var en fast bestanddel af datidens gudstjeneste, og som bestod i præstens overhøring af de unge efter prædiken. Denne måske undertiden noget håndfaste afprøvning af, om de unge beherskede deres kristne børnelærdom eller kunne gøre rede for, hvad præsten just

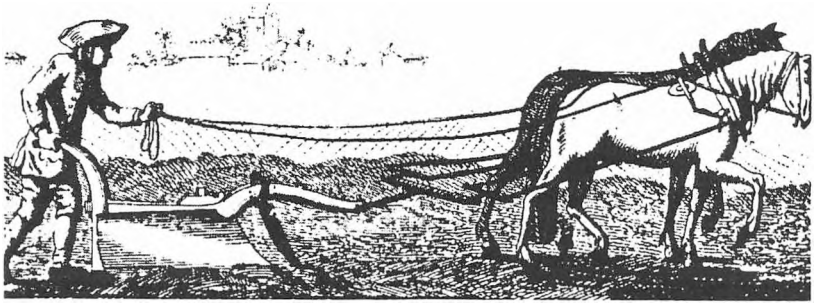
havde talt i sin timelange prædiken, var meget upopulær. Den er givetvis af mange følt som noget ubehageligt, ja, var nok af en del ligefrem frygtet.

Når gudstjenesten trods kirkepligten blev så meget forsømt, som det åbenbart var tilfældet, er det naturligt at spørge, *hvorfor den blev det*. Og det rummer præsteindberetningerne fra Viborg stift i 1773 også fyldigt svar på. Det er kun få af dem, der ikke fortæller mere eller mindre detaljeret og levende om, hvad bonden, hans kone, børn og tjenestefolk bestiller om søndagen i stedet for at søge Guds hus. Ja også om, hvad de i strid med sabbatforordningen på søn- og helligdage giver sig af med både før og efter kirketiden. For med enkelte undtagelser, bl.a. høstarbejde under truende vejrudsigter, var arbejde ud over det strengt nødvendige som helligbrøde forbudt på søn- og helligdage. Der var forøvrigt præster, der mente, at forordningen, så streng den end forekommer et nutidsmenneske — og nok også adskillige i samtiden — dog ikke var streng nok, f.eks. med hensyn til høstarbejde. Til dem hørte *Johan Heerfordt* til Ferslev-Dall-Volsted: »*Når den alnådige gud nægter os ikke sine timelige velsignelser på vore agre, så nægter Han os heller ikke betimeligt vejrlig at indhøste det i, uden at vi skulle tage Hans hellige sabbat til hjælp*«.

Til »jordisk brug og gerning«!

Sagen var den, at søndagen, især på grund af hoveriet, ofte var den eneste dag i ugen, som bonden regnede med at kunne råde nogenlunde sikkert over til eget brug. Den måtte derfor udnyttes til et utal af større og mindre forskelligartede gøremål, som ugens øvrige seks dage ikke levnede ham tid til. Som den flere gange citerede pastor Christen Holst siger: »Det er desværre alt for vist, at fast (næsten) de fleste handeler og købmandsskaber, der indbyrdes mellem den gemene mand sker, skal være en søndags arbejde og forretning, formenende (da de mener) de søgne dage ej tillader dem tid fra deres jordiske brug og gerning, men om søndagen, som de siger, forsømmer de intet dermed«. Med »jordisk brug og gerning« mener han nok simpelt hen markarbejde. For det betragtede mange nok for en for udfordrende forseelse at forrette på søn- og helligdage, bortset fra hø- og kornhøsten. Og så var det jo også den form for ulovligt arbejde, der var lettest af afsløre, f.eks. af en nidkær præst eller hans medhjælper. Men der var altså også gøremål nok endda at udgøre om søndagen, for blot at nævne nogle af dem, præsterne omtaler: bagen og bryggen, fiskeri, handel med heste og stude, kalkbrænding og kalkrejsler (fra Daugbjerg og Mønsted), kastning og rensning af kornet i laden, møder med godsejeren eller ridefogden, møllerejser, silderejser (fra Limfjordsegnene), skoning af heste, smørkærning, tvætning af får og klæder samt tækning og tømring af huse. En fælles betegnelse for enhver form for utilladeligt arbejde ifølge sab-

Illustrationen fra 1771 bragt i et skrift fra Det kgl. danske Landhusholdningsselskab, har den »aktuelle« vits: Forhåbentlig ikke »taget« på en søndag. For da skulle bonden have siddet i kirken!

batforordningen — både hoveri på herregården og bondens arbejde på sin egen bedrift — var *trældomsarbejde*, et hyppigt brugt udtryk, der nok i nutiden virker mere dramatisk, end det faktisk opfattedes i samtiden, og som måske — hvem ved? — kan have sin lille del af ansvaret for det trods alt for dystre billede, eftertiden har dannet sig af bondens tilværelse før landboreformerne.

»Kærlighedsgerninger«

Nej, så klinger ordet *kærlighedsgerninger* jo langt smukkere. Det anvendtes om det arbejde og de kørsler, især med høg og ildebrændsel, som bønder udførte for husmænd og andre fattige husbeboere. Det omtales af mange præster, som dog ikke lader sig dupere af det kønne navn, som disse håndsrækninger på søn- og helligdage udsmykkes med. De er jo blot vederlag for andre ydelser, bønderne har modtaget. Provst *Anders Friis* i Brøndum udtrykker denne opfattelse nok så barsk: »Undertiden sættes en sminke på og undskyldning for lasterne, hvorved sabbatten vanhelliges, da der af de skyldige foregives, at det dels er fornødenheds- dels kærlighedsgerninger, som bevises mod de fattige husfolk, der ingen heste eller vogn har, og at det sker uden betaling, om endskønt at husmanden dog om de søgne dage i steden for at betale med penge må gøre vederlag med sit sved og arbejde«. — Man mindes uvilkårligt Jeppe Aakjærs beske fortælling »Frederik Tapbjergs Plovgilde«, hvor vederlaget for en »kærlighedsgerning« 100 år senere er levende skildret.

For øvrigt var det nu ikke så sikkert, at bonden altid havde fri rådgivning over søndagen. Det er nemlig ikke få præster, der kan berette om, at han også denne dag kunne risikere at blive tilsagt til hoveri og kørsler for godsejeren, så ulovligt det end var. F.eks. oplyser den tidligere

nævnte pastor Heerfordt, at »om sommeren vanæres sabbatten mest på landet af mange jordegodsejere med at byde bønderne til hove enten til hø- eller kornhøst eller til at skære tørv og bjærge dem eller at gøre rejser, hvilket sidste sker ligesåvel om vinteren som om sommeren«. Og desværre havde det afsmittende virkning, for »derved forledes bønderne til at gøre det samme på deres egen grund, endda midt under gudstjenesten«.

Begravelsesproblem

Også om de kirkelige handlinger: trolovelse, bryllup og begravelse, indeholder præsteindberetningerne fra 1773 mange oplysninger og synspunkter. Man må underforstå, at det dengang var almindeligt, at de foregik om søndagen i tilslutning til højmessen. For flere præster går ind for, at de som gudstjenesten uvedkommende henvises til søgnedage. F.eks. siger provsten i Fleskum herred, *Hans Jørgen Obel* til Gudum-Lillevorde: »Måtte trolovelser, bryllupper og begravelser, hvorved tiden til det, hvorfor søn- og festdagene er bestemt, ofte meget spildes, ja, vel endog ilde anvendes, ej på de dage tillades, men alene holdes om søgne dage«. Om også barkedåben hører til de handlinger, som bør henvises til søgnedage, kan man nære tvivl. Men i hvert fald synes provst *Otto Mørch* i Hellum herred at mene, at dette er hans herredsbrødres mening, for han er ikke helt enig med dem i kravet om at forvise disse kirkelige handlinger fra søndagene og motiverer sin holdning med, at »mangen fattig mand skulle om søgne dage se sig forlegen nok for at få fornødne faddere til sit barn, bærere og følgere til sit lig m.v.«. Og det får jo kun mening, hvis også tanken om at fjerne barkedåben fra gudstjenesten har været fremme.

Ikke mindst ligfærd og begravelser har voldt problemer. Om et par af dem taler *Iver Just* til Vammen-Bigum-Lindum: »Ved ligbegængelse sker det undertiden, at kirketjenesten opholdes, men i almindelighed, at uorden går i svang, nemlig: Ved samling og drik i det hus og stue, hvor liget er, som begynder aftenen førend liget skal begraves, kaldes »vågestuer« og vedvarer til langt ud på natten. Begynder atter igen anden morgen, indtil liget skal udbæres. Så skal også degnen synge over liget, før det udtages, hvilken sang de ikke begynder med, førend der er ringet 3. og sidste gang til tjenesten. Og det sker ved alle lig, uagtet præstens tjeneste med prædiken ikke er begæret. Ved det sidste opholdes kirketjenesten, og ved det første forårsages, at de, som kommer fra vågestuer og ligbegængelser, er uskikkede til at helligholde sabbatten«. Et andet problem, nemlig det åbenbart noget ømfindtlige spørgsmål om ligprædikener omtaler *Hans Uttermøhlen* til Lem-Vejby: »Jeg kan ikke nægte, jeg jo synes, som flere fornuftige, at ligprædikener burde ganske afskaffes. Udråbes en død og ugudeligt ikke for salig i hans

testamente* og ligprædiken, pådrager præst og degn sig de efterlevenes had og store vrede, og de ved ikke, hvad chikaner de vil gøre dem. Tales der om den dødes laster, så er det meget værre. Desuden ved jeg ikke, at ligprædikener har nogen grund i Guds ord, men ved alene, at de er begyndt i pavedømmet«.

Det kunne altså være et problem ved begravelser, at de, der fulgte liget var så berusede, at de »var usikkede til at helligholde sabbatten«, som pastor Just lidt forsigtigt neddæmpende udtrykte det. Andre præster taler mere direkte om brændevinen og dens medansvar for sabbattens vanhelligelse. Provsten i Sønderlyng herred *Laurits Blicher* til Bjerregrav-Ålum-Tånum klager over, at »misbrugen af brændevin aldrig har været større end nu«. Bl.a. besøgte bønderne fra hans egn flittigt om lørdagen torvene i Viborg og Randers og kom »sjældent ædru derfra og er følgelig dagen efter uskikket til at holde sabbat«. Og mødte kirkegængerne mere eller mindre berusede til gudstjenesten, gav det i bedste fald anledning til, at de blev overfaldet af en uimodstælig søvntrang, og i værste fald, at de udviste en upassende, ja undertiden ligefrem skandaløs adfærd i kirken. Et helt pudsigt træk, hvor præsten selv kan have et vist medansvar for beskænkningen, fremdrager *Jacob Wöldike* til Gunderup-Nøvling. Det er desuden interessant ved at afsløre, hvor afhængig præsten i grunden var af sognebørnene, fordi en del af hans indkomst bestod af disses offer ved højtiderne. Han siger: »Måtte det sognefolkene forbydes at bringe præst og degn deres påskerug, æg og ost om søn- og festdagene, men sligt bør ske de søgne dage. Slig aflevering på helligdagene gør ej alene præstens stue ligesom og degnens lig en krambod, men kan og forvolde, at bonden, der for det afleverede får i præstegården en skænkning og hos degnen for ditto en anden, efter at han ej er gået uden at få og en fra sit hus, får derefter i kirken mere lyst til at sove end at høre prædiken«.

Men det problem skulle jo være let for præsten selv at løse, skulle man synes. Ingenlunde! Bonden kunne let blive stødt, om man forsøgte det. Og så »glemte han vist ej alene samme år, men vel og flere (følgende) at komme igen, hvormed man just ikke var tjent«.

Sabbatforordningen

Man kan nok have grund til at spørge, hvordan det trods påbud og straffebestemmelser var muligt, at sabbatforordningen blev overtrådt så groft, som det åbenbart var tilfældet. Hvordan turde bønderne forsømme kirkegangen og udføre ulovligt søndagsarbejde i stor stil. Hvorfor kunne den uindskrænkede kongelige enevoldsmagt ikke tvinge sin

---

*) 'Testamente' var det af degnen forfattede vidnesbyrd om afdøde, som oplæstes ved begravelsen.

vilje igennem, om det så skulle være på trods af befolkningens egne tilbøjeligheder? Det kunne den bl.a. ikke, fordi godsejerne, som den var afhængig af, når det gjaldt lovgivningens gennemførelse over for størstedelen af bondebefolkningen, saboterede sabbatforordningen. I dette som i mangfoldige forhold havde godsejerne en fælles interesse med deres fæstebønder i passiv modstand mod bestræbelser ovenfra på at regulere undersåtternes adfærd ned i de mindste detaljer.

Det lyser ud af mange præsters indberetninger, at de måtte savne den støtte, som de ifølge sabbatforordningen af 1735 skulle have af gods-ejerne, når det gjaldt om at straffe bønder for helligbrøde. Som pastor Just i Vammen skriver: »Men hvo holder derover? Jeg har ofte efter advarslar til den skyldige andraget slig sag for herskabet og ganske ingen assistance fået«.

Og ikke nok med, at nogle godsejere forholdt sig passivt til præster-nes anmeldelser. Andre har ligefrem optrådt aggressivt over for nidkære præster. Som *Hans Berg* til Øster Velling-Helstrup-Grensten siger: »Den verdslige arm, som skulle hjælpe os, hugger tit på os«. Og når bonden ser, at præsten ingen assistance får hos herskabet, »så anser (han) alle præstens trusler ikkun som et fulmen brutum (en tom trusel)«. Nu var der ganske vist i sabbatforordningen åbnet præsten mulighed for at gå højere op og klage over en godsejer, som sad præstens anmeldelser overhørig. Men teori er ét, praksis noget andet. I virkeligheden var det sociale og økonomiske magtforhold mellem præst og godsejer sjældent sådan, at præsten kunne hævde sig.

Det giver *Henrik Mehl* til Rødding-Krejbjerg præcist udtryk for »Men om en præst ville og kunne end tilsidesætte de fornærmelige følger for hans næring og indkomst, som proprietærens i så fald opvakte vrede kunne føde af sig endog hos proprietærens underhavende, så ville han (præsten) dog som oftest ømme sig ved at gøre sådan angivelse af frygt, at han som *desaccrediteret* (ilde anskrevet) skulle tabe hos vedkommen-de en betydelig del af den indgang, han ved ordet og lærdommen skulle finde i gemytterne«. Det vil sige, at også hans åndelige indflydelse ville komme i fare, foruden at han mistede indtægter. Og så ville det jo da i hvert fald være formålsløst, ja uforsvarligt ved en fast optræden mod godsejeren at sætte sit økonomiske velfærd på spil.

Den nye helligdagsforordning, som forberedtes i 1773, blev ikke til noget. Og for så vidt kan man vel sige, at præsternes arbejde med at skildre de bestående forhold og gøre forslag til en forbedring, var spildt ulejlighed. Men til gengæld har de altså givet eftertiden mulighed for et værdifuldt indblik i kirkens og landbefolkningens situation på den tid. Og i virkeligheden er *det* måske nok så betydningsfuldt!

Først i 1845 blev efter omfattende forberedelser i Danske Kancelli og i De rådgivende Stænderforsamlinger Christian 6.s sabbatforordning afløst af en ny, der på afgørende punkter brød med ældre tiders tvang

og forbud, og som siden gradvis er yderligere blevet afsvækket til det nugældende rudiment af en helligdagslovgivning. Det er interessant at bemærke, at man under forberedelserne af den nye forordning *om 1735-forordningen* erkendte, at den »gennem flere generationer aldeles ikke er blevet overholdt«. Og endnu mere interessant er det i en forestilling til kongen fra Danske Kancelli at se den betegnet som en forordning, »hvis overholdelse ville finde misbilligelse såvel af regeringen som af folket«.

Skulle nogen præst i dag i mismod over et svagt kirkebesøg misunde sine forgængere under enevælden en streng helligdagslov med kirkepligt og anden statslig tvang og beskyttelse, vil han/hun måske komme på bedre tanker ved at se, hvor lidt den formåede.

Jens Holmgaard

Henvisninger og noter

Indberetninger fra præsterne i Viborg stift 1773 er publiceret i »Bonden, kirken og skolen. Præsteindberetninger 1773-74 fra Viborg stift om helligdagens forsømmelse og skoleforholdene på landet«. Udgivet af Landbohistorisk Selskab ved Jens Holmgaard. Odense, 1986.

De originale indberetninger fra Viborg stift findes i Landsarkivet for Nørrejylland. C2-112 Viborg bispearkiv. Betænkninger fra præster og provster 1580-1777. — Indberetningerne fra Sjællands stift findes i Landsarkivet for Sjælland. Sjællands stifts bispearkiv. C.3. Specielle indberetninger.

Præsteattesterne fra Århus stift 1735-39 findes i landsarkivet for Nørrejylland. C3-1506. Århus Bispearkiv. Indberetninger om helligdagsbrøde.

Vindeby kirkes kalkmalerier

Af Konservator ved Nationalmuseet
Kirsten Trampedach

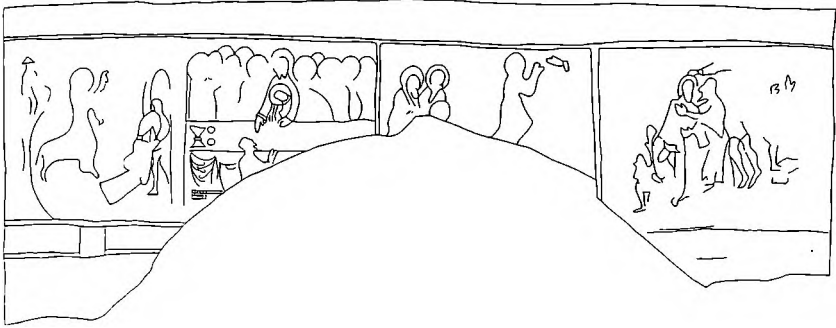

Mange af de ældste kalkmalerier i vore kirker er helt eller delvis ødelagt ved senere tiders opførelse af hvælvinger i kor og skib. Når vore gamle landsbykirker restaureres, dukker ofte så betydelige rester op, at fagfolk med sikkerhed tør udtale sig om, *hvordan* kirkens billedvægge så ud, inden hvælvingerne blev opført.

Udforskningen af de forsvundne kalkmalerier og deres datering stiller ikke blot store krav til konservatorens bibelkundskab og viden om middelalderens dragthistorie, men tillige en kunsthistorisk indsigt i teknik og kemi.

Lolland-Falsters kirker adskiller sig fra det middelalderlige kirkebyggeri i Danmark ved fortrinsvis at bestå af teglstenskirker med nære paralleller i det nordtyske Østersøområde. De fleste er opført i løbet af 1200-tallet, hvor øerne i perioder var forlenet til bl.a. Kristoffer den I. før han blev kronet til konge i 1252, og Valdemar Sejrs »uægte« søn Knud (død 1260). Begge havde hustruer af pommersk fyrsteslægt, og dette forhold kan have influeret på egnens kirkebyggeri.

Teglbrændingskunsten fik i Danmark sin blomstringsperiode i 2. halvdel af 1100-tallet (nævnes første gang i forbindelse med Dannevirkemuren i Sønderjylland, som blev opført under Valdemar den I. (1157-82)), og man formoder, den blev indført af norditalienske håndværkere og bygmestre. Teglbygningskunsten udviklede sig især i cistercienserklostrene i *Po-området i Italien* i 2. halvdel af 1100-tallet og ind i 1200-tallet, og den stærke internationale kontakt klostrene imellem har

Indtoget i Jerusalem, Nadveren, Bønnen i Getsemane og Judaskysset. (Over korhvælv. Vindeby kirkes nordvæg.)

sandsynligvis dannet grundlag for det ny materiales indførelse i Danmark.

Også den hvidkalkede *Vindeby kirke*, som ligger ca. 10 km. nord for Nakskov, er en teglstenskirke, bestående af senromansk kor og skib samt gotisk tårn og våbenhus.

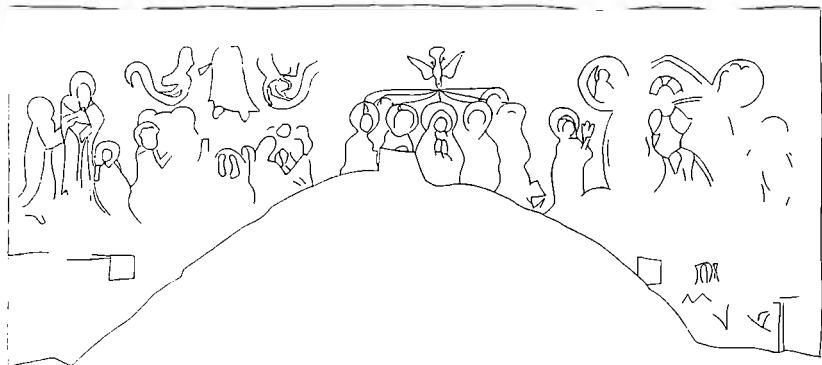
I katolsk tid var kirken viet til Sankt Andreas, som sammen med broderen Peter var de første apostle, der fulgte Jesus. Legenden fortæller, at Andreas blev dømt til døden og bundet til et kors. I billedkunsten fremstilles han med et X-formet kors, — det såkaldte Andreaskors — som attribut.

Vindeby kirke i 1976

I forbindelse med en indvendig istandsættelse af *Vindeby kirke* i 1976 blev korets og skibets vægge grundigt undersøgt af Nationalmuseet, og man konstaterede kalkmalerier, som dateredes til værende fra o. 1400. Generelt var maleriernes bevaringstilstand ringe, hvilket medførte, at kun mindre områder blev konserveret/restaureret, og resultatet kan i dag ses på henholdsvis skib og kors nordvæg. Lidt vanskeligere tilgængelige er de partier af udsmykningen på korets vægge, som er fremdraget over korhvælvet. Denne placering skyldes, at malerierne blev udført, da koret stod med fladt loft. Hvælvslægningen, som formentlig har fundet sted i anden halvdel af 1400-tallet, bevirkede, at motiverne blev »skåret« over. Undersøgelser over hvælv har dog vist, at allerede før indbygningen af hvælvet er malerierne blevet tildækket med kalk.

Kalkmaleriernes motiver

Undersøgelsen i 1976 viste, at skibets nordvæg havde to billedfriser, der beskrev gammeltestamentlige scener og Kristi barndomshistorie. Ifølge indberetningen til Nationalmuseet var scenerne i øvertse billed-

Den vantro Thomas. Urtegårdsmanden. Himmelfarten. Pinseunderet og den dømmende Kristus. (Over korbhvælv. Vindeby kirkes vestvæg.)

frise læst fra vest mod øst: *Gud skaber elementerne, Gud skaber dyr og fugle, Evas skabelse, Syndefaldet og Uddrivelsen af Paradiset.* Nederste billedrække, ligeledes set fra vest mod øst, skildrede *Jomfru Marias barndom, Moses ved den brændende tornebusk, Bebudelsen, Kongernes tilbedelse og Flugten til Ægypten.*

På triumfvæggen afdækkedes en apostelfrise og på sydvæggen et lille fragment, som muligvis forestillede Adam og Eva.

Af disse fund er kun Skabelsen af dyr og fugle, Bebudelsen samt tornebusken fra Moses-motivet bevaret, og kan idag ses umiddelbart øst for den tilmurede kvindedør på nordvæggen. Den øvrige del af skibets udsmykning blev atter tildækket.

På korets nordvæg er ligeledes to billedzoner. I øverste: Kristi lidelsehistorie og nederste gammeltestamentlige scener. Delvist dækket af hvælvpillen ses længst mod vest den nederste del af en engels dragt. Øverste parti af motivet skal man over hvælvet for at se, hvor engels hånd, en mandsperson og lidt af et æselhoved er bevaret. På grundlag af disse fragmenter tolker man motivet som værende fortællingen om Herren, der sendte en engel for at stoppe spåmanden Bileam, som på sit æsel var på vej til — på kong Balaks bud — at forbande Israellitterne, der var udvandret fra Ægypten. På grund af Herrens advarsel vel-signer Bileam Israellitterne i stedet for at forbande dem. Umiddelbart efter dette motiv følger Mannaregneren i ørkenen, og i det nu tilmurede romanske vindues smige fremstilles skriften på væggen — *Mene tekel ufarsin* »Du er vejet og fundet for let« — og Jakobstigen. Motivet længst mod øst består af en gruppe mennesker, som har deres opmærksomhed rettet mod en hændelse øst i billedfeltet, som er skjult af hvælvpillen. I nederste venstre hjørne ses en okse. Muligvis skal motivet tolkes som værende *Moses med Lovens tavler og Guldkalven.*

Tirsted kirke. Korets sydvæg. Øverst: Den dømmende Kristus. Nederst: Kong Ahasverus og den hængte Haman (Esters bog 7,10). (Foto: Nationalmuseet.)

Billed-friserne

Som tidligere nævnt er den øverte billedfrise i koret bevaret over hvælvet, hvor motiverne beskriver Kristi lidelseshistorie. På nordvæggen mod vest indledes med *Indtoget i Jerusalem*. Kristus kommer ridende på et æsel, og i porten til Jerusalem står en person, som lægger en kappe på jorden foran æslet. Længst mod vest sidder Zakæus i toppen af et palmetræ, og hylder Kristus ved at svinge palmegrene. Næstfølgende scene beskriver to hændelser i samme motiv: *Nadveren* og *Fodtvætningen*. Maria, som tvætter Kristi fødder, ligger under nadverbordet, og denne del af maleriet ses nede i korrummet. Sammenstillingen af Nadveren og Fodtvætningen er højst usædvanlig, og kendes kun fra Vindeby kirke. Efter nadveren følger *Bønnen i Getsemane* og endelig længst mod øst *Judaskysset*.

På østvæggen er malerierne kun fragmentarisk bevaret, og her udgør Hudflettelsen det nordre motiv. Udover dette er kun dele af en Korsfæstelsesscene på væggen søndre parti bevaret.

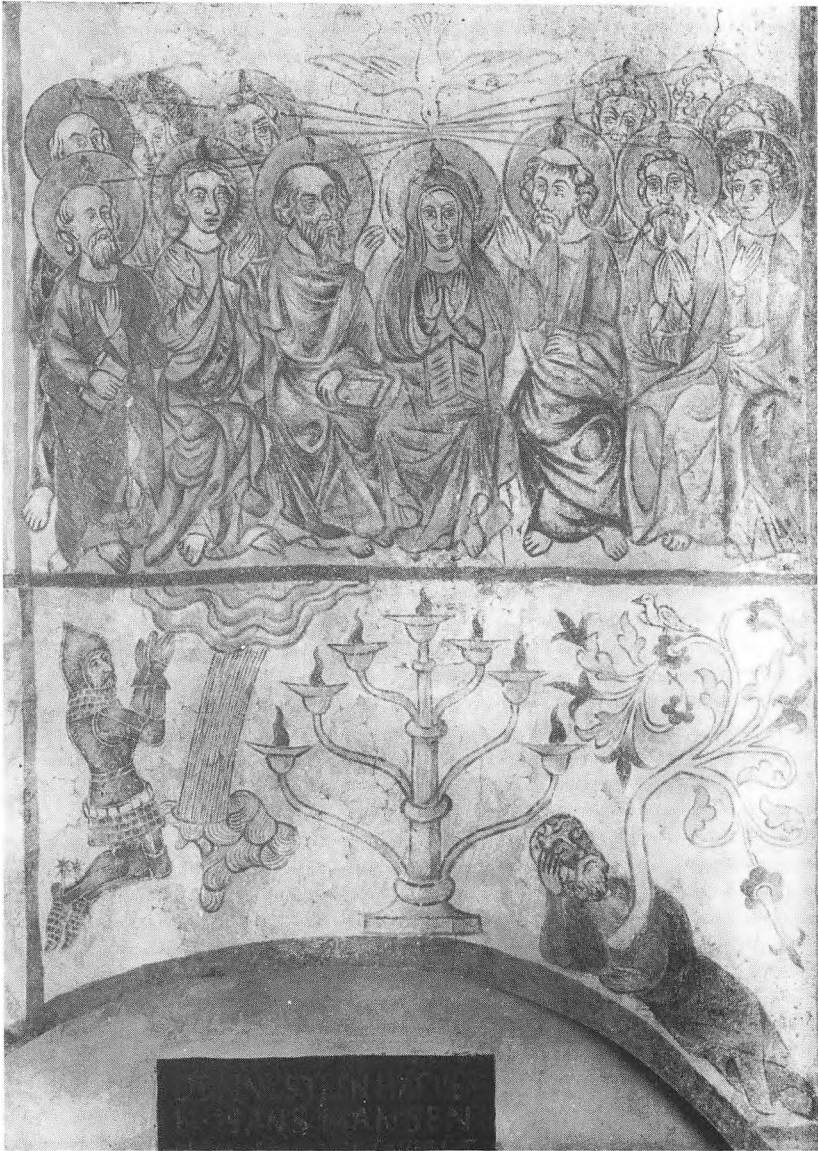
Sydvæggens kalkmalerier er gået helt tabt med undtagelse af en lille del af nedre billedfrise på væggen vestligste del. Her skildres *Samsons kamp mod løven*. Samson er genkendelig på det lange hår, som er udtryk for hans styrke. De manglende motiver på sydvæggen kan eksempelvis have været Gravlæggelsen, Opstandelsen og Kvinderne ved graven, idet første scene på vestvæggen viser Kristus som Urtegårdsmand.

Det søndre motiv på vestvæggen er igen en sammenstilling af flere begivenheder: Urtegårdsmanden, Den vantro Thomas og *Noli me tangere* »Rør ikke ved mig«. Umiddelbart efter følger *Himmelfarten* og midt på vestvæggen *Pinseunderet*. Motivrækken afsluttes mod nord med den Dømmende Kristus, siddende i Mandorla med Maria i forbøn på den ene side og formentlig Johannes på modsatte side, men denne figur er gået tabt.

Af den nedre billedfrises gammeltestamentlige motiver ses under Urtegårdsmanden og partielt Himmelfarten *Elias Himmelfart*, og under Den dømmende Kristus mod nord fortælles historien om *kong Asheverus og den hængte Haman*.

Maleriernes teknik

Hvordan er middelalderens vægmalerier blevet til i teknisk henseende? Dette kan vi kun gisne om, idet vi i Danmark ikke har skriftlige kilder, som beskriver middelaldermalerens arbejdsmetoder. Derfor er de iagttagelser, vi gør under restaureringsarbejder, meget væsentlige i forsøget på at forstå maleriernes tekniske opbygning. Når vi står over for et maleri, der har været restaureret undertiden op til flere gange, kan det ofte være vanskeligt at skelne mellem middelaldermalerens hånd

Tirsted kirke. Korets sydvæg. Øverst: Pinseunderet. Nederst: Gideon med fåreskindet (Dommerbogen 6,37). Den syvarmede lystage og Esajas rodskud (Esajas 11,1-10, jfr. Romerbrevet 15,12). (Foto: Nationalmuseet).

og konservatorens, og ældre restaureringsrapporter beretter i højere grad om stilistiske og ikonografiske tolkninger, og indeholder kun få oplysninger om maleteknik.

Kalkmalerierne i Vindeby kirke har dog under fremdragelsen været genstand for en grundig maleteknisk undersøgelse, som har bidraget med værdifulde oplysninger om middelaldermalerens materialer og arbejdsmetode.

Malerierne er udført på en kalkbund. Denne udtryksform har sit udgangspunkt i gotikkens indflydelse, som indledes i det 13. århundredes anden halvdel, hvor der skete en ændring i kirkerummets arkitektur og udsmykning. Eksempelvis blev de små rundbuede romanske vinduer erstattet af større spidsbuede, og flere steder indbyggedes hvælv. Tilsammen bevirkede disse ændringer, at kirkerummet kom til at virke større og lysere, og kalkmalerierne ændrede karakter. *De glatte romanske vægflader, hvor sædvanligvis hele motivfladen var dækket med farve, afløstes af den lyse kalkbund, som udgjorde motivernes malebund.*

Kalken, man anvendte, havde en karakter, end den hvidtekalk, der bruges i dag, og man har været i stand til at påføre den i et ret tykt lag, hvilket bevirker, at overfladen er meget struktureret. Kalkkostens strøg lader sig tydeligt aflæse. Af form har den sandsynligvis været rund med en diameter på ca. 12 cm, og formodentlig fremstillet af svinebørster eller græs. Kalkningen er ikke udført med større omhu, hvilket afspejler sig i de mange løbere og stænk og den ujævne påføring.

Umiddelbart efter kalkningen er motiverne blevet *fortegnet* med enten rødt eller gråt. Derefter har man udfyldt farvefladerne i dragter, hænder og ansigter, og tilsidst er der slutkonturet med rødt eller sort.

Kalkmaleriernes farveholdning

Betragter man kalkmalerierne i vore kirker, er de i farveholdning ofte domineret af de røde eller gule jordfarver, fordi disse pigmenter ikke i tidens løb har ændret sig nævneværdigt. Bevaringen er ligeledes betinget af, at de nævnte pigmenter fortrinsvis er benyttet i første fase af udmalingen, hvor kalkbunden endnu har været fugtig, og under hærdeningen er pigmentet indgået i en kemisk forbindelse med kalken, hvorved det afbindes fuldstændigt.

Men maleren har haft flere farver til sin rådighed. Som kalkmalerierne fremtræder i dag, vil man bemærke, at flere partier står med en sort og/eller brun farvetone. Ved kemisk analyse er det påvist, at pigmentet i disse områder er den kunstigt fremstillede *blymønje*. Oprindeligt har denne stået med en stærk orangerød farve, men i tidens løb er der imidlertid sket en nedbrydning — dekomposition — og det er derfor yderst sjældent, at mønjen er bevaret intakt. På korets vestvæg var

Vester Broby kirke. Korets sydkappe, Detalje af Himmelfarten. Sammenlign ansigtstyper med Tirsted og Vindeby. (Foto: Nationalmuseet.)

det med nogen forundring, at man konstaterede, at enkelte af ansigterne stod med en grå farve. Det viste sig, at årsagen hertil var, at hudfarven bestod af en blanding af hvidt (kalk), mønje og muligvis lidt rød okker. På grund af mønjens tilstedeværelse havde farven ændret karakter fra en oprindelig lysrød tone til den nuværende grå.

Til de grønne dragter er anvendt et kobberpigment, i et enkelt tilfælde nærmere bestemt som værende kobberklorid (saltgrøn). Dette pigment er kunstigt fremstillet, og ifølge en tysk kilde fra det 11. århundrede skete det på følgende vis: en kobberplade stryges med salt og honning på begge sider og lægges mellem to stykker udhulet egetræ, som slutter tæt. Derefter hældes varm eddike eller urin gennem et hul, og efter 4 uger under gødning kunne kobberet tages op, og den grønne farve skræbes af.

De gotiske kalkmalerier

I de gotiske kalkmalerier ser man sædvanligvis ingen blå farve. Dette kan skyldes, at de blå pigmenter, som middelaldermaleren havde til sin rådighed, med tiden har ændret sig til grøn. F.eks. vil en blå *azurit* — et mineral — næsten altid ændre sig til den grønne malakit, og en kemisk analyse kan ikke afsløre, om denne måske oprindeligt er blevet anvendt som blå azurit i udmalingen. En af de væsentligste opdagelser i Vindeby kirke blev gjort på korets vestvæg i *Pinseunderet*. Her var der bevaret ganske lidt af en blå farve i Marias kappe, og en analyse fastslog, at der var tale om den blå azurit. Denne konstatering var interessant i og med, at Maria i sakral kunst oftest er iført en blå kappe. Med hensyn til azurit er den kun én gang tidligere påvist i dansk kalkmaleri fra 1400-tallet, nemlig i en våbenfrise i Erik af Pommerens kapel på Kronborg.

Endelig har maleren brugt trækulsort. Dels i ren form til slutkontourerne og dels iblandet kalk som grå farve. Trækulsort iblandet kalk giver en grå farve med et blåligt skær, som i en vis udstrækning har kunnet erstatte et blå pigment.

Som tidligere nævnt er de røde og gule farver bedst bevaret, medens mønje, grøn, blå og den sorte slutkontur er nedbrudt i mere eller mindre grad. Det kan skyldes, at de sidstnævnte pigmenter har været tilsat et organisk bindemiddel, som med tiden er blevet nedbrudt. Denne nedbrydning bevirker, at det er yderst vanskeligt *kemisk* at påvise, hvilket bindemiddel man har benyttet. Mest sandsynligt er æg eller kasein, men dette spørgsmål vil forhåbentlig en dag kunne besvares.

Et usædvanligt maleteknisk udtryksmiddel er anvendt i Vindeby kirke. I enkelte ansigter på korets vestvæg og i det fragmentarisk bevarede Korsfæstelsesmotiv på østvæggen har maleren, efter maleriet var færdigmalet, skrabet farve af i ansigterne for på den vis at angive højlys. Afskræbningerne ses i panden, langs næseryggen og på kinderne under

Vindeby kirke, korets vestvæg. Maria i forbøn foran den dømmende Kristus.

øjnene. Han har ligeledes foretaget rettelser ved afskrabning af farve, hvor linieføringen er blevet for bred, eller hvor farve utilsigtet er malet uden for et afgrænset område.

Betragter man udsmykningen i sin helhed, virker malerierne ufærdige. F.eks. står *Judascenen* og *Hudflettelsen* i en rød detaljeret tegning uden farveudfyldte flader. Tilsvarende er en del ansigter kun udført i rød streg, medens andre er udfyldt med hudfarve. Disse variationer i ansigterne synes imidlertid at have været en bevidst effekt, medens man i *Judascenen* kan se en svag nuanceforskel mellem dragter og den omgivende kalkbund, hvilket må betyde, at disse partier har været bemalet, men pigmentet er imidlertid gået tabt. Den umiddelbare oplevelse af kalkmalerierne er således kun en afglans af den farvepragt, som middelalderens kirkegænger har haft mulighed for at betragte. Da maleren forlod stilladset, har malerierne stået med stærke røde, orange, grønne, gule og blå farver, anvendt i lysere og mørkere toner og kontureret med sort eller rødt.

Kalkmaleriernes forbindelse til Tirsted kirkes udsmykning

Få kilometer nordvest for Rødby ligger Tirsted kirke. Her blev i årene 1889-92 af *J. Komerup* afdækket kalkmalerier fra o. 1400 i koret. Disse kalkmalerier er udført af samme værksted, som udsmykkede Vindeby kirke. Dette vurderes dels ud fra stilistiske og maletekniske overens-

stemmelser og dels på grundlag af maleriernes billedmæssige indhold. I Tirsted fremstilles ligesom i Vindeby scener fra Kristi Lidelseshistorie sammen med gammel-testamentlige paralleller, og den særprægede sammenstilling af flere motiver i samme billedfelt er ligeledes kendetegnende for Tirsted-udsmykningen.

Følgende scener er bevaret:

Vestvæg. Scener fra skabelsesberetningen.

Nordvæg. Øverst: Bebudelsen, Besøgelsen. *Nederst:* Kain og Abels offer. Brodermordet, Babelstårnet (?), Abraham ofrer Isak.

Østvæg. Nederst: Isak velsigner Jakob, Esau på jagt, Jakobs drøm, Kobberslangen. I ét billedfelt ses Pagtens ark, Spejdnernes hjemkomst fra Kanáaens land, Moses med Lovens tavler, Moses slår vand af klippen, Guldkalven og Mannaregnen.

Mellem vinduerne fremstilles Indtoget i Jerusalem og Korsfæstelsen.

Sydvæg. Øverst: Fremstillingen for Herodes, Piskningen, Opstandelsen. *Midterrække:* Pinseunderet, Den dømmende Kristus. *Nederst:* Daniel i løvekulen, Jonas udspyes af hvalen, Samson med Gazas porte, Gideon og ulden, Den syvarmede lysestage, Jesse rod, Kong Asheverus og den hængte Haman.

Man må formode, at kalkmaleren har arbejdet ud fra forlæg, f.eks. i form af bloktryk. Disse bloktryk vandt stor udbredelse i middelalderens Europa, og til de mest kendte hørte den såkaldte »Biblia Pauperum« (»Fattigmandsbibelen«) og »Speculum humanae Salvationis« (»Den menneskelige Frelses spejl«). De to billedværker skildrer bl.a. typologiske sammenstillinger af Ny- og Gammel-testamentlige scener. Midterbilledet i »Biblia Pauperum« viser episoder fra Kristi liv og død, og 2 sidescener illustrerer de typologiske Gammel-testamentlige scener. »Speculum« har til forskel fra »Biblia Pauperum« 3 Gammel-testamentlige parallelbilleder til en Ny-testamentlig hændelse.

Følgende eksempler fra de to kirker anskueliggør disse typologier:

»Biblia Pauperum«-paralleller:

Vindeby:	Nadveren	Mannaregnen
	Himmelfarten	Elias himmelfart
Tirsted:	Opstandelsen	Jonas udspyes af hvalen
	Korsfæstelsen	Kobberslangen i ørkenen

»Speculum«-paralleller:

Vindeby:	Bebudelsen	Moses ved den brændende tornebusk
Tirsted	Pagtens ark	Spejderne med drueklasen

Ikke kun i kalkmaleriet har man anvendt disse forbilleder. Eksempelvis kan nævnes korstolene i Roskilde Domkirke, hvor de udskårne relieffer (1412-20) består af Gammel-testamentlige scener, placeret over for Ny-testamentlige motiver.

Fælles stiltræk i dragt og ornament

Foruden den motivmæssige sammenhørighed mellem Tirsted og Vindeby er der også fælles stilistiske karakteristika. F.eks. er måden at male ansigter på ofte så personligt præget, at denne detalje er et vigtigt element i en værkstedsidentifikation. Dertil kommer dragtudformninger og ornamenttyper. I Tirsted og Vindeby ses mange paralleller i ansigtsudformningen. Dertil kan føjes Vester Broby (Sorø amt), hvis kalkmalerier tilskrives samme værksted, det såkaldte *Tirstedværksted*. Kendetegnende for ansigterne er de høje kindben, den varierede udformning af hår og skæg og den lidt plumpe næse.

I maleteknisk henseende er Vindeby kirkes kalkmalerier præget af en varieret palet, bestående af rene pigmenter såvel som blandingsfarver. Tilsvarende farverigdom finder vi i Tirsted. Her ser man dog ikke blå farve, men dette kan som før nævnt skyldes, at den har ændret sig til grøn. Den specielle højlys effekt, som forekommer i Vindeby, ses bl.a. i Kristi ansigt i Korsfæstelsesscenen i Tirsted.

Både stilistisk og maleteknisk er der således en klar sammenhæng mellem kalkmalerierne i Vindeby kirke og Tirsted kirke. Måske er der også en personalhistorisk forbindelse mellem de to kirker.

Adelsslægterne udefra

I Tirsted er navnet *Henning Kabel* nævnt på korets nordvæg, hvor følgende inskription danner grundlag for en omtrentlig datering af kalkmalerierne: MEMENTUM FECIT SUUM DOMINUS HENYK KABEL... (Hr. Henning Kable gjorde dette til minde om sig). Henning Kabel tilhørte en gammel Mecklenburgsk adelsslægt, og som bekendt sad mange tyske og holstenske adelsmænd som pantherrer på de lollandske borge i første halvdel af 1300-tallet. Da Valdemar Atterdag samlede riget, og pantelen blev indløst, forblev mange tyskere/holstenerne i landet, og gik i kongens tjeneste. Således også Kabelslægten, som nævnes første gang i 1397 i forbindelse med Tostrup — det nuværende Christianssæde — og fra arkivalierne ved man, at Henning Kabel levede endnu i 1430'erne.

I Vindeby lå en hovedgård, som tilhørte slægten Gøye. *Mogens Gøye*, som var meget aktiv under indførelsen af Reformationen, døde 1544, og familien har sat sig et minde i Vindeby kirke ved at donere en *3-fløjet Antwerpentavle*, som nu hænger på skibets triumfvæg.

Men måske har familien Gøye sat sit præg på kirken allerede tidligere. I 1381 var en Mogens Gøye ejer af bl.a. Krenkerup, og hans hustru

tilhørte Kabelslægten, hvilket må være grunden til, at Henning Kabel var tilstede ved skiftet efter Mogens Gøyes død i 1411.

Forudsætter man, at familien Gøye allerede omkring 1400 havde forbindelse til Vindeby sogn — måske som ejer af hovedgården — kunne man antage, at denne kontakt mellem de to slægter netop på dette tidspunkt, kan være forklaringen på, at samme værksted har arbejdet i Vindeby og Tirsted kirke. Hypotesen er nærliggende, men kan ikke verificeres.

Kirsten Trampedach

Litteratur

Danske Kalkmalerier. Gotik. Nationalmuseet 1985.

Saxtorph, Niels M.: Danmarks Kalkmalerier.

Et tilskud af glæde over livets rigdom

Om udsmykning af vore nyere kirker

Af billedhuggeren
Sigrød Lütken

For fire år siden blev jeg opfordret til at give udkast til et alter og anden udsmykning til en nyere kirke i Jylland. Tidligere var mine arbejder blevet brugt i forbindelse med offentlige bygninger: rådhus, skoler o.lign.

Jeg har arbejdet i sten, støbejern, bronze og ensfarvet stentøjsler. Dog har jeg i de senere år arbejdet med farver, ofte glaceret stenhøj; jeg søgte en festligere, en mere folkelig måde at fortælle på. Farvet skulptur kræver en særlig udtryksmåde, form og farve skal dække hinanden, fladerne skal stå præcist afgrænsede og bredt forenklet.

Da jeg først kom i gang med at arbejde med henblik på kirkeudsmykning, blev jeg umådelig optaget deraf. Mit udgangspunkt for skulptur har altid været at fortælle om oplevelser af mennesker og dyr og naturens mange former. Men materialernes krav har med årene gjort min udtryksform mere og mere kubisk forenklet.

Min inspirationskilde, når jeg arbejder med tanken på kirkelig udsmykning, er naturligvis den samme som altid. Dog griber jeg tilbage her til et mere fortællende udtryk fra mine tidlige skulpturer. Jeg kan lide at fortælle en historie mere direkte opfattet — også på lang afstand. Hertil er det keramiske materiale fint egnet, i dets nære slægtskab med murværkets sten; materialet har også noget selvlysende i sit stof, der virker rigtigt i de ofte ret dunkle kirkerum.

Fra min tid i Akademiets Kirkeudvalg ved jeg, hvor vanskeligt det er at anvende olie- eller acrylmalede billeder sammen med væggenes murstensstruktur.

Jeg arbejder med motiver fra min omverden: barnet og fuglen, den fremstrakte hånd, hjulets kreds, blomsternes ornament. Af frie figurer har jeg været optaget af at skildre et menneske, der går gennem en dør eller port fra det lukkede rum ud i det frie — en nær oplevelse hver dag, men for mig også symbol på en dybere erfaring af livets betingelser. Det har ikke hidtil været min sag at skildre emner fra bibelen, men mine arbejder skulle i den rette arkitektoniske sammenhæng give kirkerummet et tilskud af glæde over livets rigdom.

Sigrød Lütken

»Da jorden bævede og solen formørkedes«

Af sognepræst
Ulla Vester Therkildsen
Købelev

I 1948 fik Danmark sine første kvindelige præster. Flere år i forvejen havde sagen givet anledning til en ofte meget følelsesladet debat, sådan som det kan ses af »Dagens Ærbødigt« fra 1946

En af hovedpersonerne i »dramaet«, pastor Johanne Andersen, bor nu i Nykøbing F. Stiftsårbogen har interviewet hende i anledning af jubilæet. Men forinden fortæller hun selv om de bevægede dage for 40 år siden.

I vore dage er det vel for de fleste en selvfølge, at en præst lige så godt kan være en kvinde som en mand. Sådan har det ikke altid været. Vi skal ikke mere end 40 år tilbage i historien, før situationen var ganske anderledes. Herom handler det følgende.

I Nykøbing Falster bor pastor emerita Johanne Andersen, som fra 1948-1957 var præst for den daværende grundtvigske valgmenighed i Nørre Ørslev. Siden blev Johanne Andersen først residerende kapellan ved Vigerslev kirke og derefter fra 1965 og til sin afgang i 1975 sognepræst ved Margrethekirken i Valby.

Lovgivningen måtte ændres

Da cand. theol. Johanne Andersen den 28. april 1948 af biskop Hans Øllgaard blev ordineret i Sct. Knuds kirke i Odense sammen med to andre kvinder, blev der skrevet kirkehistorie. Flere kvinder havde studeret teologi og var blevet teologiske kandidater, men ingen var blevet ordineret. Lovgivningen åbnede ikke mulighed herfor. Da kvinder i 1921 fik adgang til at søge statens stillinger, sørgede kirkens mænd for

Dagens Ærbødigst

Pastor Chr. Bartholdy afmaler i
Kr. Dagbl. de frygtelige Følger
af Indførelse af kvindelige Præ-
ster — Begyndelsen til Enden.

Danmark skal brænde
i Øst og i Vest
den Dag, der kommer
en kvindelig Præst.
O, ve og arme,
elendige Stakler.
Kirken styrter,
og Tronen vakler.

Hjemmene opløses,
Skolen med.
Det volder Ulykker
og Fortræd.
Den Dag, hun kommer
paa Prædikestolen,
da bæver Jorden,
formørker Solen.

Vi maa vist tænke
i dette Land
paa Sodomas
og Gomorras Brand.
Det kun Begyndelsen
er til Enden,
hvis Danmarks Bisper
gaar over til Fjenden.

Nu véd vi altsaa,
hvordan vi staar.
Hvor er det godt,
at i Tide vi faar
en lille Advarsel,
jævn og enfoldig,
stilsfærdig og rolig
fra Pastor Bartholdy.

Ærbødigst

Fra Berlingske Tidende den 14. november 1946.

at få indføjet en spærreparagraf, som hindrede, at kvinder fik adgang til præstestillinger i Folkekirken.

Denne paragraf blev først ophævet i 1947, og anledningen hertil var ikke en kvindesagsbevægelse, men simpelthen den enkle, at Lolland-Falsters valgmenighed i Nørre Ørslev ønskede, at cand. theol. Johanne Andersen fra Virket skulle være deres præst, da stillingen skulle nybesættes.

Og for at Johanne Andersen kunne blive præst, måtte lovgivningen ændres, og dernæst måtte der findes en biskop, der var villig til at foretage ordination. Begge dele tog sin tid.

Herom beretter Johanne Andersen levende og spændende i den efterfølgende artikel »Erindringsbilleder«, som oprindeligt er skrevet til 25 års jubilæet for ordination af kvinder og offentliggjort i Vartovbogen 1974.

Da sagen, udover at have kirkehistorisk interesse på landsplan, samtidig må siges at have lokalhistorisk interesse, bringes den her med Johanne Andersens tilladelse og følges derefter op med nogle supplerende spørgsmål til Johanne Andersen.

Erindringsbilleder

Af Johanne Andersen

Nørre Ørslev kirke ligger midt i sin landsby, omgivet af huse og gårde, der syner lave imod det kirketårn, der rejser sig midt iblandt dem. Det er en gammel landsbykirke med sokkel af kampesten hentet fra markerne rundt omkring i sognet for de syv-otte hundrede år siden. Den er på god falstersk maner kalket rosa, en farve, der står så godt til den sorttjærede sokkel. Vindueskarme og blændinger i østgavlen er hvidkalkede. Det samme gælder i tårnet, der har trappegavl, og hvorfra de to klokker toner ud over sognet.

Omkring kirken ligger kirkegården, opstandelsens sted for århundreders slægter — alt indhegnet af en mur i tilhugne kampesten.

Det er søndag den 11. august 1946, en høstdag med varme, sol og høj himmel. Der er gudstjeneste i valgmenigheden, Lolland-Falsters valgmenighed. Kirken er næsten fyldt og på en af de forreste bænke sidder mor og frk. Gertrud Aulén. Sigtuna folkehøjskole, og lytter til min prædiken, — lige enfoldigt og med lige megen indsigt, omend den nok var af forskellig art.

Så er gudstjenesten forbi, vi kører hjemad i min broders HGF, høj gammel Ford, men øst for kirken ved den sædvanlige parkeringsplads finder en samtale sted, som vi var lykkeligt uvidende om.

Det er tidligere forstander for Nysted husholdningsskole frk. Marie Jespersen, »Annalyst«, der hilser på gdr. H.P. Due, Hillestrup. De var begge medlemmer af valgmenighedens bestyrelse, og uden mange sidespring spørger frk. Jespersen »om ikke dette var en præst for os?« — »Jo, det kunne ellers nok være«, mente H.P. Due — og sådan satte de to fingre til at vende blad i danske kirkehistorie.

Spørgsmålet om præstevalg var afgjort for dem, men jo ikke dermed en realitet, men når frk. Jespersen havde sat sig noget for, helmede hun ikke, før det var gennemført.

Næste dag kørte vi tre — mor, Gertrud Aulén og jeg — en tur over Østfalster til Marielyst for at vise vor ø frem. Ved Marielyst fik vi en kop efterkrigskaffe så mærkværdig, at det ikke er glemt endnu, men vi skulle slutte dagen med at spise hos min søster i Systofte.

Vel ankommen hertil og anbragt i sofaen med dagens avis til at forkorte ventetiden med er min søster ved at forlade stuen, men vender om og udbryder: »Nej, ved du hvad? Jeg var i Nykøbing i eftermiddag og der træffer jeg frk. Jespersen på gaden, og jeg var nær aldrig sluppet fra hende, for jeg havde travlt, men hun blev ved med at snakke. Hun spurgte, som du mon ville være præst for valgmenigheden. Jeg svarede, at det vidste jeg jo ikke, men du kom hos mig i eftermiddag, så vi

*Pastor Johanne Andersen
på indsættelsesdagen.*

aftalte, at du skulle ringe til hende, når du kom her til »Frisenlund«.

Avisen foldede sig sammen af sig selv. Aldeles overrumplet spurgte jeg, om valgmenigheden da skulle have en anden præst? Ja, det skulle den, og jeg kunne godt ringe til frk. Jespersen med det samme, for det ventede hun. Som sagt så gjort — og en samtale med frk. Jespersen blev aftalt til næste uge.

Ved denne lejlighed stillede frk. Jespersen to meget regulære spørgsmål: om jeg tænkte på at gifte mig — underforstået, at så var der jo ikke mere at tale om. Dernæst om jeg ville være præst og i givet fald om jeg ville være det for valgmenigheden. Da disse spørgsmål kunne besvares til hendes tilfredshed, gik vi over til det meget enkle, men meget smukt dækkede kaffebord. Hun var jo tidligere forstander for en husholdningsskole og vidste nok, hvordan det skulle arrangeres.

Noget var sat i gang, men frk. Jespersen havde tilslutning fra anden side i valgmenighedens bestyrelse. Det var tømrermester Harald Carlsen, Stubbekøbing, — et par uger senere kom han kørende til Virket — men her må mor hellere fortælle.

»Det var en aften, jeg husker det så tydeligt. Jeg kom gående oppe fra gården inde i vejkanten med min kande mælk. Så ser jeg, at der kom-

mer kørende en bil lige så langsomt, og den drejer ind ved huset der og stopper op. Jeg blev stående ved havelågen, for jeg skulle da se, hvem det var, og ud stiger en stor mand, og han kommer gående hen imod mig og spørger, om det var her Johanne Andersen boede. Ja, det var det da. Ja han var Harald Carlsen fra Stubbekøbing, og han var medlem af valgmenigheden, og han ville da gerne tale med mig og spørge, om jeg ville være deres præst. Han kom ind i stuen og vi talte sammen en kort stund, herefter han erklærede, at selv om han jo blot repræsenterede de medlemmer fra Stubbekøbing, og de var ikke mange, så ville han da foreslå mig til bestyrelsen. Det var ham og tandlæge Axel Schrøder, tidligere Askov, der her meldte sig«.

Harald Carlsen kom endnu en gang til Virket, anden gang mest for at spørge om, at nu stod jeg vel fast på mit tilsagn, for hvis jeg sprang fra, måtte jeg helst gøre det nu, og så ville han ellers skrive til forst. Arnfred, Askov, og bede ham om en udtalelse, da jeg havde været lærer der på skolen i den forgangne sommer.

August gik, september gik og oktober gik med. Der skulle være møde i valgmenigheden den 30. oktober, hvor meget det så kunne betyde. Vi gik i hvert fald i seng til sædvanlig tid den aften, mor og jeg, så da de folk fra Stubbekøbing kom kørende fra Nykøbing og ville fortælle om præstevalget og dets resultat, fandt de lukket og slukket. Der var ikke andet at gøre for dem end at vente til næste dag — men da mødte også Harald Carlsen før arbejdstids begyndelse og fortalte om aftenens resultat ved afstemningen. 56 medlemmer var mødt ud af ca. 160 og af dem stemte 7 blankt, 13 for ungdomsskoleforst. Geertsen og 36 for Johanne Andersen.

Nu kom en telefonsamtale fra valgmenighedens formand, gdr. Vangkilde, Skerne. Vi havde ikke talt sammen før, meget skulle nu aftales og her blev indledt et samarbejde og et venskab, som varer til denne dag. Om selve valget sagde han, at de var begyndt med at enes om, at hvem der end blev valgt til præst, så ville de stå sammen om den, der fik flest stemmer. Et fordragelighedens standpunkt som sandelig kom til at gælde.

Fra den 18. februar 1947 blev jeg fast prædikant i valgmenigheden, først med pastor Schmidt ved alteret, senere gudstjenester uden altertjeneste, da pastor Schmidts helbred var svigtende. Ved kirkelige handlinger fik vi hjælp af stiftsprovst Dreieø, Nykøbing. Meget andet skulle bringes i orden både med biskoppen over Lolland-Falsters stift, kirkeministeriet og rigsdagen.

Det tog sin tid. Henvend et par år. Derom kunne være meget at fortælle, mange enkeltheder. Her nøjes jeg med, hvad der markerer hovedsagen og førte til slutresultatet.

Det var en klar forårsdag i 1947 med høj, blå himmel, solskin og kraftig blæst. Vi havde vinden i ryggen — for en gangs skyld medvind. Det

På vej til indsættelsesgudstjeneste i Nørre Ørslev kirke. Pastor Johanne Andersen, biskop Hans Øllgaard, Odense, som foretog indsættelsen og sognepræst Frederik Schrøder, Holbæk.

var Vangkilde, fru Vangkilde og jeg, der kom fra årsmødet for valgmenigheden. Efter gudstjenesten var det efter sædvane holdt på Nr. Ørslev ungdomsskole, og vi var på vej til præsteboligen i Nr. Ørslev, hvor jeg nu var flyttet ind.

»De andre oplever nu ikke alt det, som vi oplever«, sagde Vangkilde og smålo fornøjet. På mødet havde der været stor enstemmighed og oplagt hørelyst om, hvordan det gik med muligheden for at få præstevalget godkendt, få ordination. Det var beretningen om dette arbejde, som fik Vangkilde til at komme med ovenstående bemærkning — og den sigtede til en ganske bestemt begivenhed: det første møde med biskop Plum, Nykøbing.

Indledningen til dette møde var ikke den heldigste. Vi — Vangkilde og jeg — mødte i bispegården den sædvanlige modtagelsesdag. Her fik vi at vide, at biskoppen var i Sverige til et møde, men ville komme med toget en halv time senere. Vangkilde tilbød at hente biskoppen i sin bil — et virkeligt tilbud i benzinrationeringens tid. Vi holdt følgelig ved Nykøbing banegård, da biskoppen kom, og Vangkilde, der kendte biskop Plum fra hans tid som sognepræst i Gundslev, fik biskop Plum anbragt i sin bil, skønt han så noget rejsetræt ud eller mellemfornøjet, for jeg sad jo med i bilen som en besværlig bagage.

Efter at vi havde ventet en kort tid på hans kontor, kom biskop Plum ind, og Vangkilde fremførte sit ærinde: om biskop Plum ville ordinere Johanne Andersen som valgmenighedens nye præst efter pastor Schmidt. Biskoppens svar var lige så kort som klart, *at det kunne der ikke være tale om*. Biskoppens svar var så kort og klart afvisende, at jeg tænkte, at så var der jo ikke mere at tale om, vi kunne ligeså godt gå med det samme, men her afslørede Vangkilde den forhandlingsevne som jeg gang efter gang siden skulle komme til at beundre. Han fortsatte ufortrødent: biskoppen måtte naturligvis have sine synspunkter i den sag, men det måtte da være vor ret at komme til vor biskop og tale med ham om sagen. Jeg indskød, at det måtte også være vor pligt først at gå til vor biskop. Samtalen kunne fortsætte, omend trevent, men da Vangkilde til sidst spurgte biskoppen til råds om, hvad vi da skulle gøre, svarede biskop Plum, at man måtte dog ikke vente, at han ville give råd i en sag, der var ham så inderligt imod. Iøvrigt måtte det jo være et lovgivningsspørgsmål, så rigsdagen og kirkeministeriet måtte være de steder vi skulle henvende os.

Vel ude af bispegården og på vej hjemad sagde Vangkilde »Hvad skal vi nu gøre? Skal vi køre hjem eller hen og tale med pastor Schmidt?« »Ja, vi kan ligeså godt fortælle ham det først om sidst«, mente jeg. Altså vendte Vangkilde bilen mod Nr. Ørslev, og her traf vi valgmenighedens præst igennem en lang årrække, pastor Schmidt, som sad i stolen på gårdspladsen ved sit hus.

Siddende på trappestenen fortalte Vangkilde om vor samtale med biskop Plum og om hans afvisende stilling til spørgsmålet om at ordinere en kvinde til præst — og hvad skal vi nu gøre?

»Nu skal vejen gås lige«, svarede pastor Schmidt, idet han løftede højre hånd og afstak en linie fremad og fulgte den med øjnene, »nu skal vejen gås lige uden nogen vaklen, til sagen er ført igennem«. Det var sønderjyden, optanten, der rejste sig i ham for at stå på sin ret, som vel kun bondefødt kan gøre det. Den linie, han her afstak, blev ikke siden fraveget, men det tog længere tid, end nogen først kunne tænke at få sagen ført igennem.

Det er nemt nok at have tålmodighed, hvis man aldrig bruger af den, og ventetiden kan være krævende nok. Gudstjeneste uden altertjeneste et årstid igennem er en prøvens tid for såvel præst som menighed.

Det var i efterkrigstiden med rationering på benzin og ingen eller kun små muligheder for fornyelse af bildæk. Derfor lagde Vangkilde ofte køreturen over Virket for at have mig med i bilen til gudstjeneste. Under en sådan hjemtur igen fra Nr. Ørslev, drøftede vi fremtidsudsigterne. De kunne synes usikre nok og det trak i langdrag, for der skulle være landstingsvalg, altsammen ting, som fik Vangkilde til at sige, at hvis de ikke ville give loven om kvindelige præster derinde på rigsdagen, »så går vi bare ud af folkekirken og bliver frimenighed«. Det viste hvor fast han stod på sit præstevalg, men mit svar var alligevel: »Ja, men det er jo bare det, de venter på, for går vi ud af folkekirken, kan vi gøre, som vi vil, og så er de fri for at lovgive om nogetsomhelst. Der er også det ved det, at det at bryde et kirkeligt bånd også altid er at bryde et folkeligt bånd«. Det var første og sidste gang, Vangkilde nævnte den mulighed at danne frimenighed.

Vore forsøg på at få en hurtig behandling af vor sag gjorde, at vi i forsommeren 1947 tog ind for at tale med medlemmer af rigsdagen. Her traf vi venstremanden Erik Appel, som imidlertid ikke kunne udtale sig på partiets vegne, men fik partiets formand Edvard Sørensen til at komme ud fra folketingssalen til det partiværelse, hvor vi sad ved et stort bord med grønt klæde, — næsten som til eksamen. Edvard Sørensen var noget affærdigende. Der var andre ting, større ting på dagsordenen. Vangkilde sagde at valgmenigheden jo stod uden præst, at pastor Schmidt var gammel og svagelig og ikke mere kunne gøre tjeneste. »Så kan I jo tage en kapellan«, mente Edvard Sørensen. »Vi har taget Johanne Andersen som kapellan«, svarede Vangkilde. Det var første gang jeg hørte om det, — men det var kosteligt og hele rejsen værd at se Erik Appels ansigt. Det forvandlede sig til et stort velfornøjet smil, det var ubestideligt, at han frydede sig hjerteligt over, at her kom en bonde, en fra de frie kredse, som nok kunne klare sig i replikken overfor en trænet politiker.

Det var siden Erik Appel der i foråret 1948 tog til rigsdagssamling med forslaget om stiftsbåndsløsning i lommen, og således banede vej for lex Munk Plum.

Vi havde endnu en tur til København for at forespørge til vor sag. Denne gang var vi i kirkeministeriet og talte med Carl Hermansen, kirkeministeren, som viste en stor velvilje, men alligevel ikke kunne tilbageholde et: »Jeg kunne have siddet her i kirkeministeriet og haft det så roligt, hvis De ikke havde været«. »Ja, men hvad sagde ikke Herluf Trolle?« spurgte jeg. »Jo, det er rigtig nok«, indrømmede Carl Hermansen. — »Ja, men hvad sagde da Herluf Trolle?« spurgte fru Vangkilde på hjemturen. Ja, han sagde jo det: hvorfor er vi adelsmænd og bærer gyldne kæder og færdes i kongens sale, mon ikke for, at vi skal forsvare land og rige i farens stund? vil vi have det søde, må vi også tage det sure med. Det måtte Carl Hermansen også — og det sure var valgmenighedens ønske om at få mig til præst.

I Carl Hermansens ministertid gennemførtes Jørgen Jørgensens lovforslag om kvindelige præster, eller rettere sagt afskaffelsen af den spærreparagraf, som rigsdagen havde vedtaget i 1921, den lovparagraf, som i 1921 gav kvinder adgang til alle statens embeder undtagen kirkens. Før den tid havde det ikke ved lov været forbudt kvinder at få kirkens embeder.

Tiden gik, og imens lærte jeg — og det er vel forståeligt, at den tanke kunne dukke op — at det var jo slet ikke Ny Testamente og studierne af det, man havde brug for, når man først stod udenfor Universitetets døre. Det var dansk kirkeret og dansk kirkepolitik, det drejede sig om, i det var man aldeles ukyndig og måtte se at klare sig alligevel.

Der fulgte et folketingsvalg med i 1947. Frede Nielsen blev kirkeminister og gennemførte loven om stiftsbåndsløsning. Det blev efterhånden klart, hvordan udfaldet på rigsdagen ville blive: at man ved at vedtage de fornødne love ville fjerne sagen fra lovgivningen og henlægge den til biskopperne, der således stod frit til at afgøre spørgsmålet om ordination. For os var spørgsmålet om ordination derfor: »hvem af rigets biskopper, der måtte være villig dertil«.

Vejen gik først til biskop Rosendal, som erklærede sig villig til at ordinere kvindelige præster kaldet indenfor Roskilde stift, men udenfor dets grænser ville han ikke gå, ej heller modtage valgmenigheden som stiftsbåndsløser. Iøvrigt forstod han ikke den kærlighed, de frie kredse havde til folkekirken, man kunne dog blot og meget nemmere have forladt folkekirken og dannet frimenighed.

Vi tog hjem lidet opmuntrede og med fogdens ord fra Henrik Ibsens »Brand« i tankerne: »Jeg gør bestandig og min pligt, men altid inom mit distrikt«.

Nu var biskop Øllgaard, Odense, eneste mulighed. Det må have været en togrejse denne gang — jeg mindes blot vandringen fra bane-

gården til bispegården. Vi mødte ved trappen til kontoret, men blev vist til hovedtrappen og ind i biskoppens stue. Et stort rundt bord. Her satte biskoppen sig med ryggen til vinduerne, lagde benene over kors og lyttede til Vangkilde, der sad helt foroverbøjet og samlet for at fremlægge vort ærinde, så velformuleret som han nu kunne det. I sofaen ved væggen sad jeg og lyttede. Siden fulgte en række spørgsmål fra biskoppen til Vangkilde om valgmenigheden og valget, til mig om eksamen og øvrige data. Efterhånden som samtalen skred frem, og vi følte os fortrøstningsfulde, kom Vangkilde frem med sit spørgsmål: om biskoppen ville ordinere?»Ja, der skal jo nogen til det værste«, var svaret, og med den besked lod Vangkilde mig alene til en samtale med biskoppen, men om den tier kilderne.

På vej ud fra bispegården drøftede vi vort møde. »Jeg tror, han gør det«, sagde Vangkilde. »Ja, det tror jeg også«, var mit svar, men lad os nu ikke tro det, vi gerne vil tro, bare fordi vi gerne vil tro det«. Vi tog hjem og ventede, men i løbet af de kommende måneder gled tingene på plads.

Vi nåede den 28. april 1948 en onsdag kl. 14 og dermed ordinationen i St. Knud, domkirken i Odense. Om den kun en ting her. Fortættet anspændelse løste sig op i befriet udånding. Biskoppen stod på prædikestolen og prædikede om kvinderne ved graven påskemorgen. De skulle forkynde opstandelse, Jesu Kristi opstandelse. Og så citerede biskoppen gode, gamle Paulus: Her er ikke jøde eller græker, her er ikke træl eller fri, her er ikke mand og kvinde, eller er eet i Jesus Kristus (Gal. 3,28).

Evangeliet var kommet i kirke. Det blev godt at være med. Vi var arvtagere, der skulle fortsætte at bringe det videre, som blev sagt til kvinderne påskemorgen ved den tomme grav.

Så fulgte ordinationen. Handling fulgte på ordene. Kvindelige præster var en kendsgerning i den danske folkekirke. En sag var ført til ende, en opgave afsluttet: den at blive præst. En ny lå foran: den at være præst. Beretningen om det ligger selvsagt efter den 28. april 48 og fortælles andetsteds, en anden gang.

Tiden der fulgte...

U.V.Th.: Johanne Andersen, når du ser tilbage på de 40 år, der er gået, hvordan har det så været, således at have indskrevet sit navn i kirkehistorien, for det kan du jo ikke komme udenom, at du har gjort?

J.A.: Nej, det kan jeg ikke komme udenom, men ellers er der vel bare det at sige til det: Der var en sag, der skulle bringes i orden, og det blev den. Kvinder havde mulighed for at studere teologi, og mulighed for at gå på Pastorseminariet. Den mulighed havde jeg benyttet mig af, og siden var der så en menighed, der ville have mig som deres præst. Og det fik de, selvom der skulle kamp til.

U.V.Th.: Præstearbejdet har mange sider, hvad har været hovedsagen for dig de steder, hvor du har været præst?

J.A.: Så ganske afgjort gudstjenesten, med dåb og med nadver. Og forberedelsen til den, prædikenen har jeg altid brugt megen tid på, jeg har aldrig kunnet skrive en prædiken under 8 timer, og dem havde jeg ikke altid uden at tage nattetimerne med, og det gjorde jeg så. Folk tror somme tider, at den slags går af sig selv, og at det ikke er spor anstrengende at forestå en gudstjeneste, men det er det. Og prædikenen, ja, den bliver alligevel aldrig god nok før om mandagen!

I øvrigt havde jeg prædiket et års tid i valgmenigheden, før jeg blev ordineret, for at aflaste min forgænger pastor Schmidt. Men jeg havde jo ikke haft mulighed for at forvalte sakramenterne, så det nye, det som kjole og krave gav mig adgang til, det var at gå for alteret, at gå ind og stå på selve helligstedet med ryggen vendt mod alt og alle, og med ansigtet vendt mod den Gud, hvis navn er myndighed. Jo, min ordinationsdag er og bliver den største dag i mit liv.

U.V.Th.: Mødte du mange problemer og megen modstand fra dine kollegers side?

J.A.: Ja, det må jeg nok sige, at jeg gjorde. Men de pågældende er næsten alle døde nu, og jeg behøver vel ikke at bekende deres synder!

Ensom på min post det var jeg dog, nogle ville ikke hilse på mig, andre var ikke loyale mod mig i min embedsførelse, og præstekonventerne, hvor præster kan mødes og diskutere og lære, var jeg udelukket fra. Her må jeg tilføje, at jeg rent administrativt hørte under Fyns stift, og også den omstændighed gav mig en særstilling i forhold til mine kolleger.

Men i øvrigt bestræber jeg mig på at glemme alle stridigheder, og jeg glæder mig i stedet over den udvikling, der blev sat igang ved ordinationen i 1948. Kvinder har meldt sig til det teologiske studium og er blevet præster i et antal, som jeg slet ikke havde tænkt mig dengang. For de første mange år var der kun ganske få, ikke før slutningen af trederne blev der mange, og nu er der ca. 450 i alt ud af en samlet præsteflok på omkring 2.000. Den kendsgerning siger noget om det, der virkelig skete ved den første ordination af kvinder. Der skete det, at kirken imødekom et behov. Det er ikke hver dag, at kirken imødekommer et behov, men her imødekom den virkelig et behov, der satte den bundne i frihed, løste bånd, åbnede muligheden for at kvinder kunne studere teologi med præstegerningen som mål.

Derfor var det en stor dag i Odense 1948, og dagen var biskop Øllgaards. Han så, hvad der var at gøre, og havde mod til at gøre det, som han selv udtrykte det: »Der skal jo nogle til det værste!«

Og må jeg så efter hukommelsen referere noget meget vigtigt af det biskop Øllgaard sagde i sin prædiken den dag. Han talte over Math. 28,

om kvinderne ved graven, om hvorledes de kom påskemorgen og mødte en engel, der sagde til dem: »I leder efter Jesus af Nazareth, han er her ikke, men han er opstanden. Gå ud og fortæl hans disciple det«. »De ord«, sagde biskop Øllgaard, »skal I i dag høre sagt til jer, og det er dette, I skal gå ud og forkynde. Det er derfor I er præster«.

Og vil jeg så tilføje: det er det eneste man gider høre, når man kommer i kirke, og det er det, man behøver at høre, hver gang man kommer i kirke. Fra skabelsens morgen og til den dag, der bliver den sidste, er det denne begivenhed, der står tilbage, som den eneste, det er værd at fortælle om.

U.V.Th.: Kunne du tænke dig et bedre arbejde end det at være præst?

J.A.: Nej, det har været al besværet værd, og jeg har haft mange glæder. Men glæden, den har ingen historie, så jeg vil nøjes med at sige, at jeg er meget taknemmelig for mange ting, og der er ingen, der har mere grund til at være taknemmelig end jeg. Jeg glemmer som sagt gerne alle problemerne, der var forbundet med det, og tænker på den positive udvikling og de nye muligheder for kirken, som den 28. april 1948 blev indledning til.

Ulla Vester Therkildsen

Revision af dansk højmesse

Om et debatoplæg udarbejdet af Theologisk Konvent, Lolland-Falster

---

Af sognepræst
Holger Villadsen
Vestenskov

Den danske gudstjeneste-ordning har været til debat i mange år; det ser ud til, at tiden nu er ved at være inde til at træffe konklusioner.

Siden efteråret 1986 har »Theologisk Konvent af 21.2.1967«, som er et arbejdskonvent bestående af præster fra Lolland-Falster stift, gennemført et studiekredsarbejde om den danske højmesseordning. Konventet har for tiden følgende medlemmer: *Jette Birk, Vald. Davidsen, Erik Esbjørn, Immanuel Felter, Holger Jepsen, Kurt Johansson, Peder Kistrup, Hans V. Krohn og Holger Villadsen*. Det foreløbige delresultat af arbejdet er blevet et debatoplæg til en revision af den danske højmesse. På flere punkter er der overensstemmelse med det forslag, som den seneste liturgikommission fremlagde i Forslag til Alterbog (1985). *Det drejer sig især om en reduktion til én evangelielæsning (normalt), om mulighed for en fast indledende læsning fra Det gamle Testamente, om mulighed for nogle alternative nadver-bønner eller nadver-indledninger og om mulighed for nye bønner iøvrigt.*

Karakteristisk for Theologisk Konvents oplæg som helhed er en forholdsvist stor bredde med en del variationsmuligheder kombineret med en klar fælles dansk gudstjenestestruktur. Indtil videre er der udarbejdet et forslag med to parallelle normalordninger, som har været forelagt til drøftelse sammen med andre forslag på et kollokvium på Refugiet Fuglsang i februar 1988, og som senere i forkortet form er blevet offentliggjort i Præsteforeningens Blad. Desuden har to af konventets medlemmer, Immanuel Felter og Holger Villadsen, skrevet nogle artikler med tilknytning til konventets arbejde.

Til orientering om konventets arbejde anføres i det følgende en skitse til en oversigt over den danske højmesse struktur, samt nogle dertil knyttede bemærkninger. Det drejer sig altså ikke om selve højmesseforslaget med de fuldstændige tekster og anvisninger, men kun om et forsøg på en fremstilling af den tilgrundliggende fælles gudstjenestestruktur. Strukturoversigtens udgangspunkt er den nuværende danske højmesseordning. Og skitsen er et foreløbigt forsøg på klarere at fremstille gudstjenestens gang og meningen med de enkelte led, end det sker på nuværende tidspunkt i salmebogens tekst- og bønnebog. Men samtidigt er skitsen også en del af et forslag til revision af den danske højmesseordning.

Dansk højmesse

Førend gudstjenesten begynder, ringes der 3 gange med kirkens klokke(r). Sidste ringning afsluttes med bedeslag.

I. Indledning

Musik, bøn og lovsang indleder gudstjenesten og er en forberedelse til højmessens to hoveddele: *Ordet* og *Nadveren*.

1. Indgang

Efter bedeslagene begynder gudstjenesten med musik: et præludium, en bibelsk salme eller anden korsats.

2. Indgangsbøn

Indgangsbønnen er en forberedende bøn for gudstjenestedeltagerne med henblik på den efterfølgende gudstjeneste. Bønnen bedes af kirkesangeren, kordegnen, eller et medlem af menigheden.

Som afslutning på bønnen kan der være et menighedssvar, f.eks.:

Herre, hør vor bøn.

Indgangsbønnen kan i visse tilfælde bortfalde og erstattes af andre led.

3. Indgangssalme

Indgangssalmen kan være en salme, der stemmer overens med dagens kirkeårspræg, eller en lovsang.

Efter indgangssalmen kan følge en vekselsbøn »Herre, forbarm dig« og lovsangen »Ære være Gud i det højeste«.

4. Hilsen

Præsten indleder med en hilsen, hvortil menigheden svarer:

Og med din ånd! (eller tilsvarende).

5. Kollektbøn

Indledningen afsluttes med, at præsten beder én af dagens kollektbøner fra Alterbogen. Kollektbønnen er en fællesbøn i overensstemmelse med dagens kirkeårspræg og leder over til højmessens første hoveddel: Ordet.

Menigheden tilslutter sig bønnen ved at svare:

Amen.

II. Ordet

To eller tre bibelske læsninger med efterfølgende prædiken og kirkebøn udgør hovedpunkterne i gudstjenestens første hoveddel: Ordet.

Imellem læsningerne, samt før og efter prædikenen synges to eller tre salmer.

Forud for salmen før prædikenen fremsiges trosbekendelsen.

DÅB foregår så vidt muligt i højmissen. Det kan ske på trosbekendelsens plads, eller i tilknytning til første læsning.

6. Første læsning

Der læses én af de bibelske tekster, der i Alterbogen er udvalgt til dagen.

Menigheden står op under læsningen.

7. Salme mellem læsningerne

Denne salme kan være en salme, der stemmer overens med den forudgående eller efterfølgende læsning.

Salmen kan eventuelt erstattes af en bibelsk vekselsalme, eller af en korsats.

8. Anden læsning/Evangelium

Der læses én (eller evt. to) af de bibelske tekster, der i Alterbogen er udvalgt til dagen.

Menigheden står op under læsningen.

Når der er tre læsninger i gudstjenesten, kan evangeliet (= prædiketeksten) læses fra prædikestolen umiddelbart forud for prædikenen, eller der kan under dette punkt læses to læsninger sluttende med evangeliet og adskilt af en salme.

Når der er to læsninger i gudstjenesten, kan evangeliet læses under dette punkt, eller læsningen kan ske fra prædikestolen (pkt. 11).

9. Trosbekendelsen

Trosbekendelsen siges eller synges af præsten og menigheden i fællesskab, som en lovprisning til Gud for hans frelsesgerninger. Menigheden står op under trosbekendelsen.

Almindeligvis anvendes den apostolske trosbekendelse indledt med forsagelsen:

Jeg (vi) forsager Djævelen og alle hans gerninger og alt hans væsen.

Jeg (vi) tror på Gud Fader, den almægtige, himmelens og jordens skaber,

og på Jesus Kristus, hans enbårne Søn, vor Herre, som er undfanget ved Helligånden, født af Jomfru Maria, pint under Pontius Pilatus, korsfæstet død og begravet, nedfaret til Dødsriget, på tredje dag opstanden fra de døde, opfaret til Himmels, siddende ved Gud Faders, den almægtiges, højre hånd, hvorfra han skal komme at dømme levende og døde.

Jeg (vi) tror på Helligånden, den hellige almindelige kirke, de helliges samfund, syndernes forladelse, kødets opstandelse og det evige liv.

Trosbekendelsen afsluttes af menigheden med: Amen.

10. Salme før prædikenen

Denne salme kan være en salme, der forbereder den efterfølgende prædiken og stemmer overens med dagens evangelium.

Salmen kan eventuelt bortfalde, når anden læsning er prædiketekst.

11. Prædiken

Prædikenen indledes af præsten med en kort bøn.

Derefter læses prædiketeksten, såfremt den ikke allerede er læst tidligere. Evangelielæsningen indledes (hvad enten den læses under pkt. 8 eller pkt. 11) med ordene:

Dette hellige evangelium skriver evangelisten...

Menigheden rejser sig og svarer:

Gud være lovet for sit glædelige budskab.

Efter evangelielæsningen sætter menigheden sig atter, og prædikenen følger.

Prædikenen afsluttes med lovprisning.

Kirkebønnen kan bedes i umiddelbar tilknytning til prædikenen, eller den kan adskilles fra prædikenen ved en salme, mellemspil eller kortsats.

Inden præsten går ned fra prædikestolen kan han lyse den apostolske velsignelse. Herunder står menigheden op.

12. Kirkebøn

Kirkebønnen er menighedens forbøn for alle mennesker i nød, for freden og menneskers arbejde, for alle med magt og ansvar, for vort land, dets dronning og dets øvrighed, for kirken og dens gerning, og for Guds riges fremgang og fuldendelse.

Bønnen kan bedes af præsten alene, eller den kan bedes som en vekselbøn, hvor menigheden f.eks. svarer:

Herre, hør vor bøn.

13. Salme efter prædikenen

Denne salme kan slutte sig til prædikenen og leder samtidigt over til højmessens anden hoveddel: Nadveren.

Denne salme kan også synges imellem prædikenen og kirkebønnen. I dette tilfælde kan der synges en kort salme som forberedelse til nadveren.

III. Nadver

Forud for nadveren gøres brød og vin rede.

Nadverhandlingen indledes med en takke- og lovprisningsbøn, der afsluttes med Fadervor og Indstiftelsesordene.

Derefter uddeles brødet og vinen, og nadveren sluttes med en kollektbøn.

14. Nadverbøn

Præsten beder fra alteret nadverens takke- og lovprisningsbøn.

Denne kan indledes med en fredshilsen, hvortil menigheden svarer:

Og med din ånd!

Almindeligvis indeholder nadverbønnens indledning tillige Helligsangen, der synges af menigheden.

M Hellig, hellig, hellig er Herren, Gud den Almægtige.

Himlen og jorden er fuld af din herlighed.

Hosianna i det højeste.

P/M Velsignet være Han, som kommer, i Herrens navn.

M Hosianna i det højeste.

15. Fadervor

Nadverbønnen afsluttes med Fadervor, der bedes af præsten, eller af præsten og menigheden i fællesskab:

Vor Fader, du, som er i Himlene.

Helliget vorde dit navn.

Komme dit rige.

Ske din vilje, som i Himmelen således også på jorden.

Giv os i dag vort daglige brød.

Og forlad os vor skyld, som også vi forlader vore skyldnere.

Og led os ikke i fristelse, men fri os fra det onde.

Thi dit er riget og magten og æren i evighed.

Amen.

Fadervor afsluttes af menigheden med: Amen.

16. Indstiftelsesordene

Menigheden rejser sig, når præsten fremsiger indstiftelsesordene.

Vor Herre Jesus Kristus i den nat, da han blev forrådt, tog brødet (NB), takkede og brød det, gav sine disciple det og sagde:

»Tag dette og spis det; det er mit legeme, som gives for jer.

Gør dette til min ihukommelse«.

Ligeså tog han også kalken (NB) efter aftensmåltiden, takkede, gav dem den og sagde:

»Drik alle heraf; denne kalk er den nye pagt i mit blod, som udgydes for jer til syndernes forladelse.

Gør dette, så ofte som I drikker den, til min ihukommelse.«

17. Nadvermåltidet

Efter indstiftelsesordene går nadvergæsterne op til alteret, og brød og vin uddeles.

Inden uddelingen synges ét eller flere vers af »O, du Guds lam«:

O, du Guds Lam!
med korsets skam,
du bar al verdens synder,
derfra al trøst begynder;
miskundelig
forbarm du dig!

O, du Guds Lam!
med korsets skam,
du bar al verdens synder,
dermed al fred begynder;
af kærlighed
giv os din fred!

O, du Guds Lam!
med korsets skam,
du bar al verdens synder,
derfra vort liv begynder;
vor død til trods
opliv du os!

18. Kollektbøn efter nadveren

Når nadvergæsterne er kommet tilbage på deres pladser, beder præsten en kollektbøn, der afslutter nadverhandlingen og den hidtidige del af gudstjenesten og leder over til højmessens afslutning.

Menigheden tilslutter sig bønningen ved at svare:

Amen.

Bønningen kan eventuelt erstattes af en kort takkesalme.

IV. Afslutning

Velsignelse, salme, bøn og musik afslutter gudstjenesten og sender menigheden tilbage til hverdagens liv.

19. Velsignelse

Mens præsten lyser velsignelsen, rejser menigheden sig:

P Herren velsigne dig og bevare dig.
Herren lade sit ansigt lyse over dig og være dig nådig.
Herren løfte sit åsyn på dig og give dig fred

Menigheden svarer:

Amen. Amen. Amen.

20. Udgangssalme

Udgangssalmen kan være en takkesalme, eller en salme der på anden måde sammenfatter dagens gudstjeneste.

21. Udgangsbøn

Udgangsbønnen er en afsluttende bøn for gudstjenestedeltagerne med henblik på bortsendelse til hverdagens liv.

Bønnen bedes af kirkesangeren, kordegnen, eller et medlem af menigheden. Som afslutning på bønnen kan der være et menigheds-svar, f.eks.:

Herre, hør vor bøn.

Udgangsbønnen kan i visse tilfælde bortfalde og erstattes af et udgangsord.

22. Udgang

Gudstjenesten afsluttes med musik (postludium), hvorunder præsten og menigheden forlader kirkerummet.

Bemærkninger

På baggrund af en klar fælles gudstjenestestruktur, som anført i forudgående oversigt, vil det være muligt på forskellige punkter at have variationsmuligheder, uden at det går ud over genkendeligheden eller den indre sammenhæng i gudstjenesten.

Det vil formentlig være mest praktisk og overskueligt, at der udarbejdes en udførlig gudstjenestevejledning med de nødvendige faste tekster og nærmere anvisninger til 3 eller 4 højmesseordninger, f.eks. én eller to normalhøjmesser, en udvidet højmesse samt en højmesse specielt beregnet for familier med mindre børn.

Grundlæggende for den danske højmessestruktur som helhed er en opbygning i 4 dele: Indledning — Ordet — Nadver — Afslutning. I denne 4-delte opbygning er der intet nyt. Den svarer til opbygningen i

de hidtidige danske gudstjenesteordninger og til, hvad man finder i alle andre »traditionelle« kristne kirker i dag og helt tilbage til oldkirken. Højmessens to hoveddele er Ordet og Nadveren, som tillige er gudstjenestens ældste og oprindelige dele. Disse to hoveddele forberedes i gudstjenesten med en Indledning og afrundes med en Afslutning. Der til kommer, at Dåb efter dansk tradition almindeligvis foregår som en del af højmessens.

Den indre sammenhæng i første hoveddel, Ordet, bygger på de bibelske læsninger, som afsluttes med prædikenen. Efter prædikenen følger kirkebønnen (menighedens forbøn), som er et forholdsvis selvstændigt gudstjenesteelement, der befinder sig imellem prædikenen og nadveren.

De bibelske læsninger læses i en stigende »rangrækkefølge«: først en gammeltestamentlig læsning, derefter en nytestamentlig læsning uden for evangelierne (= epistel) og til sidst den fornemste af læsningerne, evangelielæsningen. Udgangspunktet er altså en struktur med 3 læsninger, men som et alternativ anføres en mulighed for at nøjes med 2 læsninger og udelade én af de indledende læsninger.

Den læsning, der i givet fald udelades, kan være den gammeltestamentlige læsning, eller det kan i visse afgrænsede perioder af kirkeåret være »den anden læsning«.

De eksisterende variationsmuligheder vedrørende evangelielæsningens og kirkebønnens placering opretholdes. Der vil altså være mulighed for at læse evangelielæsningen fra samme sted som den eller de øvrige indledende læsninger, eller for at læse den fra prædikestolen umiddelbart forud for prædikenen. Tilsvarende vil kirkebønnen kunne bedes fra prædikestolen i umiddelbar forlængelse af prædikenen, eller den kan adskilles fra prædikenen ved en salme, et mellem-spil på orglet eller en korsats. Det kan være et problem at samle for mange gudstjenesteled udover prædikenen på prædikestolen, idet prædikestolsakten dermed kan komme til at skille sig for meget ud fra gudstjenestehelheden.

Trosbekendelsen — og/eller evt. dåb — er i strukturoversigten placeret forud for prædikenen. Hidtil har der hersket stor frihed, hvad angår placeringsmulighederne, men af hensyn til den fælels struktur vil det nok være ønskeligt, at variationsmulighederne på dette område søges, indskrænket, sådan at trosbekendelsen fortinsvis placeres forud for »salmen før prædikenen«, og sådan at dåb placeres på trosbekendelsens plads, eller i begyndelsen af Ordet.

Antallet og placeringen af salmer i Ordet må afhænge af de øvrige led, idet salmerne i denne del af gudstjenesten primært skal betragtes som »afledede« led, der har en liturgisk funktion i afhængighed og samspil med læsninger og prædiken. Her er der en forskel fra salmernes funktion i Indledning og Afslutning, hvor henholdsvis ind-

gangssalmen og udgangssalmen har en mere selvstændig funktion i gudstjenestens helhed. En mulig variation vil være at erstatte en salme af korsang eller vekselsang (f.eks. en gammeltestamentlig salme). Når evangeliet læses fra prædikestolen, synges der ikke nogen salme imellem de to led; tilsvarende vil det være en mulighed at udelade »salmen før prædiken«, når evangeliet læses, inden præsten går på prædikestolen.

Strukturoversigten forudsætter dog, at der synges mindst 2 salmer under Ordet.

Den indre sammenhæng i højmessens anden hoveddel, Nadveren, er i hovedtræk givet på forhånd i kraft af sagen selv. I den hidtidige danske efterreformatoriske gudstjenestetradition har indstiftelsesordene været et selvstændigt element i nadverliturgien, og til dels sammenhængende dermed har Fadervor været anbragt forud for indstiftelsesordene. Den forelagte strukturoversigt knytter til ved denne danske tradition, sådan at der bliver en fast bestanddel af nadverliturgien bestående af Fadervor, indstiftelsesordene og nadvermåltidet (uddelingen).

Variationsmulighederne i nadverliturgien knyttes især til den indledende nadverbøn, hvor der kan anføres et antal alternative muligheder. Med en sådan indre opbygning fremtræder Nadveren som én — og kun én — liturgi, hvor der kan anvendes forskellige alternative nadverbønner i Nadverens indledning, uden at det anfægter enheden. Tilsvarende sluttes Nadveren med en takkekollekt, hvor der kan være et antal alternative muligheder, uden at det anfægter nadverliturgiens enhed og genkendelighed.

I en fyldigere form vil nadverbønnen indeholde helligsangen, mens den i en enklere form vil kunne udelades. Salmen »O, du Guds Lam« er i strukturoversigten anført som en indledende del af nadvermåltidet (uddelingen). Salmen kan eventuelt også synges under uddelingen. Fadervor, der afslutter nadverbønnen, kan som en alternativ mulighed siges eller synges af præst og menighed i fællesskab.

De senest udviklede dele af gudstjenesten er Indledningen og Afslutningen. Indledningen indeholdt i sin ældste og oprindelige form kun en indledende hilsen forud for de bibelske læsninger. I tidens løb er gudstjenestens indledning vokset. Denne vækst er sket på et relativt senere tidspunkt, hvor forbindelserne mellem de østlige og vestlige kirker ikke længere var så udbygget. Dette viser sig i dag i form af en forholdsvis stor forskel i Indledningens udformning i forskellige kirker. Der kan stadigvæk — også i Den danske Folkekirkes gudstjeneste — konstateres en tendens til, at gudstjenestens begyndelsestidspunkt og sluttidspunkt skyder sig længere ud til siderne. Denne tendens er der grund til at foholde sig kritisk overfor; for det kan godt bringe gudstjenestehelheden i ubalance, hvis Indledning og Afslutning bliver for-

holdsvis for lange. Denne udviklingstendens viser sig bl.a. i form af liturgiske »fordoblinger«, dvs. forskellige led med samme liturgiske funktion.

Indledningen til Den danske Højmesse indeholder på nuværende tidspunkt 2 bønner, indgangsbønnen og kollektsbønnen. Tilsvarende gælder for Afslutningen med udgangsbønnen samt kollektsbønnen efter nadveren. Sidstnævnte bøn er i den anførte strukturoversigt anbragt som afslutning på Nadveren, men i gudstjenestens helhed fungerer den samtidigt som et led i gudstjenestens afslutning, eller i hvert fald som et overgangsled.

Det kan diskuteres, om der ikke her foreligger en liturgisk fordobling, og om ikke den ene af de to bønner derfor burde kunne udelades. Problemet bliver påtrængende, såfremt Indledningen ønskes udvidet med supplerende led. Og her er der flere i sig selv velbegrundede ønsker. Det drejer sig især om genindsførelse af Kyrie og Gloria, samt eventuelt om syndsbe kendelse eller skriftemål og introitus. Hvis disse forskellige led ukritisk akkumuleres i Indledningen, begynder gudstjenesten at få overbalance. Løsningen på problemet må være, at der som en variationsmulighed gives mulighed for at udvide Indledningen med ét eller flere af de ovenfor anførte led, men at der samtidigt gives mulighed for at udelade led i Indledningen og Afslutningen.

Holger Villadsen

»Jeres kirker« 15 år

— et eksempel på et kirkebladssamarbejde

Af provst
Nils Roland
Radsted

Kirkebladet har været et noget underbelyst emne i Stiftsbogen i betragtning af, at det nok er den største af de opgaver, menighedsrådene løser for rådighedsbeløbet.

Det er i virkeligheden en ganske betydelig publikationsvirksomhed, der gennem kirkebladet finder sted i de fleste af vore sogne. Her skal fortælles om et eksempel blandt mange.

De ni menighedsråd i Sakskøbing kommune udgiver i fællesskab et kirkeblad — kaldet »jeres kirker« — med særskilt bagside for hvert pastorat. Hvert år i marts holder repræsentanter for menighedsrådene møde om bladet, vælger redaktionskomité og hører et foredrag. I år et causeri »Mit kirkebladsliv«. Det gives her i bearbejdet form.

Yderst ude på min rute i Notmark sogn på Als (ja, dengang var der ikke noget med det dyre postvæsen, men en lille hær af omdelere stod parat — og altså også præstens børn), langt ude på den anden side af vandværket lå der et hus for sig selv. Det var et pænt og velholdt hus med buede glas i vinduerne og en lang, fint revet gang op til den altid lukkede hoveddør. Det var ligesom lidt besværligt for sådan en ni-ti års dreng at forcere alle disse hindringer og komme også helt dérhen og få kilet Notmark sogns kirkeblad fast i sprækken mellem karmen og døren (min barnlige fantasi havde af en eller anden grund udnævnt dette hus til at være utilnærmeligt!). Somme tider var der en trykfejl i bladet — eller en mødedato, der skulle rettes i sidste øjeblik. Så var det jo en fordel af have hele oplaget hjemme. Og at have nogle børn, som, udstyret med en af de nymodens kuglepenne, kunne rette den 14. til den 21. i samtlige numre! Der stod også — på bagsiden — en lille notits om gaver til kirkebladet. H.N.: 5 kr., L. S.: 2 kr. og X: 10 kr! Hvem var mon det mystiske X, der havde givet 10 kr.? Det optog vores fantasi en hel

del. Senere fik vi at vide, at det var fru G., men hun var et meget beskedent menneske, så hun ville ikke have, at der stod A.G., for så vidste folk, at det var hende. Derfor havde hun betinget sig kun at optræde under mærket X.

Kirkebladet var ikke sådan at ryste af sig! Da jeg begyndte at komme sammen med min senere kone viste det sig, at hun også gik med kirkeblade. Vi gik da ud med dem sammen, og jeg kan forsikre, at de blev afleveret særdeles grundigt, for det gjaldt om at gøre enhver gåtur meget langvarig. Men det var ikke kirkebladet, vi tænkte på...

Men ikke nok med det! Nogle år senere kunne man finde mig benende op og ned til 5. sal i Ndr. Frihavsgade i København. Med kirkeblade. Jeg plejede at påtage mig et lille job ved de kirker, i hvis område jeg boede, og ved Frihavnskirken var det altså uddelere, der manglede. Allerede var jeg så småt ved at gøre mig tanker om, hvordan jeg selv ville skrive i mit eget lille kirkeblad, når den dag snart oprandt...

Da ramte det mig som et kølleslag: 1. Har du overhovedet noget at sige? 2. Betyder det i givet fald noget? »Kølleslaget« var en udtalelse af en erfaren journalist (jeg husker ikke hvem) om kirkebladene: »*Hovedparten af de vemodige tryksager, som trohjertede omdelere putter ind ad folks brevsprækker, transporteres af modtagerne direkte og ulæste til den nærmeste papirkurv.*«

Når jeg husker det så tydeligt er det naturligvis fordi ordene gav næring til enhver formidlers mareridt: har det overhovedet betydning, det, jeg her »deler ud«? Og var man bare en »trohjertet«, læs: utilladeligt naiv omdeler af lettere triste betragtninger, som ikke var til glæde for nogen??

Kirkeblad — hvorfor?

Det kan være meget nyttigt, at vi i dagens anledning stiller os selv det samme spørgsmål i relation til vores udgiver- og redaktionsvirksomhed. At vi vender bunden i vejret på vanen og spørger, hvorfor vi egentlig gør, hvad vi gør. Hvorfor udkommer »jeres kirker«? Fordi det er blevet en vane? Eller fordi vi vil noget med hvert nummer? Eller måske bare — og det er da hæderligt — fordi vi har en informationspligt og det her er den bedste måde?

Mens disse spørgsmål svæver i luften, vil jeg foretage et lille tilbageblik — det er jo en slags jubilæum i år — og måske derved nå frem til en slags svar.

»Jeres kirker« — kirkeblad for de ni sogne i Sakskøbing kommune — udkom første gang i april 1973. Samtidig ophørte de hidtidige blade for enkelte sogne: Sakskøbing, Radsted og Slemminge-Fjelde. I Radsted havde der været udgivet et kirkeblad siden juli 1939. Det var et fællesblad, »Sogneblad paa Lolland-Falster«, som udkom i ganske mange sogne, men med særskilt bagside for hvert sogn. I det første nummer

havde pastor Hakonsen skrevet: »Bladet udsendes i tillid til, at det har en gerning at gøre og en velsignelse at bringe. Tag derfor vel imod det, læs det og gem det. Og hvis De ønsker at støtte bladet, kan De gøre det ved at give en krone om året til hjælp til bladets trykning«. Det blev forresten også uddelt af et korps af frivillige hjælpere — dengang.

Som »vejbereder«

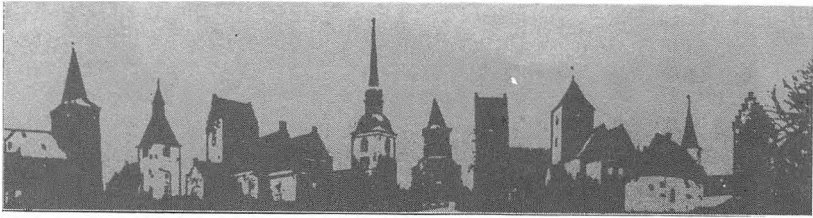
Da det nu var både et fællesblad og et bestemt sogns blad, så er det klart, at man havde stort set de samme drøftelser som nu om linie og økonomi. Flere gange havde redaktionen en bemærkning om, at det er en misforståelse, når den sælles del af bladet anklages for at være for alment eller ikke forkyndende nok. For prædikenen sker i menigheden, men bladets opgave er kun at være en »ringe vejbereder«. Det skal tale til alle, og i høj grad på tværs. Citat: »Det er netop på liv og død nødvendigt at gå midt ind i menneskelivet, for ellers stryger den kristne tale pænt af ved den allerøverste overflade på os alle.« (1943) Det må betyde, at der skal være en umiddelbart genkendelig, almenmenneskelig dimension i kirkebladets indhold. Altså væk med »Kana'ans tungemål«, den indforståede, på bibelske vendinger hvilende opbyggelighed. Men den modsatte yderlighed skulle også undgås: at man forfalder til en slags kirkelig hyggesnak, der ikke rigtig tør røre ved noget væsentligt — eller rører det på en forkert måde, f.eks. ved ironisering over »folks« ukirkelighed i stedet for positivt at sige noget, der kunne mindske samme.

Man mærker ved at blade i de gamle årgange, hvordan der blev kæmpet med disse spørgsmål, men også hvor svært det er at tale jævnt om alt det høje.

... over sognegrænser

Ved sammenlægningen af Radsted med Slemminge-Fjelde sogne i 1971 blev bladet også udgivet i disse sogne, men det ophørte som nævnt med starten af »jeres kirker« i 1973.

Dette blad ville bygge på det bedste af det gamle — som skildret ovenfor — og samtidig søge nye veje. Det var oprindeligt foreslået af tidligere menighedsrådsformand i Slemminge, gdr. *Herman Hansen*, ud fra den betragtning, at når de gamle sognekommuner nu var blevet samlet i storkommunen Saksøbing, så burde man også have et fælles kirkeblad! Tanken vandt genklang hos menighedsrådene. Der var enighed om, at når den nye kommunale administrationsform efterhånden vænnede folk til at høre til et større område, så burde kirkebladet følge med, men samtidig fastholde den inddeling i sogne, som er det administrative grundlag for folkekirken. Menighedsrådsformanden i Våbensted, *Poul Erik Jørgensen*, skrev f.eks. i det første nummer: »Det er en god start for bladet, at samtlige sogne er enige om at begynde på én

EFTERÅRET - Guds eftermiddag?

Nu igen ...

Bort fløj sommeren! En skønne dag er det september med glasklar luft, blæst og drivende skyer under en himmelkuppel, der synes højere end nogensinde! Spoveflokker blæser henover klitterne ved Sillestrup Strand, og slår sig ned på det yderste, våde af stranden, hvor balgerne sender deres forløbere ind.

Ferie og sommer vinker farvel til de ufriserede hjelme, der syder og synger i vinden og tegner halvrunde figurer i sandet!

Selvom fuglene næsten er alene om alle herlighederne, så begynder de også at få en uro over sig - en underlig, ubestemt fornemmelse af noget vigtigt forestående, som får svaler og stærer til at flække, ligesom viberne.

Der er en pudsen fjer, en trippen og en flyven omkring - det er rastlashed, opbrud og rejsefeber altsammen.

Hér er efteråret!

Efter sommeren ...

Der var så meget i foråret - og sommeren gik med rastløse aktiviteter - isprængt dvasen! Hvor var det dejligt altsammen - Men nu nærmer den »blå time« sig! Den stund, hvor lampen endnu ikke er tændt - og hvor det ikke er helt mørkt udenfor endnu ...

Guds eftermiddag ...

Guds eftermiddag! Dét er god tid til at komme til dig, Gud! - Jeg kan jo komme til Dig uden at være i uniform, uden at være tvunget til at præstere det fine, det raffinerede, udsagn! I den sene eftermiddagstime føler jeg aldrig, at jeg, overfor Dig, giver mit indre til pris; jeg behøver ikke at undskyldes, at forsvare mig, at dukke under, eller levere beviser for dette eller hint!

Fremfor efterårets dyr og planter, kan jeg tale ...

Mennesket godttaget ...

Mine - af og til - dumme ord og fordomme, som med mellemrum

fører mig helt på vildspor, betragter Du som noget ganske almindeligt for de højest-stående skabninger på din jord, Gud!

Ja, måske især Dit menneskebarn, godtager Du, som det er - og bærer over med det - især, når det trænger til dét i sin flyven omkring, sin rastlashed, sin opbrudsstemning!

Der er sagt noget smukt af den færøske digter, Jørgen-Frantz Jacobsen, der døde af tuberkulose i en alder af 38 år: »Jeg forbliver dybt taknemmelig mod livet og vil fremdeles være forsonet med dets vilkår, thi det giver mere, end det tager; ja, jeg har allerede fået så meget, at jeg aldrig vil kunne få berettiget grund til at klage«.

Livet er altid livet værd! Også om efteråret sætter hårdt ind. End ikke denne årtid kan demtere selve livsmiraklet - det overvældende og forbløffende ved livet. Der skal ikke bevises eller godtgøres noget, for vi kan gå i gang med det. - Ja, vi er jo i gang med livet! - Tak, fordi livets værd er selvindlysende.

Du skal også have så mange tak, at Du sådan finder Dig i mig, når jeg sidder i Din eftermiddag og holder »blå time« - og efterrationaliserer...

Gregers Høeg

***

SEPTEMBER
1988
16. ÅRGANG
NR. 4

Jeres kirker

KIRKEBLAD FOR DE NI SØGNE I SAKSKØBING KOMMUNE

»Jeres kirker« redigeres for tiden af: Sognepræst Finn Houmann, Slemminge, fru Hjørdis Høegh-Andersen, Vignæs, sognepræst Gregers Høeg, Saksøbing (ansvarh. red), regnskabskonsulent Hans Jakob Løje, Guldborg og provst Nils Roland, Radsted.

gang. At bladet for en stor del er fælles, kan forhåbentlig give anledning til debat og meningsudveksling over sognegrænserne. Men samtidig er den lokale bagside et gode, for disse grænser hverken kan eller bør udslettes!«

Her havde man altså, som også Kirkeministeriets strukturkommission anbefalede i betænkning nr. 610 fra 1971, fulgt kommunalreformen et godt stykke på vej, men vel at mærke uden at give køb på sognetilknytningen og -inddelingen, som der ellers var lagt op til i samme betænkning, hvis ganske vidtgående forslag stort set alle var blevet afvist af landets menighedsråd. Men mig bekendt er »jeres kirker« det eneste fælleskirkeblad med netop kommunen som sit udgivelsesområde.

Det har både medvirket til kontakt over sognegrænserne, f.eks. ved annoncering på de fælles midtersider af et eller andet arrangement i et sogn, som måske kunne have interesse for alle. Men bladet medvirker også til at holde sognebevidstheden — og de gamle bynavne — ved lige. Ikke af nostalgiske grunde, men ud fra en overbevisning om, at den i bogstaveligste forstand overskuelige enhed: sognet — har en fremtid! Hvis det er rigtigt, som nogle mener, at fremtidens informationssamfund bliver et landsbysamfund (hvor man til stadighed fodres med alverdens information via hjemmets dataskærme), så skal kirkebladet om muligt være endnu mere lokalt end nu — og hvem ved: bringes til døren af »trohjertede omdelere«!!

Mellem menighedsråd

Et andet særkende ved »jeres kirker«s organisation er den konsekvente menighedsrådsdemokratiske opbygning. Der holdes et årsmøde i marts, hvortil de ni menighedsråd sender et par repræsentanter hver, og forsamlingen, der også inkluderer præsterne, vælger redaktionskomitéen, som skal bestå af to præster og to andre menighedsrådsmedlemmer, og som kan supplere sig efter behov med andre.

Denne form er selvfølgelig valgt for at animere til et stadigt medarbejderskab fra menighedsrådene som udgivere af bladet — og for at undgå en ensidig præstedominans i stofvalg og redigering. Dog er det således, at forsideartiklen skrives af præsterne efter tur — uden indblanding fra redaktionen, ligesom også bagsiden redigeres af den lokale sognepræst. Det er altså midtersiderne, der i særlig grad er redaktionskomitéens tumleplads.

Fra kirke og sogn

Men det vil jo sige, at der er rigtig mange »kokke« om at lave »maden«. Kan det virkelig gå i længden? Ja, nu skrives der jo til et fællesblad, og det pålægger den enkelte en vis begrænsning. Men vil man alligevel ikke nødvendigvis nå dertil på et tidspunkt, at en eller flere siger: nu

gider vi ikke være med mere? Hidtil er det ikke sket. »Kameler« har der vel været, men de har været af en så begrænset størrelse, at det har været muligt at sluge dem — og de har vist gennem årene været »leveret« fra alle sider kredsen rundt, incl. redaktionen! De skarpe konflikter mellem en »menighedsrådsopfattelse« og en »præsteopfattelse« af kirkebladets linie, som man har set nogle steder i landet, har vi heller ikke mærket noget til. Tværtimod er der mange eksempler på, at menighedsråds-elementet i redaktionen har haft en præcis opfattelse af, hvordan den ene eller den anden artikel ville blive opfattet ude omkring, og har derved — foruden lejlighedsvis med egne bidrag — præget den endelige udformning. Men ellers er det mest præsterne, der skriver i bladet. Og det, de ikke selv har skrevet, er såmænd skrevet af andre præster! Altså saksestof hist og her fra, en del fra Kristeligt Pressebureau.

Det er en næsten automatisk bebrejdelse mod kirkebladene, at »præsterne skriver alt for meget«. Det må skyldes en oplevelse af, at artiklerne ofte bevæger sig i de samme baner og i formen minder om — eller måske simpelthen er (uddrag af) — prædikener! Vi mener dog, at vi fra begyndelsen har været opmærksomme på denne fare. En prædiken, som er beregnet til mundtlig fremsørelse, passer meget dårligt til den korte og knappe form, der er nødvendig i et kirkeblad. En artikel på et bundet antal linier kræver en enkel hovedtanke og en interessevækkende form. Læseren skal »fanges« i løbet af de første fem linier!

Hvad derimod angår anklagen for at bevæge sig i de samme baner, så må det for det første siges, at bladet ikke må efterlade tvivl om, hvor det kommer fra og hvad det kalder til. Evangeliet er jo det samme til enhver tid, og alt, hvad der står i bladet, må på en eller anden måde tjene det. Det gælder lige fra den uundværlige vittighed til den opbyggelige artikel. Men når det er slået fast, så er kunsten ellers at variere så meget, at »det samme« altid føles nyt! Lykkedes det altid, ville man nok ikke høre den omtalte bebrejdelse.

Årsmøde-ideer

Det har ellers ikke manglet på inspiration fra de forskellige årsmøder. De gode ideer har væltet over hinanden, f.eks.: Flere billeder, optaget af lokale fotoamatører; mere for børnene; salmegennemgange med præsentation af helt nye ting; mere lokalhistorisk stof; nyt fra menighedsrådene; flere sider; mindre format; inddragelse af beboerstof af almen interesse for at undgå præget af et blad for en lille inderkreds... Jo, der har været nok at tage af, og det er blevet prøvet altsammen. Iøvrigt er det næppe disse trods alt beskedne variationer, der er afgørende for, om bladet bliver læst og kan udfylde den funktion at være et bindeled mellem kirke og sogn. Det er vanskeligt at få en klar opfattelse af, hvorvidt det lykkes. Men noget ved vi dog. Gennem to læserundersøgelser — den sidste uddelt til et tilfældigt udsnit af et sogns beboere — synes det

bekræftet, at også mange andre end de »faste« kirkegængere, eller kirkegængere overhovedet, læser bladet. I samme retning peger den meget fine opbakning omkring den årlige indsamling til bladet, der bidrager til at holde udgifterne nede. Endelig har vort trykkeri, Saxkjøbing Avis, modtaget mange tilkendegivelser, som giver os håb om, at bladet ihvertfald ikke »transporteres direkte og ulæst til den nærmeste papirkurv«.

Sådanne meldinger kan være med til at bekræfte, at der er mere interesse for kirke og kristendom, end man kan aflæse af den aktive deltagelse i den almindelige søndagsgudstjeneste. Men ellers må det nok siges, at kirkens dørtærskel er uhyggeligt høj — og egentlig af uransagelige grunde, ligesom min barndomsoplevelse af det »utilnærmelige« hus yderst ude, hvor kirkebladet altså også skulle afleveres.

Et sted i dette grænseland ligger kirkebladets opgave: at være en vejbereder, en dørtærskeludsletter, men også at være med til at give næring til den skjulte kristendom, der lever uden forbindelse til sognekirken.

»Reklame for himlen«

Kirkebladet fortjener i hvert fald den største opmærksomhed fra menighedsrådenes side i betragtning af, at det er den *eneste* kontakt til *alle* hjem fra den *lokale* kirke — og i betragtning af, at det sluger op til halvdelen af rådighedsbeløbet! (»jeres kirker« koster 3 kr. pr. eksemplar incl. porto).

Kirkebladet dumpede ind ad brevsprækken sammen med alle de andre reklamer. Lille Peter så det straks og løb ind med det: »Mor, mor, se! Her er en reklame for himlen!«

Men den bedste reklame for himlen er ikke at nævne den i hveranden sætning, ikke at udskille »det himmelske« som et særligt svært tilgængeligt område. Nej, det bedste er at tale sådan om livet, at den himmelske dimension af sig selv træder frem som noget, det er værd at gå i kirke for at høre mere om.

For at tage det indledende spørgsmål op igen, så er en forudsætning for, at bladet kan leve videre, at vi vil noget med det. At vi i bedste forstand er »trohjertede omdelere«, så det mærkes, at det, vi kalder til, ikke er et fællesskab om egne fortræffeligheder, men et rige, der ikke er af denne verden, skønt i høj grad *i* denne verden!

Nils Roland

»Om de faktiske forhold i jernindustrien« eller om kirkebladsproduktion i den ny tid

---

Af sognepræst
Finn Edvardsen
Tidl. Nykøbing nu Horne på Fyn

For et par år siden kom vi ud i problemer. Nykøbings kirkeblad har et oplag på små ti tusind og kommer seks gange årligt. Reglerne for rådighedsbeløbet på menighedsrådets regnskab er slet ikke opstillet med henblik på sådanne forhold. For udgiften var efterhånden kommet op i nærheden af de 90.000 kr. årligt. Kan hænde man, ved at tinge om prisen forskellige steder, kunne få den noget ned, men det var alligevel et umuligt tal, selvom private også var flinke til at spytte i bøssen. Vi måtte ind i nogle overvejelser over, hvad vi dog skulle gøre. Skulle vi skære antallet af numre ned fra 6 til 4 eller 3? Den tanke slog vi hurtigt ud af hovedet, for det ville reducere kirkebladet til en ren meddelelsesseddel. Der ville ikke blive plads til noget som helst redaktionelt stof, og vi kunne så ligesågodt nøjes med nogle annoncer i de lokale ugeaviser, når vi ville meddele os.

Overfor en ny økonomi

Jamen, hvad så?

Der var eet alternativ: *at trykke det selv*. Vi vidste det godt, men veg i lang tid tilbage for tanken, fordi vi ikke rigtigt havde nogen idé om økonomien i det. Nu måtte vi så til det.

Kirkens kontor havde i forvejen EDB med mulighed for tekstbehandling. Og vi begyndte så at høre på priserne på det udstyr, der skulle til at drive et lille automatiseret off-set trykkeri, som også ville kunne trykke alle de blanketter og tryksager, kontoret havde behov for. Desuden plakater, studekredsmateriale, konfirmandmateriale osv.

Det spændende spørgsmål var jo nu: *Hvordan ville økonomien så komme til at se ud?* Vi fandt det trykkeri, vi skulle bruge. Dvs. selve trykkemaskinen; en såkaldt *platemaker*, der efter en papiroriginal kunne fremstille en master, altså selve satsen; og til sidst en foldemader kunne folde de mange kirkeblade i løbet af rimelig kort tid. Summa

summarum ca. 160.000 kr. Vi åndede lettet op, for det betød jo en forrentning på ca. 3 år, og så var der alligevel taget højde for diverse ekstraudgifter.

Købt blev det.

Indkøringsproblemer

Og nu var vi så pludselig inde i en langt mere virkelig verden. Her var der ikke noget med flere farver. Satsen var jo heller ikke den, man får på et professionelt trykkeri. Og så var der en hel masse indkøringsvanskeligheder. Alt det der. Og det var slet ikke gået uden en vældig entusiasme og lige så stor arbejdsindsats fra kontorets leder Arne Christensen, som brugte mange aftener på at få det hele til at hænge ordentligt sammen. Kort sagt: der var meget arbejde i det, men det var så sandelig også spændende. Her var der ingen »fremmedgørelse« i gamle Karl Marx's forstand. Vi levede og åndede nemlig for vores produkt fra den første tanke blev fæstnet på papiret og indtil bunken med blade blev placeret på posthusets skranke med et ordentligt dunk.

Og ikke mindst: Vi havde indtil da haft et efter min mening meget smukt kirkeblad, lavet efter de mest professionelle principper. Når vi så stod der og indså vore muligheder med den ny teknik, vi havde købt, så måtte vi også gøre følgende overvejelse:

Hvad er da et kirkeblad?

Er det lyserødt, lyseblåt eller lysegult pigekammerpapir? Skråtstillede smarte salgsslogans, á la de omdelte ugentlige reklamer fra den lille købmand? Er det fredsommelige vittigheder, hvor det altid er de lidt uvante kirkegængere, der gøres til grin, medens præsten er så klog, så klog? Er det den kitsch eller sødsuppe, der distribueres specielt til kirkebladsredaktører under det fejlagtige navn kunst? »Bethlehems Tidende«, december-nummeret år 0? Efterlysninger af vor Herre som i Cowboyland?

Efter en del meget venskabeligt »råberi« blev vi enige om, at det var det i hvertfald ikke!

Kirken er jo hverken ugens tilbud, klistrede, flade billeder, selvhøjtidelige, præstelige vittigheder eller et let parfumeret brev fra et tænksomt pigeværrelse. Det er ikke det, et kirkeblad skal i byen med. Kirkebladet behøver slet ikke at ligne alt det andet i den her medietid.

Vi valgte, selvfølgelig med udsigt til hvad det indkøbte isenkram kunne, følgende: Knaldende hvidt papir med helt sort skrift. På den måde ligner kirkebladet nemlig *ikke* noget af det, vi hver dag får væltet ind ad brevsprækken! Og så ville vi se god, stærk kunst, hvis der skulle billeder til. Det gamle Europas kunst er jo en overflod af kristne motiver. Og dér skal ikke betales copyright! Og skulle der være aktuelle bil-

leder, så sendte vi et par elever fra skolens fotoklasse ud at ordne det. Det kostede et par sodavand og materialerne.

Opgaven lød på »de faktiske forhold i jernindustrien«. Jeg kunne tænke mig, det vidner om, at de økonomiske problemer ved at udgive kirkeblade alligevel ikke begrænser sig til Nykøbing.

Men hør nu: Køb dog sådan et lille trykkeri i hvert provsti! Køb provsten en pæn personlig computer (PC'er)! Den har han haft brug for længe! Lad være med at købe en dyr, elektrisk skrivemaskine til præsten, køb i stedet en lille, meget lille PC'er til præsten, samme pris som en god skrivemaskine. En der er fuldt »compatibel« (passer sammen) med provstens den store. Så kan præsten eller redaktøren, hvis han er en anden end præsten, sidde i præstegården eller på kirkekontoret og lave hele satsen på en lille disc. Når han er færdig med det, tager han disc'en ud, kører til provsten, putter disc'en ind dér, hvor satses så laves på den fine printer. Igennem platemakeren går det og igennem trykkeriet. Halvanden time efter kan han så tage de almindelige tusind eksemplarer af kirkebladet med hjem igen.

En del arbejde, javel! Men jeg er overbevist om, at det ikke er spor mere arbejdskrævende end at sidde og lave en tilsvarende original på en gammeldags skrivemaskine. Og det er der vitterligt mange præster, som gør!

Udgifter til sognet: Porto + papir + tryksværte og af og til lidt reproarbejde, hvis der skal billeder til.

Og tænk så på alle sidegevinsterne: Aldrig mere en grumset og grim, hjemmelavet blanket fra provstens kontor. Mange muligheder for præst og menighedsråd: Plakater til sognearrangementer, koncerter osv. Præstens eget, gedigne konfirmandmateriale i stedet for de elendige, blanke og dyre, forlagene så gerne vil have afsat.

Mulighederne begrænses kun af fantasien!

Finn Edvardsen

Hatten af for kirken!

Beretning om en usædvanlig »restaurering« af tagrytteren på Kappel kirke.

Af sognepræst
Anne Birgitte Villadsen
Kappel

Efter en del år ved de årlige kirkesyn at have snakket om, at Kappel kirkes tagrytter meget trængte til reparation — spåntaget var nedslidt, der var store huller, det regnede med tagspån ned på kirkegården, og der var konstateret råddannelser i de bærende konstruktioner — besluttede Kappel menighedsråd i 1984 at iværksætte en gennemgribende istandsættelse af tagrytteren.

Istandsættelsesprojektet blev udarbejdet af arkitekt Kjeld Friemann, Nakskov.

På et af de indledende møder, menighedsrådet havde med arkitekten, kom kirkeværgen med en bemærkning om, at det nemmeste jo ville være at løfte hele spiret ned på parkeringspladsen og reparere det dér. Det lo man meget af på det møde.

Men arkitekten fik et glimt i øjet, foretog nogle tekniske og økonomiske beregninger og fandt ud af, at det faktisk var både en god og en gennemførlig idé. Og at det også blev en del billigere at gøre sådan fremfor at opbygge stillads fra jorden og helt op omkring spiret, som var alternativet, gjorde selvfølgelig heller ikke noget.

Istandsættelsesprojektet, incl. de utraditionelle løsninger, det indeholdt, fik de nødvendige godkendelser, og arbejdet gik i gang.

I løbet af vinteren 86-87 blev der opskåret ca. 10.000 tagspån af fint, lagret egetræ hos byggefirmaet Sv. Iversen, Nakskov, og i maj 1987 blev byggearbejdet igangsat med opbygning af stillads og hejsetårn og forberedelser til spirets nedtagning.

I nogle uger lå arbejdet stille, men man ventede på godt og vindstille vejr. Men onsdag den 24. juni oprandt den store dag. Spiret på tagrytteren blev taget ned med hjælp fra Nakskov Kranudlejning. Det

Spiret på Kappel kirkes tagrytter blev taget ned med hjælp fra Nakskov Kranudlejning. Det var et spændende, nervepirrende øjeblik, da spiret blev løftet op og svunget ud i det fri.

var et spændende, nervepirrende øjeblik, da spiret blev løftet op, svinget ud i det fri, og let og utrolig flot anbragt på parkeringspladsen. Alt gik planmæssigt.

Så gik arbejdet videre i to afdelinger samtidigt: Mens spiret blev istandsat og fik lagt ny spåntækning på, blev der udskiftet bjælker i klokkehuset, der ligeledes fik ny udvendig plankebelægning og nye glamhuller, der — som også en utraditionel løsning — blev udført som udadgående vippelemme.

Mandag den 19. oktober 1987 kunne spiret løftes på plads igen. Først kom de to klokker på plads, så spiret, og til sidst den nye vindfløj, som blev lavet af smedemester Anders Davidsen, Næsby, efter model af den gamle vindfløj, der på det nærmeste var »fløjet med vinden«.

Det tog ca. 115 arbejdsdage, og det kostede ca. 1 mill. kr. at istandsætte Kappel kirkes tagrytter. *Men derudover er det en historie, der handler om engagement, dygtighed, teknisk og håndværksmæssig kunnen, arbejdsglæde, samt en vis dristighed og et godt mod.*

Og faktisk er vi ikke så lidt stolte over den tagrytter i Kappel!

*Anne Birgitte Villadsen
sognepræst*

Tove Meyer Hægstad

Dette års stiftsbog bliver den sidste med Tove Meyer Hægstad som sagkyndig, journalistisk redaktør.

Siden 1976 har Tove Meyer Hægstad redigeret 13 årgange af bogen, men har nu valgt at fratræde.

Gennem disse 13 år har præstekonen fra Fejø, tidligere mangeårig journalist ved Berlingske Tidende, ikke alene sat et professionelt og personligt præg på bogens fremtræden, men også taget slæbet med korrekturlæsning, drøftelser af opsætning og finpudsning af de sidste detaljer. Simpelt hen fulgt ungen til den var flyvefærdig! Men dertil kommer, at hun gennem kontakter til museums-, musik- og bladverdenen har formidlet mange gode indlæg til stiftsbogen. Hele hendes virksomhed har været båret af kærlighed til opgaven — med et vågent øje for om kvalitet og niveau levede op til hendes krav og en spontan glæde over at gøre et stykke journalistisk arbejde, ikke mindst i »rubrikerne« til de enkelte artikler.

Det har altsammen afspejlet sig i en god modtagelse blandt menighedsrådsmedlemmer og mange andre kirkeligt engagerede. Også i pressen er bogen blevet smukt omtalt, f.eks. »— som et forlag ville skrive: Man læser bogen fra start til slut uden ophold.«

Når Lolland-Falsters Stiftsbog er ved at være et begreb, så tilkommer en stor del af æren herfor Tove Meyer Hægstad!

Nils C. Roland

Året i stiftet og kirken

Ved biskoppens nærmere redegørelse på det udvidede landemøde i Maribo 8. juni 1988 blev bl.a. følgende emner omtalt og kommenteret: Den svigtende kirkegang i vor landsdel, der blandt bekymrede medkristne betegnes som et særlig u-engageret område. Det er ikke nogen kristen dyd aldrig at vise sig i kirken. Blot ved at komme til gudstjeneste 5-10 gange om året, ville meget komme til at se anderledes ud og en berigende tilknytning til kirkeliv opnås. Det kunne iøvrigt blive en påmindelse om, at hvert hjem er ansvarlig for næste generations oplæring i kristendom. Apropos kunne biskoppen antyde et nyt initiativ på kirkeministerielt plan for børns bedre forberedelse året før konfirmationsåret.

»Det arbejdende Museum« omkring vedligeholdelsen af fornem gammel kunst i bygningsværker og kirkelig udsmykning fik anerkendende ord med på vejen. Det blev nævnt at skriftlige synspunkter fra stiftets menigheder om de nye gudstjenesteforslag forlængst foreligger. Det samlede materiale bearbejdes af biskopperne til en ny rammeordning for gudstjenesten i et samarbejde med liturgikommissionen.

Af biskop Thorkild Græsholt, Nykøbing F.

Vi har haft et roligt år. Der har ikke været mange præsteskitter; og vi har ikke været årsag til mange overskrifter i bladene, undtagen når velmenende medkristne i og uden for kirken nævner vor landsdel som et særlig dødt område, hvor man næsten har glemt kristendommen, hvis man overhovedet har hørt om den. Det skal vi ikke tage os for nær. På den anden side kunne vi måske nok på et par punkter forsøge at komme over det danske gennemsnit. Det burde være overkommeligt. Hvis alle her i stiftet, der af et ærligt hjerte mener, det er en god ting at gå i kirke, blot selv ville komme fem-ti gange om året, ville meget se anderledes ud. Jeg ved meget vel, at et folks kristendom ikke kan måles ved at betragte dets kirkegang alene. Men det er på den anden side ikke nogen kristen dyd aldrig at vise sig i kirken; og man snyder sig selv for meget ved ikke at deltage i gudstjenesten.

Ekstra konfirmationsforberedelse året før

Jeg skal i samme åndedræt minde om, hvad jeg har sagt før: Husk, at hvert eneste hjem er ansvarligt for næste generations oplæring i kristendom. Skolens forpligtelser er meget begrænsede, og præsten har børnene i meget kort tid. Forældrene har dem trods alt mere. Vi, der er

samlet her, bærer en meget stor del af ansvaret for vort stifts åndelige liv.

I den sammenhæng vil jeg gøre opmærksom på den mulighed, der eksisterer for at etablere indledende konfirmationsforberedelse for børn før det klassetrin, hvor forberedelsen ellers finder sted. Kirkeministeriet vil give tilladelse hertil i ca. 40 pastorer om året. Ordningen gælder indtil 1992. For at få tilladelse skal man være enige om det mellem sognepræst, menighedsråd og to trediedele af forældrene til den pågældende årgang.

Tak til menighedsrådene!

Når vi ikke i det forløbne år har haft særlig sindsoprivende begivenheder, hænger det nok sammen med, at vi alle kender hinanden rimeligt, og at vi ingen store afstande har. Stiftet er præget af et godt og tæt samarbejde på alle planer. Jeg vil gerne benytte denne lejlighed til at sige menighedsrådene tak for et meget godt samarbejde. Det er muligt, at nogle af menighedsrådsmedlemmerne ikke er med i rådene ved næste landemøde. Jeg har ofte haft lejlighed til at glæde mig over den tålmodighed og saglighed, der præger menighedsrådsarbejdet i stiftet.

»Arbejdende museum«

Der gøres fra år til år et meget stort arbejde med at vedligeholde vore kirker. De er en væsentlig del af vort lands kulturelle arv og et storslået eksempel på det, moderne museumsfolk kalder »arbejdende museum«. Gudstjenester kunne vi holde i mindre udgiftskrævende huse. Men det er et stort gode at have så mange vidunderlige gamle bygninger med kunstskatte fra adskillige hundrede år. Hvis vi lå lidt mere afsides i Østersøen, ville folk komme sejlene for at se dem. Nu er det så nemt; og så gider de selvfølgelig ikke. Men vi har en stor opgave i at værne om vore kirker; og jeg finder, at den bliver løst med megen kærlighed og nænsomhed.

Kirkens gudstjenesteform

Der arbejdes i disse år meget med kirkens gudstjenesteform. Vi ved, at der gennem nogle år er kommet en række liturgiske betænkninger, som også har været afprøvet nogle steder her i stiftet. Nu er vi ved at gå ind i den afsluttende del af denne arbejdsproces.

Jeg har til brug for mig selv og mine bispekolleger bedt om at få en indberetning fra stiftets menigheder med deres tanker og erfaringer med de nye gudstjenesteforslag. Jeg har modtaget 43 svar.

28 svar kommer fra menighedsråd og præster, der ikke har ønsket at benytte sig af muligheden for at afprøve de udsendte forslag. Årsager-

ne til dette standpunkt er varierende. De er dels af rent praktisk art, dels traditionsmæssigt og teologisk bestemt. 10 anfører udgangslæsningerne som et stærkt medvirkende moment i overvejelserne. Der forekommer ligeledes en del kritik af ind- og udgangsbønnerne og kollekterne; dog betragter nogle de nye bønner positivt. Alterbogens tekster giver ikke anledning til mange overvejelser; dog er enkelte glade for de gammeltestamentlige læsninger.

15 besvarelser tager deres udgangspunkt i brug af forslagene. Det mest problemfrie område her er tekstrækkerne, der ikke kommenteres meget, udover at 2/3 finder de gammeltestamentlige læsninger gode, 1/3 tvivlsomme. Hvad udgangslæsningerne angår, er der flest negative kommentarer, ikke så meget til valget af tekster som til selve fænomenet. En enkelt positiv og meget sagligt begrundet udtalelse mangler dog ikke. Hvad såvel ind- og udgangsbøn som kollekter angår, er vurderingerne meget forskellige. Ganske få er udelt anerkendende.

Jeg ville af besvarelserne uddrage følgende: Ind- og udgangsbøn kan anvendes, muligvis i let revideret form. Kollektterne er i den nuværende form for snakkende og tanketunge, selv om de indeholder gode ansatser. Tekstrækkerne er anvendelige; den gammeltestamentlige række bør revideres; og man må lade ideen om epistlen som udgangslæsning falde.

Ny rammeordning

Biskopperne vil nu bearbejde det indkomne materiale fra stifterne og derpå skride til et arbejde, der skulle ende med autorisation. Vi forsøger ikke at gøre liturgikommissionens arbejde om, men vil nok sortere lidt i det og forsøge at få autoriseret en rimelig rammeordning for vor gudstjeneste med benyttelse af de mange forskellige værdifulde ting, der er kommet frem. Vi bliver nødt til for en tid at bruge arbejdskraft hentet uden for vor egen kreds. Der er forhandlinger i gang om at knytte pastor *Holger Villadsen*, Vestenskov, der er kendt som en fremragende sagkundskab på området, til os for en tid.

Studiekonventet

Det er i den sammenhæng værd at nævne det studiekonvent, der fandt sted på Fuglsang i februar, og hvor folk fra vore egne kredse og repræsentanter for flere arbejdsgrupper nåede frem til temmelig høj grad af enighed om hovedretningslinier i det fremtidige arbejde. Der er ingen tvivl om, at dette arbejde, hvis resultat vil blive refereret her i stiftsbogen, vil få betydning for de nærmeste års arbejdsproces. Der er her grund til at nævne både *Holger Villadsens* og domprovst *Felters* arbejde med liturgiske spørgsmål gennem adskillige år.

Kirkefolk i samarbejde

Der er inden for det forløbne år kommet en betænkning om det mellemkirkelige arbejde. I udvalget sad tre personer her fra stiftet, Henning Rasmussen, domprovsten og jeg. Betænkningen er et kompromisarbejde, som skulle kunne danne grundlag for et mere folkeligt og landsdækkende mellemkirkeligt arbejde, end det, vi hidtil har kendt. Jeg vil ikke sige, at nogen af os er forelskede i det resultat, vi har nået, men vi mener, sagen er det værd. Tænk blot på den glæde, nogle af os havde af den russiske ærkebiskop Pitirims besøg her i stiftet for et par år siden. Jeg tror, det er af betydning i vore dage, hvor alle slags mennesker i andre sammenhæng møder hinanden, at kirkefolk fra forskellige kirker kommer sammen, oplever fællesskabet og udveksler erfaringer.

Derfor har det for mig været lidt af en skuffelse, at debatten om betænkningen har været meget ensidig og kørt på spørgsmålet, om nogen kan udtale sig forpligtende på folkekirkens vegne, og om man gennem det økumeniske arbejde risikerer at komme til at opbygge et verdenskirkeligt magtapparat.

Denne debat har som mange andre kirkelige diskussioner været præget af den tiltagende polarisering, en tendens til absolut at skulle være uenige og se tilværelsen i sort/hvidt i stedet for i nuancer. Det sker i debat efter debat, hvor man må se sine egne og andres synspunkter blive fordrejet, for at de kan passe ind i modstandernes i forvejen fastlagte tanker. Men forøvrigt er det ikke et fænomen, der kun ses i kirkelig sammenhæng. *Måske hænger det dybest set sammen med massemediernes forenkledte fremstillingsmåde. Det er ikke et kristeligt problem, men har noget at gøre med selve vor folkelighed: Finder vi det værd at tale sammen, eller kan vi efterhånden kun holde enetaler?*

Nyreligiøsitet

Der har i de sidste måneder været megen tale om den såkaldte nyreligiøsitet, blandt andet i TV. Man har talt og skrevet om, at nogle præster går ind for reinkarnation, den tanke, at en sjæl inkarneres, fødes, flere gange og lever snart i én skikkelse, snart i en anden. Jeg kan ikke gå meget ind på det her, kun sige, at det er der ingen præster her i stiftet, der lærer, og skulle nogen fremtidig præst finde på det, får vi en alvorlig præstesag. Jeg taler ikke om at være åben og venlig overfor andre religioners tilhængere eller studere deres tanker. Jeg taler om det at prædike denne lære, lære sine konfirmander den og anvende den i sjælesorg. At gøre det er at gøre det modsatte af, hvad en præst i folkekirken er ansat til.

Iøvrigt ved jeg ikke, hvor meget der er om visse såkaldte sager, vi har set pressen røre ved. Ofte er de folk, der er blevet nævnt i den forbindelse, temmelig uklare i deres fremstilling. Jeg tror, der mere er tale om for-

vrøvlethed og misforstået eksperimenteringslyst end om noget egentligt kætteri. Læs om dette nye fænomen i Kolossenserbrevet. Der står alt om nyreligiøsitet og al anden religiøsitet i forhold til den kristne tro. Nyere er hele sagen ikke — heller ikke mærkeligere.

Vi skal lade os lede af det apostolske vidnesbyrd, som vi finder det i trosbekendelsen, ikke af enhver skiftende religiøs mode.

Tak til alle medarbejdere!

For mig selv har dette år været et år rigt på gode oplevelser. Jeg har allerede takket for det gode samarbejde med stiftets menighedsråd. Jeg kan sige det samme til stiftets præster og til alle medarbejdere.

Jeg har i vinter og i foråret været både i Indien og Afrika. Mit tidligere arbejde som missionær og mit nuværende arbejde med nødhjælp fører mig af og til udenlands. Det er typisk for min måde at rejse på, at jeg har været ti gange i Indien, men aldrig i Rom, og at jeg har været sammenlagt en to-tre måneder i Afrika, men aldrig har set en elefant andre steder end i Zoologisk Have. Jeg ved godt, mange synes, jeg rejser meget; det er nu ikke så meget, som man tror; og det betyder altid, at jeg arbejder et andet sted, og altid med kirkelige ting, som jeg håber får betydning også for os herhjemme.

Det kan kun lade sig gøre på grund af dygtige og loyale medarbejdere på alle planer; og det kan også kun lade sig gøre, når man bruger det meste af sin fritid på det.

Jeg håber, det af og til kan være til en smule hjælp for mennesker, der er ringere stillet end os; og jeg håber, det kan hjælpe mig selv og os alle til at huske, at vi i vort stift også er med i den verdensomspændende kristne kirke.

Tak for året 1987-88.

Thorkild Græsholt

Af- og tilgang i stiftets gejstlighed

Nye præster i stiftet

Jane Urup, f. 24/12 1949 i Haastrup. Student 1968 fra Ribe Katedralskole. Cand. med. Odense Universitet 1976. § 2-tilladelse 1985. Ordineret i Ribe Domkirke den 23/4 1986. Hjælpepræst i Kvaglund sogn 1/5 1986-30/11 1987. Ansat 1/12 1987 som sognepræst i Nykøbing F. sogn.

Kirsten Johanne Laursen, f. 21/3 1944 i Hørup. Student 1972 fra Statens kursus. Cand. theol. fra Københavns Universitet. Ordineret i Maribo Domkirke den 9/10 1988. Konstitueret fra den 15/10 1988 i Ønslev-Eskilstrup pastorat.

Jens Christian Søndergaard Kristensen, f. 5/10 1951 i Hjallerup. Student 1970 fra Nørresundby Gymnasium. Haslev Højskole aug.-dec. 1970. Lærervikar på Klokkeholm skole fra jan.-jun. 1971. Studier ved Århus Universitet 1971 i teologi og historie og medredaktør af KFUM & K's blad »Ung Verden«. Marselisborg Seminarium 1977-1978. Cand. theol. fra Århus Universitet 1984. Kortere kurser i uddannelsesplanlægning og EDB-teknik. Ansat 1/10 1988 som sognepræst i Nykøbing F. sogn. Ordineret i Maribo Domkirke den 9/10 1988.

Afgang i stiftets gejstlighed 1988

Afgåede præster

Sognepræst for Ønslev-Eskilstrup menigheder, *Ejnar Madsen*, er fra udgangen af juni 1988 bevilget afsked med pension.

Sognepræst for Askø menighed, *Erik Jensen*, er fra udgangen af juli 1988 afskediget med ret til rådighedsløn i 3 år fra den 1. august 1988.

Sognepræst for Tårs-Vignæs menigheder, *Svend Lythans*, er fra udgangen af september 1988 bevilget afsked med pension.

Fraflyttede præster

Sognepræst *Bruno Finn Edvardsen* er fra 1. juli 1987 ansat som sognepræst i Horne sogn, Fyns stift.

Orlov

Sognepræst *Holger Villadsen*, Vestenskov, har fra 1. august 1988 til 31. juli 1989 fået bevilget orlov.

Sammenlægning af sogne

Ved kgl. resolution af 20. april 1988 er det bestemt,

at stillingen som sognepræst og lærer på Askø i Lolland-Falsters stift nedlægges,

at Askø sogn sammenlægges med Bandholm sogn i samme stift til et pastorat med Bandholm sogn som hovedsogn, og

at stillingen som sognepræst i Bandholm pastorat omdannes til en stilling som sognepræst i Bandholm-Askø pastorat med forpligtelse som kirkebogsfører og begravellesmyndighed alt fra den 1. august 1988 at regne.

Stiftsudvalget vedrørende økonomi

Stiftsudvalget har i den forløbne periode afholdt møder den 2. november 1987 og den 25. maj 1988.

Hovedemnet på begge møder har været det store lånepres på stiftsmidlerne, som har kunnet registreres gennem de sidste par år. Stiftet har dog hidtil kunnet imødekomme alle ansøgninger om udlån, når projektet var af en sådan karakter, at det kunne godkendes. Men det har vist sig nødvendigt at føre en strammere politik ved fastsættelsen af afdragstiderne på udlånene.

Det store træk på lånemidlerne, vi oplever i disse år skyldes dels en række sager med omfattende restaureringsarbejder på kirkernes tage og facader, dels investeringerne i opholds- og redskabsrum på kirkegårde, hvor de arbejdsmiljømæssige forhold skal være bragt i orden inden udgangen af 1990. Dette skal yderligere sammenholdes med, at kirkeministeriet de sidste år, for at holde kirkeskatten nede, har henstillet til menighedsrådene og provstiudvalgene at undlade oplæg til større arbejdsopgaver.

Udover de mange rent økonomiske emner, som har været drøftet på stiftsudvalgets møder, har adskillige andre spørgsmål været genstand for forhandlinger, bl.a. præsternes tjenesteboliger, registrering af bevaringsværdige gravminder, indførelsen af EDb i stiftsadministrationen m.v.

Det nærmere forløb af stiftsudvalgets møder fremgår af de referater, der udsendes til samtlige menighedsråd og provstiudvalg efter hvert mødes afholdelse, og det er stiftsøvrighedens opfattelse, at man med stiftsudvalget har fået en god mulighed for at udveksle informationer stift og menighedsråd imellem.

Landemodet

År 1988, den 8. juni, blev landemodet afholdt i Maribo under præsidium af stiftamtmand Willerslev-Olsen og biskop Græsholt. Samtlige provster var til stede.

Følgende blev vedtaget:

1. Ved næste landemøde prædiker biskoppen, med provsten for Lolland nørre provsti som suppleant.
2. Regnskabet for »Legat til fordel for enker og børn af præster i Lolland-Falsters stift« for tiden 1.1.-31.12. 1987 blev fremlagt i revideret stand og godkendt. Regnskabet skal decideres af Kirkeministeriet.
Det vedtoges at uddele 4 legatportioner på i alt 13.000 kr.
Det vedtoges samtidig at oplægge 3.000 kr. af legatkapitalens renteindtægt til legatets midler.
3. Provsten for Lolland østre provsti aflagde regnskab for »Biskop Rasmus Møllers Legat«. Legatkapitalen muliggør nu uddeling af legater for 800-900 kroner om året.
4. Regnskabet for Lolland-Falsters stiftsfond for året 1987 blev fremlagt.
Regnskabet skal revideres og decideres af Kirkeministeriet.
Kirkeministeriets skrivelse af 10. juli 1987 vedrørende regnskabet for 1986 blev fremlagt. Der var ingen bemærkninger til det fremsendte.
Regnskabet for 1987 blev godkendt.
5. Regnskab for Lolland-Falsters kirkelige legatfond for året 1987 blev fremlagt i revideret stand og godkendt.
6. Regnskab for Strandkirken ved Marielyst for 1987 blev forevist landemodet i revideret stand. Regnskabet blev godkendt med bemærkning om, at fremtidige regnskaber bør indeholde en statusopgørelse.
7. Der orienteredes om kirkeministeriets skrivelse af 1. juni 1988 med forslag om nye regler for revision og godkendelse af stiftsfonds-

regnskaber. Forslaget indebærer, at stiftsfondsregnskaberne revideres af den revisor, som stiftsøvrigheden har udpeget til at revidere regnskaberne for de kirkelige kasser i domprovstiet.

Det reviderede regnskab forelægges herefter på landemodet, som træffer endelig beslutning vedrørende regnskabets godkendelse. Forslaget skal først forelægges stiftsfondets bestyrelse, som herefter afgiver indstilling til landemodet med henblik på den nødvendige ændring af fondets vedtægter.

Landemodet vedtog, at stiftsfondets vedtægter ændres i overensstemmelse med kirkeministeriets forslag under forudsætning af, at bestyrelsen for Lolland-Falsters stiftsfond kan tiltræde forslaget.

8. Domprovst Holger Jepsen redegjorde for mulighederne for at etablere undervisning i stiftet for kommende organister. Domprovsten vil tage initiativ til at udbrede oplysning om ordningen til menighedsrådene, idet mange ikke er bekendt med denne nye uddannelse, der kan etableres lokalt. Der er herved skabt mulighed for at afhjælpe problemerne med at skaffe organister til stiftets kirker, især landsbykirkerne.

Love, bekendtgørelser og cirkulærer m.v.

C.: cirkulære — Cs.: cirkulæreskrivelse.

1. C. 14.8.87 om folkekirkens og de anerkendte trossamfunds ministerialbøger.
2. Cs. 9.9.87 vedrørende regulering fra 1.1.88 af den faste befordringsgodtgørelse til sognepræster, der ikke benytter eget befordringsmiddel til tjenstlig kørsel.
3. C. 11.9.87 fra finansministeriet om barselsorlov m.v.
4. C. 22.9.87 fra finansministeriet om time- og dagpenge m.v.
5. Cs. 9.10.87 om prisaf tale med Martin Jensen ApS, Silkeborg, i forbindelse med levering af tjensteddragter for folkekirkens præster.
6. C. 20.10.87 om tjenstedragt for folkekirkens præster.
7. C. 26.10.87 om prisaf tale med firmaet Brdr. Andersen, København, i forbindelse med levering af tjensteddragter for folkekirkens præster.
8. C. 29.10.87 fra finansministeriet om ferieregler for statens tjenestemænd.
9. Cs. 27.10.87 om diæter fra 1.10.87 til valgte medlemmer af provstiuvalgene for deltagelse i udvalgsmøde og til valgte menighedsrådsmedlemmer for deltagelse i kirke- og præstegårdssyn.
10. Vejledning 24.11.87 om bidragssatser for 1988 til arbejdsmarkedsuddannelsesfonden.
11. C. 24.11.87 om en grunduddannelse for gravere m.fl.
12. Cs. 27.11.87 vedrørende finansministeriets C. 1.9.87 om overenskomst for midlertidige hjælpepræster.
13. Cs. 18.12.87 om differentierede bidragssatser til arbejdsmarkedets tillægspension.
14. Cs. 22.12.87 om vilkår for tjenestefrihed til organisationsvalgte kirke- og kirkegårdsfunktionærers varetagelse af organisationsarbejde.
15. Cs. 4.1.88 til de kirkebogsførende sognepræster i sogne, hvor der er ansat kordegne.
16. Cs. 5.1.88 vedrørende det honorar, som tilkommer en pastor emer. for varetagelse af en enkelt gudstjeneste eller kirkelig handling i tiden 1.10.87-31.3.88.

17. Cs. 6.1.88 om forhøjelse af maksimumsbeløbet vedrørende menighedsrådenes rådighedssum fra 1.1.88.
18. Cs. 6.1.88 om registrering af valgmenighedsmedlemmer.
19. Cs. 8.1.88 med prisoplysninger for fyringsolie og fueloil.
20. C. 2.2.88 om de kirkelige kassers budgetter for 1989.
21. Bekendtgørelse 12.2.88 af lov om valg til menighedsråd.
22. Cs. 19.2.88 om forhøjelse fra 1.6.88 af boligbidraget for brugere af folkekirkens tjenesteboliger.
23. Cs. 19.2.88 om forhøjelse fra 1.1.88 af godtgørelsen for benyttelse af eget befordringsmiddel på tjenesterejser.
24. Cs. 23.2.88 vedrørende optjening af lønanciennitet fra 1.4.87 for deltidsansatte kirke- og kirkegårdsfunktionærer på tjenestemand- eller tjenestemandslignende vilkår.
25. Cs. 23.2.88 vedrørende beregning af særlig feriegodtgørelse til gravere.
26. Cs. 23.2.88 vedrørende deltidsbeskæftigede graveres adgang til at udføre enkeltstående medhjælpsopgaver på andre kirkegårde.
27. Cs. 26.2.88 med meddelelse om, at HK har fravalgt bidragsforhøjelsen vedrørende ATP-bidrag for ansatte efter kontorfunktionær-overenskomsten.
28. Cs. 11.3.88 om prisaftale med firmaet Maal-Madsen, Århus C, ved levering af tjenestedragter for folkekirkens præster.
29. Cs. 14.3.88 med meddelelse om fastsættelse af landskirkeskatten for året 1989.
30. C. 15.3.88 om ændring af C. 15.7.85 om budget og regnskab for samt revision af kirkelige kasser m.v.
31. C. 23.3.88 fra Sundhedsministeriet om sikring af røgfri miljøer i statslige lokaler, transportmidler o.lign.
32. Cs. 28.3.88 vedrørende forhøjelse af beklædningsgodtgørelse til kirketjenere, gravere og kirkegårdsledere med kirketjeneste.
33. Cs. 30.3.88 om regulering pr. 1.4.88 af understøttelser til tidligere kirkefunktionærer eller deres ægtefæller.
34. Cs. 30.3.88 om regulering pr. 1.4.88 af tillæg til provster og særligt tillæg til præster.
35. Cs. 30.3.88 vedrørende det honorar, som tilkommer en pastor emer. for varetagelse af en enkelt gudstjeneste eller kirkelig handling i tiden 1.4.88-31.3.89.

36. Cs. 8.4.88 med prisoplysninger for fyringsolie og fueloil for 1. kvartal 88.
37. C. 11.4.88 om lønning af vikarer ved kirker og kirkegårde pr. 1.4.88.
38. C. 11.4.88 om regulering af kirkefunktionærers lønninger m.v. pr. 1.4.88.
39. Lov nr. 222 af 13.4.88 om ændring af lov om menighedsråd.
40. Cs. 6.5.88 om unoterede bank- eller sparekassebøger.
41. C. 9.5.88 om kirketjeneres deltagelse i et erhvervsrengøringskursus.
42. Cs. 17.5.88 om forhøjelse af vederlag fra 1.10.87 til bygningskyndige deltagere i synsforretninger over kirker og præstegårde.
43. Cs. 13.6.88 om forhøjelse fra 1.1.89 af den faste befordringsgodtgørelse til præster.
44. Bekendtgørelse 15.6.88 af lov om menighedsråd.
45. C. 10.6.88 om foretagelse, opgørelse m.v. af valg til menighedsråd.
46. C. 10.6.88 om udarbejdelse af valglister og valgkort til brug ved menighedsrådsvalget den 8.11.88.
47. C. 10.6.88 om brevstemmeafgivning til menighedsrådsvalg.
48. Cs. 11.7.88 med vejledende prisoplysninger for fyringsolie og fueloil for 2. kvartal 1988.
49. Cs. 5.8.88 vedrørende arbejdstidsnedsættelse pr. 1.9.88.

Uddrag af kirkeministeriets skrivelser til biskopperne

1. Skr. 16.12.87 fra kirkeministeriet i anledning af et af biskoppen i Roskilde rejst spørgsmål om udlevering i henhold til lov om offentlighed i forvaltningen af oplysninger, om udpegelse af medlemmer til en af Præstehøjskolen nedsat arbejdsgruppe. Ministeriet svarede, at efter § 4 i lov om offentlighed i forvaltningen omfatter retten til aktindsigt »dokumenter, der er indgået til eller oprettet af en forvaltningsmyndighed som led i administrativ sagsbehandling i forbindelse med dets virksomhed«. Medens undervisningsmateriale efter denne afgrænsning ikke er omfattet af retten til aktindsigt, er det ministriets opfattelse, at Deres forslag vedrørende udpegelse af medlem(mer) til den af Præstehøjskolen nedsatte arbejdsgruppe må henregnes blandt de »dokumenter«, som omtales i lovens § 4, og derfor er omfattet af retten til aktindsigt.

2. Skr. 10.2.88 fra kirkeministeren i anledning af en anmodning fra biskoppen over Århus stift om ændring af cirkulære om bestyrelse og brug af folkekirkens kirker, således at det bliver muligt for et menighedsråd at fastsætte betaling for at overlade kirken til afholdelse af gudstjeneste ved en anden præst i folkekirken end den eller de præster, der er ansat ved kirken.

Baggrunden for henvendelsen er, at medlemmer af en menighed med tilknytning til en efterskole har ønsket en kirke stillet til rådighed til afholdelse af 11 gudstjenester i en periode fra den 11. oktober 87 - 5. juni 1988, hvilket medfører betydelige merudgifter for kirken. Det er endvidere i henvendelsen anført, at en så hyppig benyttelse af kirken i dette øjemed, som der her er ansøgt om, medfører en belastende situation for den stedlige sognepræst og må anses for at være misbrug af den nævnte lovbestemmelse.

Kirkeministeren meddelte følgende:

»Lov om bestyrelse og brug af folkekirkens kirker § 19 angiver udtømmende de tilfælde, hvor der kan fordres betaling for brug af kirken.

Der er herefter ikke hjemmel til at kræve nogen form for betaling, når kirken i henhold til lovens § 8, stk. 1, stilles til rådighed til afholdelse af gudstjeneste ved en anden præst i folkekirken end den eller de præster, der er ansat ved kirken, jf. lovforslagets bemærkninger til § 19 og ministeriets cirkulære af 27. juni 1986, punkt 12.

Der er herved sket en ændring af den tidligere retstilstand, hvorefter der kunne kræves betaling for kirkens benyttelse til gudstjenstlig brug, dog kun for opvarmning, belysning og rengøring, jf. § 22 stk. 2, i lov om kirkers brug, sognebåndsløsning m.m.

Det vil derfor ikke administrativt kunne bestemmes, at der skal erlägges betaling, når kirken i henhold til § 8 i lov om bestyrelse og brug af folkekirkens kirker stilles til rådighed til afholdelse af gudstjenester.

En sådan ændring af den nugældende retstilstand ville alene kunne gennemføres ved en lovændring.

Hvad angår den foreliggende anmodning om benyttelse af kirken, jf. den nævnte skrivelse af 3. marts 1987, bemærkes, at et menighedsråd ikke er forpligtet til at tage stilling til en anmodning, der er fremsat tidligere end 6 uger før det tidspunkt, på hvilket kirken ønskes stillet til rådighed, jf. bekendtgørelse af 27. juni 1986 om brug af folkekirkens kirker m.v. § 1, jf. § 4. Endvidere kan kirken i henhold til § 8, stk. 1, kun stilles til rådighed til afholdelse af gudstjeneste ved en præst, der er ansat i folkekirken, men ikke ved en forhenværende præst, jf. Kirkelove side 95, note 3, vedrørende den tilsvarende bestemmelse i § 4 i lov om kirkers brug, sognebåndsløsning m.m.

Jeg finder det i princippet rigtigt, at medlemmer af et mindretal inden for sognemenigheden har adgang til — uden at de skal betale herfor — at benytte deres kirke til afholdelse af gudstjenester ved en anden end den stedlige præst.

Jeg har dog forståelse for, at en så omfattende brug af kirken, som den, der her kan blive tale om, kan skabe visse problemer — økonomiske såvel som andre.

Såfremt det skulle vise sig, at tilsvarende forhold gør sig gældende andre steder i landet, vil jeg tage under overvejelse, om der er behov for ved en lovændring at søge den i lovens § 8 hjemlede ret til at få kirken stillet til rådighed begrænset. Jeg er dog ikke sikker på, om det i så fald bør ske ved at genindføre de tidligere bestemmelser om betaling.«

3. Skr. 12.7.88, hvori kirkeministeriet meddeler, at det ved Kgl. resolution af 6. juli 1988 er bifaldet, at en revideret udgave af Den danske Salmebog med de af udvalget foreslåede historiske og biografiske oplysninger vedrørende de enkelte salmer autoriseres til brug ved gudstjenester i folkekirkens kirker, samt at kirkeministeren bemyndiges til at foretage det fornødne med hensyn til salmebogens udgivelse.

4. Skr. fra kirkeministeriet i anledning af en forespørgsel om, hvorvidt en kirkebogsførende sognepræst kan pålægge kordegnen at overtage førelsen af hovedministerialbøgerne, når kordegnen ikke ønsker at påtage sig dette, og menighedsrådet ikke vil pålægge kordegnen dette ved tilføjelse til regulativet.

I den anledning skal man meddele, at ifølge bestemmelsen i § 5, stk. 3, i ministeriets cirkulære af 14. august 1987 om folkekirkens og de anerkendte trossamfunds ministerialbøger varetager kordegnen tillige førelsen af hovedministerialbøgerne, såfremt den kirkebogsførende sognepræst ønsker det. Bestemmelsen herom optages i kordegnens regulativ. Ifølge nævnte bestemmelse kan kordegnen ikke modsætte sig sognepræstens ønske om, at han skal overtage førelsen af hovedministerialbøgerne, og menighedsrådet må i overensstemmelse hermed medvirke til at ændre kordegnens regulativ.

Uddrag af kirkeministeriets skrivelser til stiftsøvrighederne

1. Skr. 11.9.87, hvori kirkeministeriet på en forespørgsel om en provstirevisor efter revisionsinstruksen for revision af menighedsrådenes regnskaber, har krav på at få menighedsrådets forhandlingsprotokol udleveret til gennemsyn, har svaret følgende:

»Efter den nævnte bestemmelse i revisionsinstruksen skal menighedsråd og provstiudvalg »give revisor adgang til at foretage de undersøgelser m.v., som revisor finder nødvendige. Revisor skal endvidere have adgang til de oplysninger og det materiale, som efter hans skøn er af betydning for udførelsen af hans hverv, herunder menighedsrådets forhandlingsprotokoller.«

I denne anledning skal man meddele, at et menighedsråd efter ministeriets opfattelse ikke kan modsætte sig en provstirevisors begæring om at få udleveret menighedsrådets forhandlingsprotokol til gennemsyn.

Provstirevisoren har endvidere spurgt, om den i cirkulæret af 15. juli 1985 afsnit E VI foreskrevne afstemning mellem gravstedskartotek og bogholderi »kontinuerligt og ved regnskabsårets afslutning« skal foretages af provstirevisor eller af menighedsrådet ved dets kasserer eller graver.

Efter ministeriets opfattelse bør den omtalte afstemning foretages af provstirevisor. Det overvejes i forbindelse med en forestående ændring af nogle af cirkulærets regler at ændre ordene »kontinuerligt og ved regnskabsårets afslutning« til en formulering, der gør det praktisk muligt for provstirevisor at foretage afstemningen som foreskrevet.

2. 13.11.87, hvori kirkeministeriet meddeler en afgørelse truffet af Direktoratet for Toldvæsenet på to sager, hvor menighedsråd havde fratrukket henholdsvis 100% og 50% af momsen af udgifterne vedrørende brolægning af stier på kirkegården. Det lokale Distriktstoldkammer havde nægtet fradragsret for momsen af de pågældende udgifter. Direktoratet meddeler:

»at udgifterne til brolægning af stier på kirkegårde kan sidestilles med indkøb af sten og grus til stianlæg. 50 pct. af momsen af disse udgifter kan herefter fratrækkes som købsmoms.«

3. Skr. 1.2.88, hvor kirkeministeriet gør opmærksom på, at såfremt »jordarealer bortforpagtes til samdrift med en anden landbrugsejendom, må vejafstanden mellem jorderne ikke overstige 5 km, jf. § 9, stk. 1, nr. 1, i lov nr. 327 af 4. juni 1986 om ændring af lov om landbrugsejendomme.

Afstandskravet i § 4 i den af ministeriet udsendte standardforpagtningkontrakt bør således være 5 km og ikke 15 km som anført i kontrakten.«

4. Skr. 23.5.88 til Århus stiftsøvrighed, hvori ministeriet på en forespørgsel om, hvorvidt ordet »diæter« i Kirkeministeriets bekendtgørelse af 20. juni 1986 om folkekirkens kirkebygninger og kirkegårde § 54, stk. 1, nr. 1-3 dækker over samme beløbsstørrelse for de bestemmelserne nævnte personkategorier.

Ministeriet tilføjer i ovennævnte skrivelse:

»Der vil snarest blive fastsat nærmere regler om diæter til medlemmer af menighedsråd og provstiudvalg samt om vederlag m.v. til bygningskyndige deltagere i synsforretninger, jf. skrivelse herfra af 11. maj 1988 til stiftsøvrighederne, også under hensyn til den med virkning fra næste valgperiode foretagne ændring af menighedsrådslovens § 32, hvorefter diæter til valgte medlemmer af menighedsråd kan ydes i særlige tilfælde efter kirkeministerens bestemmelse«.

5. Skr. 14.7.88 fra kirkeministeriet, hvor ministeriet på en kommunes forespørgsel om tilskud af fællesfonden til nedbringelse af den kirkelige ligning meddeler

»at ministeriet først efter udgangen af november måned modtager oplysninger fra skattedirektoratet om kommunernes skatteprocenter og beskatningsgrundlag.

Da kendskab til disse oplysninger er afgørende for beregning af de tilskud, som kan udbetales i begyndelsen af det følgende regnskabsår, er det ikke muligt — som af kommunalbestyrelsen foreslået — at give meddelelse om bevilgede tilskud inden budgetvedtagelsestidspunktet pr. 1. oktober.

For så vidt angår det af kommunalbestyrelsen rejste spørgsmål om en reduktion af de kirkelige kassers udgifter skal man henvise til Kirkeministeriets vedlagte cirkulære af 2. februar 1988 til menighedsråd og provstiudvalg, hvori det bl.a. er anført, at udgiftsniveauet må begrænses mest muligt.

Det skal endelig bemærkes, at de i indeværende regnskabsår ydede tilskud af fællesfonden er beregnet som en procentandel af det beløb, der måtte ydes, såfremt ligningsprocenten skulle nedbringes til 1,05. Procentandelen varierer imellem 30 og 75 afhængig af ligningsprocentens størrelse«.

6. I skr. 15.12.87 meddeler kirkeministeriet på en forespørgsel, om der skal betales adgangsbillet for at komme ind i en kirke evt. for at bede en bøn, at i henhold til § 16 i lov om bestyrelse og brug af folkekirkens kirker m.m. bestemmer menighedsrådet, i hvilket omfang, der er adgang til kirken uden for de tider, hvor kirken er i brug, og hvorvidt der skal betales for adgangen.

Ministeriet tilføjer dog, at man kan tilslutte sig det af den pågældende stiftsøvrighed anførte, hvorefter personer, der aflægger besøg i kirken alene med det formål at holde andagt, bør have fri adgang til kirken.

7. I en sag om en organist ansat med en beskæftigelsesgrad på 50% ved kirken, som samtidig tiltrådte en stilling som fuldtidsbeskæftiget adjunkt ved Århus Katedralskole, hvilket medførte en samlet beskæftigelsesgrad på 150%, meddelte ministeriet følgende:

»Ifølge den på området gældende ordning kan man ikke samtidig med ansættelse som organist på tjenestemandslignende vilkår indenfor folkekirken varetage anden hovedbeskæftigelse, såfremt den samlede beskæftigelse overstiger i alt 115%«.

I anledning heraf skal man meddele, at det efter ministeriets afgørelse er i modstrid hermed, at organister påtager sig anden beskæftigelse, der medfører en overskridelse af den samlede beskæftigelsesgrad på 115%.

8. I skr. 2.5.88 har ministeriet meddelt, at man af principielle grunde og af hensyn til konsekvenserne ikke kan godkende, at beløb, der frigives ved salg af præstegårdsjord anvendes til istandsættelse af en præstebolig.

Uddrag af skrivelser fra biskop, stiftsøvrighed eller andre myndigheder

1. Sikringsstyrelsen har udsendt en meddelelse i anledning af ændringer af dagpengeloven pr. 1. april 1988.

Det hedder her for så vidt angår offentlige arbejdsgivere:
»*Offentlige arbejdsgivere* afholder selv udgiften til dagpenge både i arbejds giverperioden og de efterfølgende 12 uger, dvs. i *de 13 første uger* af sygeperioden. Der ydes således ikke dagpengerefusion af kommunen for denne periode.

Offentlige arbejdsgivere er alle arbejdsgivere, der *ikke* er omfattet af Arbejdsgivernes Elevrefusion og dermed bl.a. også private institutioner, hvis udgifter overvejende dækkes af offentlige midler.

Denne udvidede dagpengepligt har virkning for sygdomstilfælde, hvor den hidtidige arbejds giverperiode på 5 uger endnu ikke er udløbet den 1. april 1988, dvs. for sygeperioder fra den 27. februar 1988 eller senere.

2. Skr. 27.5.88 fra biskoppen på vegne samtlige biskopper til kirkeministeriet i anledning af en af ministeriet truffet afgørelse, hvorefter Landsforeningen af Menighedsrådsmedlemmer normalt vil have ret til at være tilstede under menighedsrådsmedlemmers samtale med biskoppen, når dette ønskes af de pågældende menighedsrådsmedlemmer.

Biskoppen har bedt ministeriet tage sagen op til fornyet vurdering med henvisning til fortolkning af gældende retstilstand, som fremgår af noterne til forvaltningsloven i Karnovs Lovsamling, hvorefter et menighedsråd særskilt er nævnt som en forvaltningsmyndighed. Der synes således ikke at være overensstemmelse imellem den retstilstand, som fremgår af Karnovs kommentar, udarbejdet af justitsministerielle embedsmænd og den af kirkeministeriet i skrivelse af 10. december 1987 til Landsforeningen af menighedsrådsmedlemmer anførte.

3. Skr. 29.3.88 fra biskoppen i anledning af et af et menighedsråd forelagt spørgsmål om to menighedsrådsmedlemmers habilitet.

Spørgsmålet opstod i forbindelse med menighedsrådets behandling af en sag om fastsættelse af lønkvote for organister. Et flertal i menighedsrådet besluttede, at to medlemmer af menighedsrådet, som samtidig var ansatte under det pågældende menighedsråd, kunne deltage i afstemningen om sagen.

Biskoppen meddelte i sin afgørelse, at de to menighedsrådsmedlemmer måtte være omfattet af bestemmelsen i menighedsrådslovens § 14, stk. 2, hvorefter en kirkefunktionær, der er medlem af menighedsrådet i den menighedsråds kreds, hvori funktionæren er ansat, ikke kan deltage i forhandling og afstemning i sager om ansættelse af kirkefunktionærer og i sager, der angår andre funktionærer.

Idet det blev lagt til grund, at begge de i sagen omhandlede medlemmer af menighedsrådet var omfattet af det i menighedsrådsloven anførte udtryk »kirkefunktionær«, blev det bestemt, at de havde været inhabile i forbindelse med behandlingen af det pågældende punkt på dagsordenen for menighedsrådsmødet.

Kirkeministeriet tiltrådte senere den af biskoppen truffne afgørelse.

4. I skr. 3.3.88 har kirkeministeriet meddelt, at arkitekt m.a.a. Mette Jensen, Ugledigevej 4, 4734 Allerslev, er blevet beskikket som bygningskonsulent for præstegårde i Lolland-Falsters stift fra den 1. marts 1988 at regne.

5. Af de i årets løb forelagte udkast til cirkulærer eller bekendtgørelser skal alene to nævnes:

a. Kirkeministeriet har anmodet om en udtalelse med hensyn til et udkast til bekendtgørelse om provstiudvalgets virksomhed.

Stiftsøvrigheden fremhævede i sin besvarelse bl.a., at den foreslåede bestemmelse i udkastets pkt. A 1 a-d kunne friste menighedsrådene til at overbudgettere og dermed vanskeliggøre det for provstiudvalget at fastholde en stabil ligningsprocent, ligesom en samordnet prioritering af større opgaver inden for et ligningsområde kunne blive besværligere.

Den pågældende bestemmelse havde følgende ordlyd:

»Provstiudvalget træffer afgørelse i de nedenfor under pkt. 1-5 nævnte tilfælde:

1. Godkendelse af overslag og fastsættelse af ligningsbeløb for kirkekasserne (præstegårdskasserne), jf. § 7 i lov om folkekirkens økonomi.

I tilfælde, hvor provstiudvalget — efter den forberedende drøftelse med kommunalbestyrelsen — anser det for nødvendigt at reducere summen af de af menighedsrådene budgetterede ligningsbeløb i ligningsområdet (kommunen), kan provstiudvalget fastsætte og på budgetsamrådet give meddelelse om, med hvor stort et beløb hvert enkelt menighedsråds samlede budget skal reduceres.

Menighedsrådet træffer derefter beslutning om, på hvilke budgetposter reduktion skal finde sted. Dog kan provstiudvalget i følgende tilfælde træffe beslutning om reduktion eller bortfald af bestemte budgetposter:

a. Når reduktion eller bortfald af en budgetpost kan begrundes i *legalitetshensyn*.

b. Når det drejer sig om budgetposter, der skal placeres under menighedsrådets *rådighedsbeløb* (standardblanket til årsbudget note 7).

c. Når det drejer sig om *henlæggelse* af beløb til særlige formål m.v., (standardblanket til årsbudget note 8).

d. Såfremt menighedsrådet nægter at træffe beslutning om, på hvilke budgetposter der skal ske reduktion som følge af provsti-

udvalgets afgørelse om den samlede reduktion af menighedsrådets budget, træffer provstiudvalget beslutning herom. Det samme gælder, hvis menighedsrådet foreslår reduktioner, der ville hindre afholdelse af udgifter, som efter gældende regler skal udredes af menighedsrådet«.

Provstiudvalgene udtrykte tilsvarende betænkeligheder i deres udtalelser til sagen, og nogle havde yderligere en del forslag til en ændret formulering af flere af udkastets bestemmelser.

b. Til et forslag til lov om ændring af lov om menighedsråd med bemærkninger udtalte biskoppen til lovtekstens § 6, stk. 1 (medlemmers »samvittighedserklæring«), at det i selve lovteksten burde præciseres, at erklæringen kun skal afgives af medlemmer, der første gang indvælges i et menighedsråd. Til § 8, stk. 5 bemærkede biskoppen, at bestemmelsen under hensyntagen til almindelige forvaltningsretlige principper burde formuleres »formanden og dennes ægtefælle kan ikke vælges til kirkevæрге eller kasserer«.

Til bestemmelsen i § 32 om diæter i særlige tilfælde efter kirkeministerens bestemmelse blev der givet udtryk for, at der i cirkulære eller bekendtgørelse må gives helt klare retningslinier for, hvornår et møde er diætberettigende.

De beløb, som det påhviler kommunerne i Lolland-Falsters stift at udrede i landskirkeskat for regnskabsåret 1989, andrager:

Kommune	Landskirkeskat 1989	Den kirkelige ligningsprocent 1988
Nykøbing Falster	1.973.936	1,12
Sydfalster	532.764	0,80
Stubbekøbing	486.994	1,50
Nørre Alslev	701.440	1,25
Sakskøbing	690.669	1,40
Nysted	394.658	1,40
Maribo	891.997	1,30
Nakskov	1.223.526	1,00
Ravnsborg	430.148	1,50
Rødby	530.000	1,25
Holeby	334.368	1,25
Højreby	304.539	1,14
Rudbjerg	266.695	1,66

Kapitelstakst

fastsat i henhold til lov af 28. april 1971 om kapitelstakstens fastsættelse:

		1986	1987
Hvide	pr. 100 kg	139,76	140,52
Byg	pr. 100 kg	150,33	150,49

Med hensyn til kapitelstaksten for hvide og grå ærter henvises til § 7 i ovennævnte lov.

Legat til fordel for enker og børn af præster i Lolland-Falsters stift

<i>Indtægter</i>		
Beholdning		793,50
<i>Renter:</i>		
Obligationsrenter fra		
indskrivningsbevis 2.1.87	5.992,75	
Udtrukket obligation Ø. Kreditf. 4% 2.1.87 ...	300,00	
Udtrukket obligation Ø. Kreditf. 7% 2.1.87 ...	500,00	
Udtrukket obligation Ø. Kreditf. 10% 2.1.87	1.000,00	
Obligationsrenter fra		
indskrivningsbevis 1.7.87	6.169,25	
Udtrukket obligation Ø. Kreditf. 4% 1.7.87 ...	100,00	
Udtrukket obligation Ø. Kreditf. 7% 1.7.87 ...	300,00	
Udtrukket obligation Ø. Kreditf. 10% 1.7.87	1.000,00	
Renter bog Den Danske Bank 815573	500,03	
Renter ovf. fra kapitalbog	41,31	
		15.903,34
		16.696,84
<i>Udgifter</i>		
Købt obligation pålydende kr. 5.000,-		
Kreditforeningen Danmark	4.425,00	
1 legatportion Lis Lyster	kr. 3.000	
1 legatportion Else Fibiger	kr. 3.000	
1 legatportion Hilda Toubøl	kr. 3.000	9.000,00
Ovf. fra driftsbog til kapital iflg. landemode	1.000,00	
Annonce Berlingske Tidende	278,10	14.703,10
		1.993,74
Beholdning at overføre		16.696,84
 <i>Fortegnelse over legatets kapital, d. 31.12.87</i>		
Obligation pålydende i alt		142.500,00
Kapitalbog Den Danske Bank 916094		
saldo 1. januar 1987	12.962,72	
Ovf. ifølge landemode	1.000,00	
Købt obligation pålydende kr. 13.000,-		
Kreditforeningen Danmark 12%	÷ 12.038,17	
		1.924,55
		144.424,55

Regnskab for Lolland-Falsters stiftsfond

Regnskabsåret 1987

Indtægter

Tilskud fra stiftets menighedsråd ifølge specifikation	33.825,00	
<i>Indgåede renter:</i>		
På giro	348,85	
På checkkonto	19,41	
På SDS-bog	3.166,99	
På obligationer	<u>4.600,00</u>	8.135,25
Udtrukket obligation		<u>2.000,00</u>
I alt		<u>43.960,25</u>

Udgifter

Gudstjeneste for hørehæmmede	1.327,30	
Præster for hørehæmmede	210,00	
Kursus for organister	4.530,00	
Kursus på Fuglsang for stiftets præster 31.3.-1.4.87	10.962,45	
Møde for stiftets præster, august	1.005,00	
Deltagelse i		
»Forum Teologi-Naturvidenskabs Symposium«	555,00	
Kursus i sognekirkeligt Børnearbejde	1.016,00	
Kursus i ministerialbogsføring	2.163,85	
Landemode, juni 1987	1.415,00	
Kollokvium	677,50	
Folkekirkens Ungdomskor	2.000,00	
Det Religionspædagogiske Studiecenter	2.000,00	
Genkøb obligation	<u>1.792,69</u>	
I alt		<u>29.654,79</u>

Regnskabsårets indtægter	43.960,25	
Regnskabsårets udgifter	÷ 29.654,79	
Overskud		<u>14.305,46</u>

Formueregnskab

Beholdning ved regnskabsårets begyndelse	93.030,48
Overskud ifølge driftsregnskab	14.305,46
Beholdning i alt	<u>107.335,94</u>

Kassebeholdningen forefindes således:

SDS-konto	67.275,66
Checkkonto	2.322,43
Girokonto	37.737,85
	<u>107.335,94</u>

Status

Formue ultimo 1987:

Obligationer, nominelt	46.000,00
10% 43. s. Kreditforeningen Danmark	
Kurs 88,25 = Kursværdi kr. 40.595,00	
SDS-konto	67.275,66
Checkkonto	2.322,43
Girokonto	37.737,85
Formue ultimo 1987	<u>153.335,94</u>

Specifikation — Tilsbud fra stiftets menighedsråd:

Arninge	200,00
Askø	500,00
Aunede	400,00
Bandholm	200,00
Birket	350,00
Branderslev	500,00
Brarup	200,00
Bregninge	200,00
Bursø	250,00
Dannemare	100,00
Døllefjelde	300,00
Engestofte	300,00
Errindlev	500,00
Eskilstrup	200,00
Falkerslev	300,00

Fejø	600,00
Femø	250,00
Fjelde	200,00
Gedser	500,00
Gloslunde	350,00
Godsted	150,00
Græshave	1.000,00
Gundslev	700,00
Herredskirke, Løjtofte	250,00
Herritslev	200,00
Hillested	200,00
Holeby	300,00
Horbelev	300,00
Horreby	500,00
Horslunde	200,00
Kappel	300,00
Kettinge	200,00
Kippinge	300,00
Krønge	200,00
Købelev	550,00
Landet	250,00
Langø	200,00
Lillebrænde	400,00
Maglebrænde	200,00
Majbølle	300,00
Maribo	1.000,00
Musse	300,00
Nakskov - Skt. Nikolai	1.200,00
Nakskov - Stormark	750,00
Nebbelunde	400,00
Nykøbing F.	1.000,00
Nysted	300,00
Nøbbet	200,00
Nørre Alslev	400,00
Nørre Kirkeby	250,00
Nørre Vedby	400,00
Nørre Ørslev	200,00
Olstrup	300,00
Radsted	350,00
Ringsebølle	300,00
Ryde	300,00
Rødby	500,00
Rødbyhavn	500,00
Sakskøbing	1.000,00

Sandby	200,00
Skelby	425,00
Skørringe	300,00
Slemminge	300,00
Stadager	300,00
Stokkemarke	300,00
Stubbekøbing	500,00
Systofte	300,00
Sædinge	300,00
Sdr. Alslev	700,00
Sdr. Kirkeby	400,00
Tillitze	350,00
Tingsted	400,00
Tirsted	500,00
Toreby	700,00
Torkilstrup	350,00
Tågerup	300,00
Tårs	350,00
Utterslev	200,00
Vantore	200,00
Vejleby	250,00
Vestenskov	400,00
Vestenskov	400,00
Vesterborg	400,00
Vester Ulslev	150,00
Vindeby	600,00
Væggerløse	500,00
Våbensted	200,00
Ønslev	250,00
Øster Ulslev	200,00
Åstrup	350,00
I alt	<u>33.825,00</u>

Regnskab for Lolland-Falsters kirkelige legatfond

Regnskabsåret 1987

Indtægter

Indvundne renter:

På girokonto	137,04	
På checkkonto	14,35	
På SDS-bog	478,87	
Af obligationer	3.628,00	4.258,26
Udtrukne obligationer		300,00

Tilskud fra pengeinstitutter:

Privatbanken	500,00	
Andelsbanken	300,00	
Sparekassen SDS	500,00	
Sparekassen Lolland	500,00	
Handelsbanken	300,00	2.100,00

Stiftsbogen 1987:

Indgået ved salg	70.915,00	
÷ Produktionsudg.	60.886,58	
Moms	2.596,00	63.482,58
		7.432,42

Indgået tilgodehavende for Stiftsbog 1986		7.500,00
Salg af tidligere årgange	1.200,00	
÷ Moms	152,00	1.048,00
Indtægter i alt		22.638,68

Udgifter

Tilskud til:

Kirkemusikskolen, organistkursus	400,00	
Udgivelse af licentiatafhandling	5.000,00	
Udgivelse af »Patristica Nordica 2«	1.794,30	7.194,30
Inkøb af 3 fremmedsprogede bibler		202,00
Udgifter i alt		<u>7.396,30</u>
Samlede indtægter	22.638,68	
Samlede udgifter	÷ 7.396,30	
Årets overskud	<u>15.242,38</u>	

Formueregnskab

Beholdning ved regnskabsårets begyndelse	7.460,15
Årets overskud	<u>15.242,38</u>
Beholdning ved regnskabsårets afslutning	<u>22.702,53</u>

Kassebeholdningen forefindes således:

Sparekassen SDS, bog	7.942,74
Sparekassen SDS, checkkonto	4.167,71
Girokonto	10.592,08
	<u>22.702,53</u>

Status

<i>Beholdning af obligationer:</i>		<i>Nominelt kr</i>	
10% Kreditforeningen Danmark			
Kurs 88,25, Kursværdi 19.415,00		22.000,00	
7% Øststifternes Kreditforening			
Kurs 65,50, Kursværdi 13.231,00		<u>20.200,00</u>	42.200,00
 <i>Indestående i sparekasse:</i>			
SDS-bog		7.942,74	
SDS-checkkonto		<u>4.167,71</u>	12.110,45
 <i>Indestående på giro:</i>			
Girokontor 3 14 85 99			<u>10.592,08</u>
Formue ultimo 1987			<u>64.902,53</u>
 <i>Leverede momsberigtigede stiftsbøger 1987:</i>			
Tilgodehavende	kr. 450,00		
 <i>Bevilgede, ikke udbetalte beløb:</i>			
Samtlige de af bestyrelsen bevilgede beløb for regnskabsår 1987 er udbetalt.			

Bevilget lån til kirkekontor

			<i>Afdragstid</i>
			<i>år</i>
Rødby	Istandsættelse	<u>52.000,00</u>	2
		<u>52.000,00</u>	
Bevilgede lån i alt		<u>14.881.242,00</u>	

Bevilgede lån til kirker

		<i>Afdragstid</i>	
		<i>år</i>	
Aunede	Nyt orgel	548.350,00	10
Bandholm	Reparationer, lån forhøjet	109.000,00	5
Birket	Restaurering af altertavle og prædikestol	250.000,00	5
Døllefjelde	Istandsættelse af tårn, lån forhøjet med	85.000,00	7
Engestofte	Varmeanlæg	115.000,00	3
Fjelde	2. etape af udvendig istandsættelse	650.000,00	10
Gedesby	Omlægning af tag, lån forhøjet med	10.900,00	7
Gundslev	Restaurering	295.000,00	5
Gundslev	Fornyelse af tagflader	770.000,00	8
Halsted	Kirkens overgang til selveje	150.000,00	5
Hunseby	Fornyelse af tagflader	539.000,00	7
Kappel	Restaurering af tårn	977.592,00	10
Løjtofte	Fornyelse af tagene	420.000,00	8
Maribo	Renovering af omgivelser	1.000.000,00	10
Nakskov/ Skt. Nikolai	Fugtundersøgelser i spiret	130.000,00	1
Nakskov/ Stormark	Adgangs- og parkeringsforhold	350.000,00	5
Radsted	Reparation af spiret	300.000,00	5
Skørtinge	Køb af orgel, lån forhøjet med	80.000,00	10
Stokkemarke	Indvendig istandsættelse	370.000,00	5
Strandkirken	Pibeorgel, delvis finansiering	20.000,00	8
Sdr. Alslev	Fornyelse af vinduer	50.000,00	2
Tillitze	Reparationer	225.000,00	8
Tingsted	Reparation af prædikestol	600.000,00	6
Toreby	Istandsættelse, lån forhøjet med	500.000,00	10
Toreby	Fortsatte restaureringsarbejder Når endelig godkendelse foreligger	2.200.000,00	
Tågerup	Varmeanlæg	275.000,00	6
Våbensted	Restaurering, lån forhøjet med	500.000,00	10
		11.519.842,00	

Bevilgede lån til præstegårde

			<i>Afdragstid</i>
			<i>år</i>
Bandholm	Vedligeholdelse	140.000,00	5
Gedser	Istandsættelse, forhøjet	210.000,00	8
Horbelev	Isoleringsarbejder	150.000,00	3
Horslunde	Tagdækning og reparation	500.000,00	7
Rødby	Istandsættelse, lån forhøjet med	200.000,00	10
Torkilstrup	Køb af matr. nr. 2c	75.000,00	4
Tårs	Udskiftning af tag	110.000,00	3
		1.385.000,00	

Bevilgede lån til kirkegårde

Gedesby	Opførelse af bygning	276.000,00	6
Gedser	Tilbygning, lån forhøjet	30.000,00	4
Sakskøbing	Orgel i kapellet	427.000,00	5
Slemminge	Opholds- og redskabsbygning	340.000,00	5
Søllested	Redskabs- og graverbygning	150.000,00	4
Vestenskov	Arbejder på kirkegård og parkeringsplads	146.400,00	4
Væggerløse	Omdræning, lån forhøjet med	60.000,00	4
		1.429.400,00	

Bevilget lån til parkeringsplads

Nørre Alslev	Renovering af p-pladsen ved præstegården	495.000,00	8
		495.000,00	

